

ISSN 2415-7929
DOI: 10.31891/2415-7929

Науковий журнал

**Актуальні проблеми
філології та
перекладознавства**

2022, № 24

Scientific journal

**Current issues of
linguistics and
translation studies**

2022, Issue 24

Хмельницький 2022

Науковий журнал
Актуальні проблеми філології та перекладознавства

Затверджено як фахове видання категорії «Б»
(наказ МОН №1188 від 24.09.2020)

Засновано в березні 2011 р.

Виходить 4 рази на рік

Хмельницький, 2022, № 24

Засновник і видавець: Хмельницький національний університет

Наукова бібліотека України ім. В. І. Вернадського <http://nbuv.gov.ua/j-tit/apftp>

Журнал включено до наукометричних баз:

Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/citations?hl=uk&user=UE4UR2oAAAAJ>

CrossRef <http://doi.org/10.31891/2415-7929>

Головний редактор

Царалунга Інна Богданівна, доктор філологічних наук, професор,
завідувач кафедри української філології Хмельницького національного
університету

Заступник головного редактора.
Голова редакційної колегії

Бойко Юлія Петрівна, доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Відповідальний секретар

Купчишина Юлія Анатоліївна, кандидат філологічних наук, доцент кафедри
германської філології та перекладознавства Хмельницького національного
університету

Ч л е н и р е д а к ц і й н о ї к о л е г і ї

Базилевич Марина – PhD (м. Декор, штат Айова, США), Беднарова-Гібова Клаудія – PhD (м. Пряшів, Словаччина),
Бойко Ю. П. – д-р філол. н., Гавриш М. М. – канд. філол. н., Гнатюк М. І. – д-р філол. н., Давидюк Ю. Б. –
канд. філол. н., Ємець О. В. – канд. філол. н., Єсипенко Н. Г. – д-р. філол. н., Козловський В. В. – д-р. філол. н.,
Колгасва І. М. – д-р. філол. н., Коломієць Л. В. – д-р. філол. н., Купчинська З. О. – д-р. філол. н., Кшановська-
Ключевська Ельжбета – PhD (м. Краків, Польща), Марчук Л. М. – д-р. філол. н., Ніконова В. Г. – д-р. філол. н.,
Олійник Л. В. – канд. філол. н., Панасенко Наталія – д-р. філол. н. (м. Трнава, Словаччина), Папушина В. А. –
д-р.пед. н., Приймак І. В. – канд. філол. н., Славова Л. Л. – д-р. філол. н., Станіславова Л. Л. – канд. філол. н.,
Тимошенко Т. М. – канд. філол. н., Торчинська Н. М. – канд. філол. н., Торчинський М. М. – д-р філол. н.,
Холод Уляна – PhD (м. Оломоуц, Чеська Республіка), Царалунга І. Б. – д-р філол. н., Шуляк С. А. – д-р філол. н.,
Янчишин А. М. – канд. філол. н., Ющишина О. М. – канд. філол. н.

Технічний редактор Кравчик Ю. В. – канд. екон. н.

Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Хмельницького національного університету,
протокол № 18 від 30.06.2022

Адреса редакції: Україна, 29016,
м. Хмельницький, вул. Інститутська, 11,
Хмельницький національний університет
редакція журналу “Актуальні проблеми філології та перекладознавства”
☎ +38 (0382) 67-51-08
e-mail: khnu.apfp@gmail.com
web: <http://apfp.khnu.km.ua/>
http://lib.khnu.km.ua/visnyk_apfp.htm

Зареєстровано Міністерством юстиції України.
Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
Серія КВ № 24779-14719ПР від 06 квітня 2021 року (перереєстрація)

© Хмельницький національний університет, 2022
© Редакція журналу “Актуальні проблеми
філології та перекладознавства”, 2022

ЗМІСТ

ВУСНОК А., БОДНАР О. TRANSLATORS' ACTIVITY AND THEIR PROFESSIONAL COMPETENCY	5
БИЧОК А., БОДНАР О. ДИЯЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧІВ І ЇХНЯ ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ	
ДМИТРОШКІН Д. ТЕЛЕСКОПІЗМИ ІЗ КОРЕЛЯТАМИ ВЛАСНИХ НАЗВ НА ВИРАЖЕННЯ ОЗНАКИ В СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ СПОРТИВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ	10
DMYTROSHKIN D. BLENDED WORDS WITH PROPER-NAME COMPONENTS TO EXPRESS QUALITY IN PRESENT-DAY AMERICAN SPORTS DISCOURSE	
КРИЧКІВСЬКА О., АНІКІНА І., БІЛОГОРКА Л. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ	14
KRYCHKIVSKA O., ANIKINA I., BILOHORKA L. METHODS OF TEACHING SLAVIC LANGUAGES AND FEATURES OF THEIR TRANSLATION	
ПРОКІНА І., КУПЧИШИНА Ю. ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ГЕНДЕРНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ)	18
PROKINA I., KUPCHYSHYNA Yu. VERBALIZATION OF GENDER STEREOTYPES AND SEMANTIC PECuliarITIES OF ENGLISH PHRASEOLOGIES WITH GENDER COMPONENT	
РЕДЧИЦЬ Т., БАГАЧ І., ПОЛІЩУК Н. СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НОВИННОГО ДИСКУРСУ)	22
REDCHYTS T., BAHACH I., POLISHCHUK N. METHODS OF TRANSFERRING SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON THE MATERIAL OF THE GERMAN NEWS DISCOURSE)	
СЕРГЄЄВА О., СЕРГЄЄВ Є. ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ПРИ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ	27
SERHIEIEVA O., SERHIEIEV Ye. BASIC PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES DURING PROFESSIONAL TRAINING OF INTERPRETERS AND TRANSLATORS	
SKOWYRA W., SIERKOWA U. АСПЕКТ DOLORYSTYCZNY W NAUCZANIU JANA PAWŁA II	32
СКОВИРА В., СЕРКОВА Я. ДОЛОРІСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВЧАННІ ІОАННА ПАВЛА II	
СТАНІСЛАВОВА Л., ТЕРЕЩЕНКО Л. ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ФЕНТЕЗІ А. САПКОВСЬКОГО ЯК ВИЯВ СИСТЕМНО ЗУМОВЛЕНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ	36
STANISLAVOVA L., TERESHCHENKO L. GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF A. SAPKOVSKY'S FANTASY AS THE MANIFESTATION OF SYSTEMATICALLY CONDITIONED TRANSFORMATIONS	
СТЕПАНЕНКО О., ЗАЄЦЬ В., СТЕПЧУК Ю. СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ	45
СТЕПАНЕНКО О., ЗАЄЦЬ В., СТЕПЧУК Ю. MODERN YOUTH SLANG OF UKRAINIAN YOUTH	
ФЕДОРОВА О., СЕВЕРІНА Т., ЗАКРЕНИЦЬКА Л. ДИЗАЙН КАБІНЕТУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ АВТОНОМІЇ	50
FEDOROVA O., ZAKRENYTSKA L., SEVERINA T. FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM DESIGN AS A FACTOR OF LANGUAGE LEARNER AUTONOMY DEVELOPMENT	

ЦАРАЛУНГА І. ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ	55
TSARALUNHA I. HISTORICAL DICTIONARY IN SHAPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE LECTURER OF THE UKRAINIAN LANGUAGE	
ЩЕРБАНСЬКА М., КУПЧИШИНА Ю. КОГНІТИВНА МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «ЖИТТЯ» ТА «СМЕРТЬ» В АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ ХІХ - ХХ СТ.	59
SHCHERBANSKA M., KURCHYSHYNA YU. COGNITIVE METAPHORIZATION OF THE CONCEPTS OF LIFE AND DEATH IN ENGLISH POETRY OF THE XIX - XX CENTURIES	
ЯНКОВЕЦЬ О., ІСАЄВА І. ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ПРОМОВІ БОРИСА ДЖОНСОНА, ПРИСВЯЧЕНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ	63
YANKOVETS O., ISAIEVA I. LEXICAL AND STYLISTIC MEANS OF PERSUASIVENESS IN BORYS JOHNSON'S SPEECH ON THE RUSSIAN AND UKRAINIAN WAR	
ЯРУЧИК В., ЯРУЧИК О., СУР'ЯК М. СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ	68
IARUCHUK V., IARUCHUK O., SURIAK M. MODERN PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING OF PHILOLOGY STUDENTS	
КОВАЛЬЧУК Ю., БОНДАР Н., ТРОНЬ Т. ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТА НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ	72
KOVALCHUK Y., BONDAR N., TRON T. FUNCTIONING OF SPEECH VERBS IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE AND GERMAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE	
РОЗГОН В. В. СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА»)	78
ROZGHON V. COMPOUND ADJECTIVES AS A MEANS OF CREATING AN ARTISTIC IMAGE (BASED ON THE MATERIAL OF P. ZAGREBELNY'S NOVEL "ROKSOLAN")	
ГОРЯЧОК І. В. ЖАНР ЕСЕ У ТВОРЧОСТІ ЄЖИ СТЕМПОВСЬКОГО	84
HORYACHOK I. THE ESSAY GENRE IN THE CREATIVITY OF JERZY STEMPOWSKI	

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-1>

УДК:811:11

BYCHOK A., BODNAR O.
West Ukrainian National University

TRANSLATORS' ACTIVITY AND THEIR PROFESSIONAL COMPETENCY

The article deals with the language aspect which is the most important among all the aspects of translation according to a large number of scholars and translators. Language is the key element in transmitting information from the original sources. Translating the information a specialist focuses on two languages - foreign and native. As a rule, it is important to have an accurate knowledge of all the features that are relevant to translation. It is especially important to know such differences in translation as different features of information distribution in a sentence, verbality and nominality of different fragments of language structure, ethno specifics and features of functioning of different language elements. It is also necessary to emphasize when translating the equivalents of the target language which are absent in the linguistic phenomena of the source language. The specialist-translator pays attention, first of all, to the propositional and illocutionary component of the speech act, namely to grammatical, lexical, stylistic and pragmatic features. W. Arnold, R. Arnst, G. Tom, R. Bachmann, R. Weyer, and others investigated this issue.

It is known that the speech act with its propositional and illocutionary structures is undoubtedly the main unit of translation. Attention should always be paid to practical application, professionalism, expert opinions / analysis, general and linguistic research, diverse competencies, social and intercultural knowledge, and knowledge of terminology and scientific management.

We should emphasize that communication medium is not clearly defined groups or associations of people. It is a combination of present knowledge, teaching, learning, postgraduate education. It is also worth mentioning overcoming language and cultural barriers in communication. However, many issues should be studied in further investigations.

Key words: verbality, ethno specific, component, competency, communication, translation, communication medium.

БИЧОК А., БОДНАР О.
Західноукраїнський національний університет

ДІЯЛЬНІСТЬ ПЕРЕКЛАДАЧІВ І ЇХНЯ ФАХОВА КОМПЕТЕНТНІСТЬ

З усіх аспектів перекладу найважливішим є мовний аспект, як зазначає велика кількість науковців та перекладачів. Завдяки мові передається вся інформація, яка міститься в оригінальних джерелах. При перекладі фахівець акцентує свою увагу на двох мовах – іноземній та рідній. Як правило, важливим є усвідомлене знання всіх особливостей, релевантне саме для перекладу. Особливо важливим є знання таких відмінностей при перекладі як різні особливості розподілу інформації у реченні, вербальність та номінальність різних фрагментів будови мови, етноспецифіка та особливості функціонування різних мовних елементів. Потрібно також при перекладі акцентувати увагу на еквіваленти цільової мови, що відсутні у мовних явищах вихідної мови. Фахівець-перекладач звертає увагу, перш за все, на пропозиційний та іллокутивний складовий мовленнєвого акту, а саме на граматичні, лексичні, стилістичні та прагматичні особливості. Цією проблемою нашого дослідження займалися В. Арнольд, Р. Арнст, Г. Том, Р. Бахман, Р. Вайєр та ін.

Відомим є те, що мовленнєвий акт зі своєю пропозиційною та іллокутивною структурами є, безсумнівно, головною одиницею перекладу. Потрібно завжди звертати увагу на практичне застосування, професійність, думки / аналіз експертів, загальне та мовне дослідження, різноманітні компетенції, соціальне та міжкультурне знання, а також знання з термінології та наукового менеджменту.

Зазначимо, що носіями фахової комунікації не є чітко визначені групи або об'єднання людей. Це є поєднання знань з сьогодення, навчання, навчання, післядипломної освіти. Варто згадати також і про подолання мовних та культурних бар'єрів у спілкуванні. Проте, багато проблем нині залишаються науковцями ще не достатньо вивченими.

Ключові слова: вербальність, етноспецифіка, складова, компетенція, спілкування, переклад, носій комунікації.

Formulierung des problems

Bevor Fachsprachen und Fachtexte in ihrer Bedeutung fürs Übersetzen untersucht werden, ist es sinnvoll, erst einmal einige Begriffsinhalte zu klären. Das Verhältnis zwischen Theorie und Praxis ist vielfach unklar.

Praxis – Die Praxis ist das Feld des konkreten Handelns im Beruf. Bei Sprachmittlern wären dies Übersetzer, Dolmetscher, Technischer Autor, für Germanisten könnten dies sein: Deutschlehrer, Journalist, Medienberichterstatter, Hochschullehrer, Werbetexter, etc. Konkret geht es hier um die zu verwendenden Werkzeuge wie Fachwörterbücher, Computer, Translation Memories, automatische Übersetzungssysteme, Literatur, Bibliotheken, aber auch um die persönliche Rolle im Projektmanagement und Arbeitsteam, das eigene Zeitmanagement, Umgang mit Kunden und Kollegen, Honorargestaltung, Abrechnungsmodalitäten, Steuerfragen und Gehalt. Das Ziel ist Professionalität im Handeln [1].

Praxis   *Handeln*
                                  Werkzeuge
                                  Arbeitsplatz, Kollegen
                                  Vergütung

Professionalität – Diese Eigenschaft zeichnet Berufstätige aus, die nicht nur ihre Arbeit gut machen, sondern auch distanziert und selbstkritisch darüber nachdenken. Sie verfügen über angemessenes Fachwissen, benutzen die adäquaten Hilfsmittel und sind zu Investitionen und ständiger Fortbildung bereit. Sie können Probleme verallgemeinern und gehen methodisch vor. Sie können ihre Entscheidungen selbstbewusst wissenschaftlich begründen, haben aber zugleich zeitsparende Routine entwickelt. Hierzu benötigt man Expertenwissen.

Professionalität   *gute Leistung*
                                  Selbstbewusstsein, Selbstkritik

*Investitionsbereitschaft, Fortbildung
 Methodik, Routine*

Expertenwissen – Expertenunterscheiden sich dadurch von Laien, dass sie etwas nicht nur intuitiv können, sondern es gelernt haben. Dieser Begriff ist also relativ, denn jeder kann auf einem Gebiet zum Experten werden, und durch lebenslanges Lernen entwickelt sich die Kompetenz weiter. Expertenwissen ist nach Erkenntnissen der Kognitionsforschung *abstrakt*, denn Experten können die oberflächlichen Merkmale eines Problems auf die zu Grunde liegenden Prinzipien zurückführen und daher ganzheitlich betrachten. Es ist *strategisch*, indem die Anwendung von Methoden prospektiv im Hinblick auf das Gesamtziel erfolgt. Es ist *prozeduralisiert*, indem Experten ihr Wissen der Verfahren automatisch anwenden. Und es ist *selbstreflexiv*, indem Experten bewusst ihr eigenes Problemlöseverhalten reflektieren und so lenken können. Dies gilt auch für die Translationskompetenz, und dazu gehört Theorie [2].

Expertenwissen   *abstrakt*
    strategisch
    prozeduralisiert
    selbstreflexiv

Theorie – kommt von gr. *θεωρηται*, das Anschauen, Betrachten. Theorie meint also das auf ein Wissenschaftsgebiet bezogene Gedankengebäude, die Modellbildung. Ein Theoretiker ist ein Wissenschaftler, der sich mit einer Sache grundsätzlich auseinandersetzt. Bezogen auf das Übersetzen geht es um die Frage, wie dieses an sich funktioniert, nicht etwa um konkrete Arbeitsanweisungen oder die Entwicklung von Hilfsmitteln in der Praxis.

Ziel der Theorie ist das Finden von Definitionen, wozu Hypothesen gebildet werden, die dann überprüft werden. Die Grundlagenforschung ist hier angesiedelt. Von der Theorie kann man keine präskriptiven Aussagen für praktisches Handeln erwarten. Es ist auch nicht sicher, ob theoretische Einsichten überhaupt etwas für die Praxis austragen. Die Beschäftigung mit Theorie ist aber legitim, weil der menschliche Forscherdrang einfach wissen möchte, „was hinter den Dingen und Vorgängen steckt“. Theorie basiert auf Forschung [8].

Theorie   *Anschauung, Betrachten*
    Gedankengebäude, Modellbildung
    Definitionen

Forschung – Die Forschung ist Grundlage zur Entwicklung von Theorien. Sie umfasst jene Methoden und Mittel, die zur Entfaltung der theoretischen Modelle, zur Analyse von Gegenständen und zur Verifizierung von Hypothesen angewendet werden. Forschung geht entweder deskriptiv, also analytisch beschreibend in Fallstudien oder empirisch vor, indem Fragebögen oder Korpora ausgewertet werden, sowie experimentell, wenn Versuchsanordnungen gebildet und Reaktionen getestet werden. Forschungsergebnisse hängen natürlich auch vom Blickwinkel des Forschers ab, ja sie haben ihre kognitive Validität nur in Bezug auf diesen sie betrachtenden Forscher.

Sprach-Forschung

<p><u>deskriptiv</u> Textvergleich als Fallstudie Kontrastive Stilistik Fehleranalyse Paralleltextanalyse Phraseologieforschung Lexikologie Terminographie</p>	<p><u>empirisch</u> elektronische Korpusanalyse Fremdsprachen- lernen und Interferenz Empfänger- reaktionen Verständlichkeitsforschung Fragebogen</p>	<p><u>experimentell</u> Protokolle des lauten Denkens Log-File-Analyse des Schreibens retrospektive Interviews</p>
---	--	--

Angewandte Wissenschaft – Sie versucht den Brückenschlag zwischen Theorie und Praxis vor allem in Lehre und Unterricht. Einerseits können z. B. die in der Forschung beobachteten typischen Fehler in Fachübersetzungen zum Anlass genommen werden, in der Ausbildung besonders darauf einzugehen, um eine Verhaltensänderung bei den Lernenden zubewirken. Für Deutschlehrer wären zum Beispiel typische Defekte bei der Textproduktion interessant. Andererseits könnten aufgrund einer neuen theoretischen Definition des Übersetzens durchaus ganz neue Problemstellungen auch für die professionelle Praxis erwachsen [9].

Angewandte Wissenschaft zu Sprache und Übersetzen

Wird Sprache als Ausdruck des „Weltbildes einer Muttersprache“ angesehen, dann werden beim Fremdsprachenlernen und Übersetzen v. a. die interkulturellen Unterschiede und das Verstehen des Fremden diskutiert.

Wird z. B. das Dolmetschen als eine „interkulturelle Botschaftsvermittlung“ aufgefasst, dann wäre zu fragen, wie viel Kulturkenntnis die Dolmetscher denn eigentlich haben, und ob hier nicht auch etwas in der Aus- und Fortbildung verbessert werden müsste.

Sieht man Sprache als „Mittel der Kommunikation“, dann wären Zwecke und Formen zwischenmenschlicher Kommunikation zu diskutieren. Das geschieht z. B. in der Medienforschung und auch in der Fachsprachenforschung.

Sieht man Sprache als „Zeichenstruktur“, so richtet sich der Blick auf Inhalt, Form und Verknüpfung der Zeichen. Hier ist der linguistische Sprachvergleich sowie die Funktionalstilistik angesiedelt und Übersetzen gilt als ein interlingualer Transfer.

Praxisorientierte Forschung – Und schließlich kann die Angewandte Wissenschaft auch konkrete Probleme aus der Praxis, wie z. B. zu Terminologie- oder Stilfragen, aufgreifen und wissenschaftlich erörtern. Hier sind dann auch konkrete Arbeitsanweisungen, wie man es besser machen könnte, zu erwarten.

Eine solche Forschung setzt freilich ein klares theoretisches Konzept vom fachkommunikativen Sprachverhalten und Übersetzen voraus. Praktische Netzwerke der gegenseitigen Unterstützung führen nicht zu einer veränderten Sicht der Dinge im Ganzen, wie dies nur die Theorie leisten kann. Der alte Gegensatz zwischen Grundlagenforschung und Angewandter Wissenschaft bleibt bestehen [3].

Wissen ist ein wirtschaftliches Gut und die Grundlage von Betätigung in Theorie und Praxis. Auch hier sind zunächst einige Begriffe zu unterscheiden:

Fähigkeit zu etwas ist die Voraussetzung für Wissen, die angeborene Anlage etwas zu erlernen und zu vollbringen.

Fertigkeit ist ein implizites, subjektives Wissen über bestimmte Handlungen, wir nennen es auch „Können“.

Kompetenz bezeichnet die Gesamtheit aller gegenstandsbezogenen und methodischen Formen von Wissen zu einem bestimmten Vorgang, den wir im Rahmen beruflicher Aktivitäten bewusst und mit einem bestimmten Ziel durchführen (Experten, Fachleute).

Soziales und interkulturelles Handlungswissen heißt, man muss seine eigene Kultur und Fremdes kennen, um Kommunikationsbarrieren zu erspüren, um sich in der Begegnung mit Fremden angemessen zu verhalten, um Kunden betreuen und Verhandlungen führen zu können [4].

Sprach- und Kommunikationswissen: möglichst perfektes Wissen über die Sprachen, aus denen bzw. in die übersetzt wird. Dazu gehören Grammatik, funktionale Fachsprachenstilistik, Lexik, Textsortenkonventionen, Verständlichkeitsregeln, besondere Zeichen (semiotisches Wissen) und andere extralinguistische Kommunikationsmittel (Abbildungen, Textanordnung, etc.)

Terminologiewissen bezieht sich auf die fachsprachliche Lexik. Terminologie sind die Fachwortschätze, also Fachtermini mit spezifischen Begriffen als ihren Wortbedeutungen.

Fachgebietsspezifisches Sachwissen: Da die Spezialisierung in allen Wissenschaftsdisziplinen, in den Bereichen der Wirtschaft, des Rechts, des Sozialwesens und aller ingenieurwissenschaftlichen Bereiche immer mehr voranschreitet, ist man einerseits gezwungen, überhaupt Sachwissen zu erwerben und andererseits sich auf bestimmte Bereiche zu spezialisieren. Ohne Sachwissen ist es unmöglich, einen Fachtext zu verstehen.

Wissensmanagement stellt die Gesamtheit der Methoden der Wissensarbeit dar und ist integraler Bestandteil aller wirtschaftlichen Vorgänge. Dazu gehört Lernen, Weitergabe von Wissen (*knowledge sharing* in der Gruppe), Sammeln und Speichern von Informationen (Informationsmanagement), Verwaltung und Auswertung von Wissensbeständen, Bestandserhebung über einzelne Zuständigkeiten in einer Organisation und über Wissensdefizite, z. B. in einem Unternehmen. Dem modernen Übersetzer steht inzwischen sehr viel ausgefeilte Software für das Informationsmanagement zur Verfügung. Für eine gute Übersetzung reicht das aber nicht. Übersetzer müssen als **moderne Wissensarbeiter** in der Lage sein, die durch EDV und Informationsmanagement verfügbaren Informationen schnell und effizient zu finden, zu validieren und zu strukturieren, um dann eine individuelle und konkurrenzlose geistige Leistung erbringen zu können – das professionelle Übersetzen.

Menschliche Gemeinschaften sind in ihrer Lebenswelt immer auch handelnde Gemeinschaften, die zieldefinierten Beschäftigungen nachgehen, was man als „Arbeit“ bezeichnen kann. Und sie tun dies als sprechende, kommunizierende Gemeinschaften. Dabei wird zwischen den Lebensbereichen von „privatem Alltag“ und „Fest“ einerseits und dem Bereich der „Arbeit“ andererseits unterschieden.

Das „Fach“ ist eine soziale Orientierungsgröße, in der die Arbeit als ein „fachliches Handeln“, nämlich ein systematisches, bereichsspezifisches, methodisches, sozial transparentes und reflektiertes Handeln, eine fachliche Qualifikation, also Expertenwissen voraussetzt. Arbeiten im einzelnen „Fach“ sind erfassbar in einem speziellen Regel- und Anweisungswerk, und die Tätigkeiten sind somit lehr- und lernbar. Damit ist die Qualifikation heraushebend und gruppenkonstituierend und erklärt das hohe Sozialprestige der Fachleute oder „Experten“. Der Laie ist demgegenüber der Handelnde im Alltag, ist negativ zum Fachmann definiert als einer, der ohne fachbezogenen Ausweis ist: ungelernt, etwas nicht gelernt habend, von etwas nichts verstehend, nicht versiert, ohne Kenntnis. Diese Kenntnisse beziehen sich auf einzelne Arbeitsbereiche, und dieser Status ist relativ, denn zum Experten kann jeder in irgendeinem Bereich werden [7].

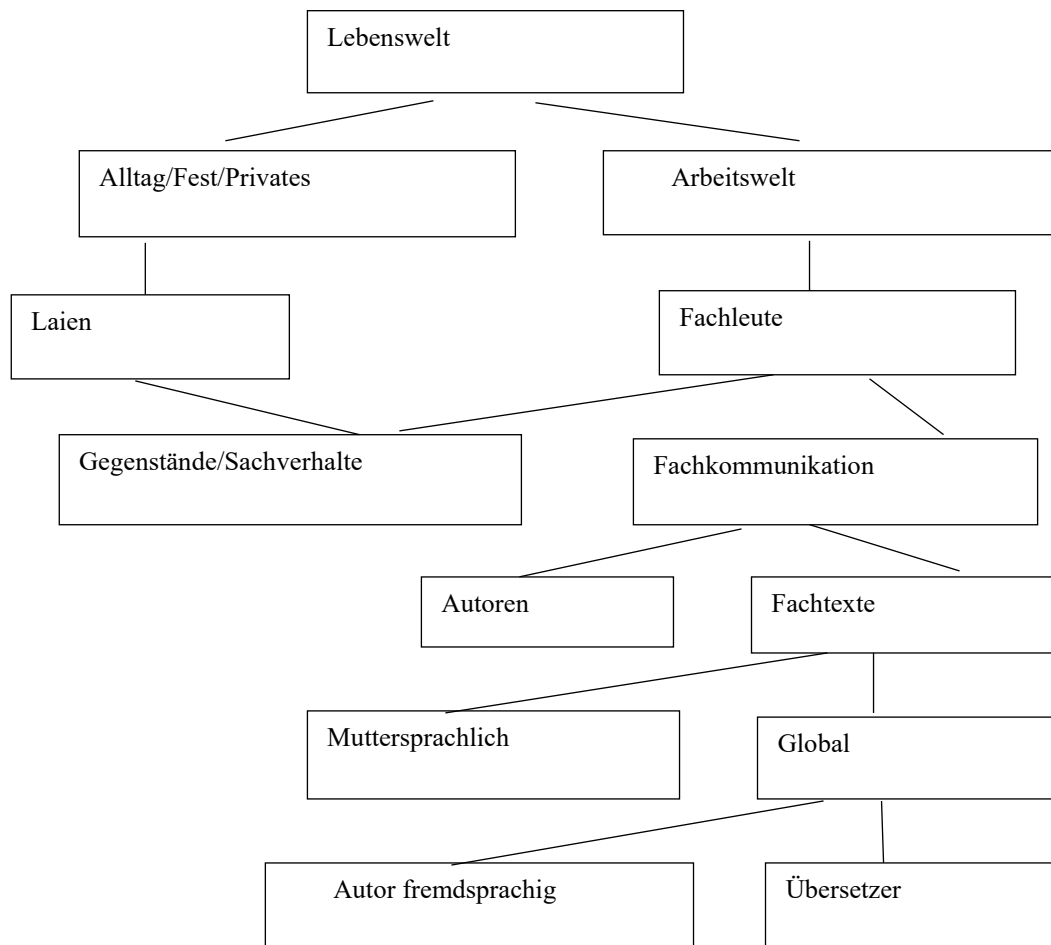
Der Bereich der Arbeit ist also das Handlungsumfeld des Fachmanns (Experten, Spezialisten, Sachverständigen), und hier interessiert uns die **Fachkommunikation** als ein Sprechen im und über das Fach. Dieses wird eigentlich gerade und nur durch diese Kommunikation über es konstituiert. Die außersprachliche Welt kann nur durch „Kommunizieren über sie“ erkannt, erlebt und erfasst werden.

Eine Qualität der „Fachlichkeit“ an Gegenständen wird erst durch die Art und Weise des Kommunizierens über sie konstituiert. So ist **Fachlichkeit** als Qualität eines Gegenstandes, Sachverhalts oder Handlungszusammenhangs „im Fach“ keine naturgegebene, sondern eine „kommunikative Eigenschaft“. Der Rahmen für das „Fach“ ist die außersprachliche Welt, die Bedingung der „Fachlichkeit“ darin ist die Fachkommunikation. Träger dieser Fachkommunikation sind „(1) der *Autor* (noch nicht einmal so sehr der Empfänger!) und (2) der sprachliche Ausweis des *Textes* in seiner – nicht in (irgend) einer! – Kommunikationssituation“.

Die **Träger der Fachkommunikation** sind aber keine statische Gruppe: dazu gehört stets der Fortschritt vom Status des Laien zu dem des Fachmanns, also der fachlich ausgewiesenen und fachsprachlich sich äußernden Person, wobei der Zuwachs an Kenntnissen vom Alltagswissen über Lehre, Studium, Aus-, Fort- und Weiterbildung allmählich zum Aufbau eines spezifischen Arsenal sprachlicher Kommunikationsnotwendigkeiten (insbesondere Termini) und Konventionen (zu Texten, Textsorten, kommunikationspragmatischen Abläufen) führt, was als Bündelung von Wissen und Können, also als „Kompetenz“ dann wieder sozial nutzbar wird. Zum Experten kann jeder in irgendeinem Bereich werden.

Der Forschungsgegenstand der Fachsprachenforschung impliziert, dass es sich um einen spezifischen Sprachgebrauch durch Fachleute, Wissenschaftler, Studierende, Handwerker, Berufstätige usw. handelt. Bei der IFK im Dienste der Verständigung zwischen Angehörigen verschiedener Muttersprachen kommt nun noch der Aspekt der Übersetzung in oder aus einer Fremdsprache hinzu [6].

Träger der interkulturellen Fachkommunikation sind also Personen, die sich in einer Fremdsprache ausdrücken, solche die ihre fachlichen Mitteilungen selbst übersetzen, aber vor allem die Übersetzer und Übersetzerinnen, die als Experten der Sprachmittlung für diese IFK zuständig sind. Sie übernehmen die Rolle eines Kommunikators [5].

In der interkulturellen Fachkommunikation soll Übersetzen vor allem die Sprach- und Kulturbarriere überbrücken und so der Verständigung dienen. Übersetzungen fallen dort an, wo die fachliche Kommunikation über Sprachgrenzen hinweg stattfinden soll, also dort, wo Wissenschaftler sich international austauschen, wo Firmenvertreter im weltweiten Handel tätig sind, wo Menschen ein Recht in einem anderen Land begründen, wo Ausländer sich integrieren möchten. Eine besondere Rolle spielt die Übersetzung naturgemäß in den Wissenschaften. Dort kann von einem Veröffentlichungs-, Rezeptions- und Kritikgebot gesprochen werden: Arbeitsergebnisse sollen rasch veröffentlicht werden, und die auf einem bestimmten Gebiet tätigen Fachleute haben wiederum ein Interesse daran, solche Veröffentlichungen mit geringstmöglicher Verzögerung zur Kenntnis zu erhalten, um darauf reagieren zu können.

Das Übersetzen spielt hier eine große Rolle, denn trotz der (zunehmenden) Bedeutung des Englischen als Verständigungsmittel in der „Scientific Community“ werden doch immer wieder wichtige Veröffentlichungen in anderen Sprachen vorgenommen (z. B. Russisch und Japanisch ...).

Der weitaus größte Teil aller in der Praxis zu übersetzenden Texte, so zeigt eine Untersuchung aus den Jahren 1988/89, entfällt heute auf das Gebiet der Technik: 76 % der Befragten gaben an, vorwiegend mit dem Fachgebiet „Technik“ ohne nähere Spezifizierung zu tun haben, dahinter folgen weit abgeschlagen die Bereiche Wirtschaft (12 %) und Recht (6 %). Beim Textsortenspektrum stehen anwendungsorientierte Bereiche, wie Bedienungsanleitungen, Systembeschreibungen, Korrespondenz, Urkunden und Verträge im Vordergrund. Dieser Befund dürfte auch Anfang des 21. Jhs. noch gültig sein.

Die Träger der Fachkommunikation in weltweiter Perspektive haben eine besondere **Verantwortung**, hat doch die Fachkommunikation entscheidende Bedeutung für das Leben der Menschen. Jedes naive Herangehen an diese Aufgabe kann gefährlich sein. Aus der Sicht der Übersetzerin stellt sich die Aufgabe, eine Textvorlage richtig zu verstehen und sie funktionsgerecht für die entsprechenden Zielempfänger neu zu formulieren [5].

Fachlichkeit ist eine Eigenschaft von Texten in ihrer spezifischen Sprachform, welche von der fachlichen Sichtweise bedingt ist. Daher ist auch die Fachübersetzung ein vorrangig sprachliches Problem, und sie kann sinnvollerweise von der Problematik der erforderlichen Sprachentscheidungen her dargestellt werden. Von praxisrelevantem Interesse sind also Antworten auf die Frage, wie man denn mit einem Text umgehen soll, und wie die eigene Sprachentscheidung methodisch, linguistisch und fachlich zu begründen wäre. Wichtig wird in unserer Darstellung ein Perspektivenwechsel sein - weg von der Faktenbeschreibung als Forschungsgegenstand, hin zu der Frage nach Handlungsgrundlagen eines Translators als Person.

In der Übersetzungswissenschaft wird man als Praktiker diesbezüglich kaum fündig, wie stets aufs neue beklagt wird. Die Übersetzungswissenschaft hat sich vielmehr bisher vorwiegend in theoretischer Perspektive auf den Entwurf eines Modells vom Übersetzungsvorgang, die Darstellung eines sprachenpaarbezogenen Zeichentransfers, die Diskussion von Äquivalenzforderungen für Texte, die Deskription von Texttypologien und textlinguistischen Strukturen, die Darstellung von Translation als interkultureller Kommunikation im Modell, die Analyse funktionaler Übersetzungsprobleme, die Modalitäten des Verstehens als Voraussetzung für das Übersetzen, ideologische Aspekte des Übersetzens und die übersetzungsdidaktische Beschreibung der kognitiven Prozesse konzentriert.

Schlussfolgerungen. Geändert hat sich die Perspektive erst in jüngster Zeit, als der Bedarf an einer Ausbildung von „Fachübersetzern“ drängend wurde. Ein adäquates Sprachverhalten ist nämlich nur möglich, wenn man weiß, wofür bestimmte Normen gut sind, oder warum bestimmte Tatsachen und Sachverhalte in einer spezifischen Art und Weise bezeichnet werden. Die Fachsprachendidaktik, nicht weniger als die Übersetzungsdidaktik, ist daher vor die Aufgabe gestellt, pragmatische und funktionale Begründungen für die vorgefundenen Fakten zu liefern. Insbesondere in der Fachsprachenforschung hat sich nach den früher eher einzelsprachlichen Analysen im Rahmen der Philologien nun auch die kontrastive Perspektive als fruchtbar erwiesen.

Bibliographie

1. Albrecht, Jörn/baum, Richard [Hrsg.] (1992): *Fachsprache und Terminologie in Geschichte und Gegenwart*. Tübingen: Narr (FFF 14).
2. Arnold, V. (1973): „Kritische Analyse des Sprachgebrauchs der Wirtschaftsjournalistik in Tageszeitungen - Vorschläge für eine Unterrichtseinheit der Sekundarstufe II“. In: *Projekt Deutschunterricht. Bd. 4*. Stuttgart: Klett, S. 94-119.
3. Arntz, Reiner/Thome, Gisela [Hrsg.] (1990): *Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven*. Festschrift für Wolfram Wilss. Tübingen: Narr.
4. Bachmann, Roland (1992): „Übersetzen technischer Fachtexte. Was muß man können? Wie kann man es lernen? Ein Beitrag aus praktischer und didaktischer Sicht“. In: *Lebende Sprachen* 4/1992, S. 145-151.
5. Baumann, Klaus-Dieter (1992): „Die Fachlichkeit von Texten als eine komplexe Vergleichsgröße“. In: Baumann/Kalverkämper [Hrsg.] (1992), S. 29-48.
6. Beier, Rudolf (1978): „Zur Syntax der Fachsprachen“. In: Mentrup [Hrsg.] (1979), S. 276-301.
7. Clyne, Michael (1991): „Zu kulturellen Unterschieden in der Produktion und Wahrnehmung englischer und deutscher wissenschaftlicher Texte“. In: *Info DaF* 18, 4/1991, S. 376-383.
8. Kalverkämper, Hartwig (1988): „Fachexterne Kommunikation als Maßstab einer Fachsprachen-Hermeneutik: Verständlichkeit kernphysikalischer Fakten in spanischen Zeitungstexten“. In: H. Kalverkämper [Hrsg.] (1988): *Fachsprachen in der Romania*. Tübingen: Narr, S. 151-193.
9. Schmitt, Peter A. (1985): „Interkulturelle Kommunikationsprobleme in multinationalen Konzernen“. In: *Lebende Sprachen* 1/1985, S. 1-9.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-2>

УДК 811.111'38

ДМИТРОШКІН Д.
Хмельницький національний університет

ТЕЛЕСКОПІЗМИ ІЗ КОРЕЛЯТАМИ ВЛАСНИХ НАЗВ НА ВИРАЖЕННЯ ОЗНАКИ В СУЧАСНОМУ АМЕРИКАНСЬКОМУ СПОРТИВНОМУ МЕДІАДИСКУРСІ

У статті досліджено телескопізми американського спортивного медіадискурсу. Проаналізовано телескопічні утворення, що базуються на власній назві та прикметнику/дієприкметнику. Було встановлено, що власна назва завжди виражає ім'я спортсмена або назву команди. Прикметниковий або дієприкметниковий компонент завжди описує компонент, виражений власною назвою. Описано структуру та семантику телескопі змін даного типу. Розкрито основний стилістичний ефект вживання таких лексем в мові.

Ключові слова: телескопізм, спорт, американський спортивний медіа дискурс, композитологія, власна назва.

DMYTROSHKIN D.
Khmelnitskyi National University

BLENDED WORDS WITH PROPER-NAME COMPONENTS TO EXPRESS QUALITY IN PRESENT-DAY AMERICAN SPORTS DISCOURSE

The article deals with compounding in present-day English. A specific type of compound words, blended words, used in modern American sports media discourse was studied. Specifically, blended words of adjectival nature were analyzed in the paper. The author analyzes blended words created by means of joining contracted forms of a proper name and an adjective or participle II. This type of blended words in American sports media discourse is suggested to be specific to sports terminology only; however, the trend in this type of word formation penetrates other spheres of human activity. The component represented by a proper name always refers to an athlete's or team name. The major function of such lexemes is to describe a game or recent period of the athlete or team by means of stylistic effect. Pun is the basic device used in formation of such blended words. It has been established that the researched lexical units can be divided into two major groups: blended words with adjectives and blended words with participle II. A slight semantic difference between the groups has been revealed. It has also been indicated that such blended words are primarily used as headlines to articles posted on Internet pages to describe a recent match or successful/unsuccessful period for a team. Broader sentences are used in contaminated form to create certain stylistic affect and attract reader's attention to the article. Specific examples slightly deviating from the entire group of lexemes have been analyzed, namely blended words used in a speech of a sports commentator and blended words having slightly different morphological structure. The research contributes greatly to the theory of word formation, namely compounding. Further prospects of the research have been singled out.

Key words: blended words, sports, American sports media discourse, compounding, proper name.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Слово є основною одиницею будь якої мови, а складне слово відіграє особливу роль, оскільки поєднує в собі та виражає ознаки двох, трьох і більше номінантів. Наразі словотвір можна розглядати як окремих розділ науки про мову разом із лексикологією, граматику, стилістикою.

Словотвір займає важливу позицію в лексико-семантичній системі сучасної англійської мови, оскільки він став джерелом поповнення та розвитку словникового складу мови за рахунок арсеналу функціонально-структурних одиниць. Саме сучасний етап розвитку англійською мови став періодом суттєвого розвитку осново складання, оскільки на ньому спостерігається поява складних понять в абсолютно різних дискурсах та сферах діяльності людини, що пояснюється тенденцією до економії мовних ресурсів. Зазначена тенденція викликала бурхливу появу складних лексичних одиниць, що характеризуються розгалуженою семантикою та широким спектром комунікативно-стилістичних конотацій. Складні лексичні одиниці, або ж композити, досить розповсюджені в сучасній англійській мові. Вивчення їх структури та семантики має надзвичайно важливе значення для лінгвістики, як в теоретичному, так і в практичному аспекті, адже композити характеризуються широким спектром комунікативно і стилістичних конотацій та експресивно-стилістичним потенціалом. Композитологія також має велике практичне і теоретичне значення для вивчення неологізмів, оскільки окрім утворення нових понять за допомогою осново складання, в сучасній англійській мові спостерігаються новітні, раніше не вивчені типи складних слів, що заслуговує на особливу увагу лінгвістів.

Аналіз досліджень та публікацій

Питаннями словотвору в англійській мові займалися як вітчизняні, так і зарубіжні мовознавці (О.Есперсен, О. С. Кубрякова, Н. В. Квартіч, Д.І.Квеселевич, Р. Лебер, Г. Марчанд, О.Д. Мешков, Л.Ф. Омельченко, М. М. Полюжин, Н.Фаб, Ю. Леві, Е. Селкірк, Р. Г. Уелман, Б. Уоррен, Н.Фабб, С. Олсен, М. Гаспельмат, Л. Бауер, А. Біссето, які у своїх дослідженнях значну увагу приділяють семантиці складних слів, проблемам розмежування складних слів і словосполучень, моделям осново складання та класифікації складних слів.

В дослідженнях О. Селіванової розглядаються критерії композитної номінації. Дослідниця виокремлює денотативний та семантичний критерії, описує синтаксичну цілісність композит та критерії їх лексико-граматичної єдності. Дослідженню колоративної композити в англійській та українській мовах, зокрема семантики колоративних композит присвячено праці розвідки О.В. Деменчук, Х. Мелько.

Формулювання цілей статті

Головною метою статті є дослідити спортивні телескопізми із корелятами власної назви, що завжди виражають характеристику або опис компонента, вираженого власною назвою. У статті ми здійснимо спробу проаналізувати структуру та семантику таких лексичних одиниць, а також висвітлити стилістичний ефект вживання таких телескопізмів.

Виклад основного матеріалу

Зважаючи на значний інтерес у сучасній лінгвістиці до композитології, широке використання композитних домінантів в різних сферах життєдіяльності людини, зростаючу активність словоскладання у поповненні словникового складу сучасної англійської мови та формування новітніх моделей основоскладання, вважаємо за необхідне ґрунтовніше дослідити специфіку складних слів у сучасній англійській мові, а саме в сфері спорту.

Основоскладання є одним з найпродуктивніших типів словотворення в англійській мові. Складні слова, або композити, утворюються внаслідок поєднання двох або більше основ, що пояснюється дією закону семантичної компресії синтаксичних одиниць.

Телескопічні композити американського спортивного медіадискурсу складаються, як правило, з двох усічених основ іменника, прикметника, рідше дієслова і виражають збірне поняття, спираючись на значення компонентів. Компонентами телескопічних композитів можуть виступати різні частини мови, іноді власні назви. Такі лексичні одиниці вживаються для спрощення графічної форми композитного номінанту і позначають назви команд, спортивні споруди, турніри, матчі між двома командами або спортсменами, якісні характеристики спортсменів зі стилістичним ефектом [1].

Для сучасного американського спортивного медіадискурсу характерне широке використання незвичних для лінгвістики телескопізмів. Незвичними вони вважаються тому, що подібні моделі утворення телескопізмів раніше не були помітними лінгвістами і, відповідно, потребують ретельного вивчення. У попередніх працях ми описували спортивні телескопізми, утворені на основі власних назв (як правило, імен та прізвищ спортсменів, назв команд) та детально проаналізували іменникові телескопізми, утворені на основі власних назв та іменників [2]. У даному дослідженні увага буде зосереджена на телескопізмах, що утворюються на основі усічених основ прикметника /дієприкметника та виражають характеристику того чи іншого явища.

Необхідно зазначити, що досліджувані нами телескопізми є суто оказіональними і в більшості випадків слугують назвою до статті, що описує нещодавній виступ команди або спортсмена [4]. Такі лексичні одиниці завжди носять описовий характер та у стислій формі передають довгі повідомлення або дають читачеві уявлення про що буде говоритися у статті. Також важливим аспектом є те, що злиття основ переважно відбувається з урахуванням гри слів та співзвучності з іншими словами. Тобто, новоутворене слово завжди нагадує вже існуючі слова, завдяки чому авторський телескопізм стає зрозумілим. Обов'язковим є використання дефісу, який розмежовує усічені основи (однак можуть бути винятки і це правило не діє для телескопізмів, що вживаються в усному мовленні спортивних коментаторів). Всі телескопізми даного типу можна розділити на дві групи:

- 1) злиття основи власної назви, або спортивного терміну та основи прикметника;
- 2) злиття основи власної назви та основи дієприкметника

Телескопізми першої групи – злиття усіченої форми власної назви (імені, прізвища спортсмена, назви команди) або спортивного терміну (зустрічається дуже рідко) та усіченої форми, як правило, основи прикметника використовуються в якості заголовків в Інтернет виданнях та описують особу або групу людей, виражених першим усіченим компонентом. Такі телескопізми можна трактувати як іменники або як прикметники. Їх семантичну структуру можна зобразити наступною формулою: [name abbr.] + [adj. abbr.] = N./Adj.

До цієї групи відносимо такі телескопічні утворення як *Bryz-tastic*, яке з'явилося після чудової гри голкіпера Бризгалова. Як можна здогадатися, даний телескопізм утворений на основі поєднання прізвища спортсмена *Bryzgalov* та прикметника *fantastic*. З'явився цей телескопізм як заголовок до статті, у якій описувався вдалий період для спортсмена, а саме – три матчі поспіль, які він відстояв на нуль. По суті, цей телескопізм є стислою формою речення *Bryzgalov shows fantastic game and is on streak of three consecutive shutouts*. Однак використання телескопізму слугує не лише для економії мовних засобів, але також виконує стилістичну функцію та привертає увагу читача до цієї статті.

Аналогічно утворений телескопізм *Pen-sational* (Penguins + sensational) – з'явився після того, як хокейна команда Пінгвінс з міста Піттсбург виграла 9 матчів поспіль. В цьому прикладі ми бачимо співзвучність телескопізму зі словом *sensational*, а також використання дефісу як графічного маркеру

складного слова. Саме же телескопізм заміняє речення *Pittsburgh Penguins are on a sensational 9-game winning streak*. І, знову ж таки, використання телескопізму замість речення створює стилістичний ефект та привертає увагу читача.

Телескопізм *Gabolous* – ще один яскравий приклад. З'явився він після того, як Маріан Габорік провів чудовий матч та слугував заголовком до статті, в якій описувався успіх спортсмена в конкретному матчі. Утворена ця лексема за допомогою усіченої основи прізвища спортсмена – *Gaborik* та прикметника *fabulous*, який описує його гру. Даний телескопізм є винятком з правила графічного оформлення та не містить в собі дефісу. Використання цього телескопізму мотивується прагненням до економії мовних засобів, а саме короткою формою вираження речення – *Gaborik plays a fabulous game* або *Gaborik is fabulous in his last game*.

Цікавим прикладом є слово *dang-o-licious*. Повністю авторський телескопізм, вжитий спортивним коментатором під одного з хокейних матчів. В даному випадку не використовується власна назва (ім'я спортсмена або назва команди), а використовується спортивний термін *dangle* – обхід суперника майстерним рухом або фінтом. У цьому випадку воно поєднується із прикметником *delicious* за допомогою сполучного елемента *-o*. Незважаючи на це, семантична структура телескопізму залишається аналогічною до попередніх прикладів – прикметник описує або надає характеристику поняттю/об'єкту вираженого першим компонентом. Таким чином, *dang-o-licious* можна перекласти як солодкий фінт або солодкий прохід. Попри те, що це не є заголовком статті, а словом, вжитим в усному мовленні, вмотивованість вживання цього телескопізму теж повністю відповідає зазначеним раніше прикладам. *Dang-o-licious* було використано у реченні *Alex Ovechkin, dang-o-licious!* коментатором після того, як Овечкін забив гол після блискучого проходу повз захисника команди противника. По суті, в цьому прикладі телескопізм *dang-o-licious* теж використаний для економії мовних засобів та емотивної оцінки ігрової ситуації і представляє собою речення *a delicious dangle by Ovechkin past the defenseman*.

Окремо можна виділити телескопізм типу *Lund-beatable*. У ньому також виражається оцінка або характеристика компоненту, вираженого власною назвою. Утворено телескопізм за схемою *Lundqvist + unbeatable*, буквально - Лундквіст не пропусає вже три гри поспіль. Утворення даного телескопізму є дуже цікавим з точки зору морфології та семантики слова. Звукова форма вказує нам на слово *unbeatable* (непереможний). Компонент *lund* утворено від прізвища воротаря *Lundqvist* та обігрується із заперечним префіксом *un*, завдяки чому утворюється гра слів на основі співзвучності новоутвореного *Lund-beatable* та прикметника *unbeatable*. Сам телескопізм буквально означає, що Лундквіст залишив свої ворота недоторканими, або ж вийшов непереможним з гри. Дана лексична одиниця з'явилась після того, як Лундквіст відіграв свій черговий мат на нуль. Даний приклад є цікавим тим, що компонент, який репрезентує власну назву певною мірою виконує функцію префікса, але не є просто префіксом, а цілісним компонентом, який співвідносить значення слово зі спортсменом. Компонент, виражений прикметником, описує інший компонент, виражений власною назвою. У даному телескопізмі актуалізується речення *Lundqvist shuts down the opponent with another solid game*.

Інший цікавий приклад – телескопізм *im-pekk-able*. Розуміння його значення потребує екстралінгвальних знань. В даному випадку відбувається гра слів, а саме обігрується слово *impeccable* (бездоганний). Завдяки дефісу – графічному маркеру композити, можемо побачити, що в даному телескопізмі виокремлюється компонент *pekk*, що представляє ім'я голкіпера *Pekka Rinne*, тобто є усіченою основою імені *Pekka*. Таким чином, слова *im-pekk-able* та *impeccable* абсолютно ідентичні за звучанням. Єдина зміна відбувається на рівні написання слова: частинка *pecc* (як в закріпленому в словнику прикметнику) тепер пишеться як *pekk*, в результаті чого зберігається оригінальне звучання та значення прикметника *impeccable*, але робиться відсилка на спортсмена на ім'я *Pekka*. Телескопізм з'явився як заголовок до статті, у якій описується остання гра *Pekka Rinne*, яку він провів блискуче, не пропустивши жодної шайби. Таким чином, телескопізм *im-pekk-able* актуалізує в собі речення *Pekka Rinne is impeccable in goal for the Nashville Predators in his last start*.

Структуру таких телескопічних утворень можна зобразити наступною формулою, яка буде дещо відмінна від загальної формули для телескопізмів, що ми відносимо до цієї групи: [adj. (prefix) [name] adj.] = Adj.,

де усічена форма власної назви “розриває” прикметникову основу та завжди використовується між префіксом та коренем прикметника. В сумі складених значень отримуємо прикметник, який описує зазначеного спортсмена (як правило якість його гри). Ключовим елементом у даних випадках залишається гра слів, адже такі телескопізми зажди повинні звучати, як існуючий прикметник, який, власне, і виражає ознаку. Корелят власної назви

Телескопізми другої групи виражають якісні ознаки, притаманні на даний період окремим спортсменам або цілим командам. Основною функцією таких телескопізмів є не економія мовних ресурсів, а стилістичний ефект. У даних телескопізмах відбувається гра слів, де утворюється новий прикметник-композит із компонентом власної назви, що підсилює образність та виділяє окремі характеристики спортсменів. Семантику таких утворень можна зобразити наступною формулою: [compound [name abbr.] noun] + ed (PII) = Adj.

Цікавим прикладом може слугувати слово *Rus-tled up*. Даний телескопізм з'явився після того, як збірна Росії з хокею виграла молодіжний чемпіонат світу. Він утворений на основі слів *Russia* та *to rustle up*, що буквально означає – підсмажити, приготувати щось нашвидкуруч, використаного у формі дієприкметника. Телескопізм зберігає первинну форму слова *to rustle up*, але компонент *rus* вже не є складом слова *to rustle*, а є усіченою формою слова *Russia* завдяки дефісу, як графічного маркера поєднання основ. Очевидним є прийом гри слів для вираження стилістично-забарвленого значення вдалої гри. В даному телескопізмі актуалізується речення *team Russia easily defeats their opponents*. Необхідно зазначити, що в даному випадку, на відміну від телескопі змін першої групи, характеристика надається не спортсмену або команді, виражених власною назвою, а іншій персоні, що не згадується в самому телескопізмі. Компонент, виражений дієприкметником, позначає дію, виконану персоною (або групою людей) зазначених в другому компоненті. Тобто, такий телескопізм описує третю сторону (її стан) і виражає активну дію головного виконавця, що згадується в телескопізмі.

Лексема *body-czech-ed* є яскравим прикладом використання гри слів для утворення телескопізму. *Body-czech-ed* утворено від слів *bodycheck* (силовий прийом, поштовх суперника в корпус) та назви країни *Czech Republic* (Чехія). Знову ж таки, власна назва, а у даному випадку географічна, виражає головного виконавця дії, тобто спортсмена або команду, а дієприкметник – стан їхнього суперника, що спричинений дією, яка актуалізується інфінітивом даного дієприкметника. Тобто, *body-czech-ed* можна перекласти як *жорстка гра збірної Чехії*.

Іншим цікавим прикладом є телескопізм *pen-energized*. Структурно він належить до другої групи, однак семантично – дещо відмінний. Утворений телескопізм на основі назви хокейної команди *Penguins* та дієприкметника *energized*. У даному випадку дієприкметник описує компонент, виражений власною назвою. З'явився цей телескопізм як заголовок до статті, після серії перемог з 9 ігор команди *Піттсбург Пінгвінс*. Буквальний його переклад – *заряджений/наелектризований/потужний виступ Пінгвінів*. У даному прикладі яскраво актуалізується речення *the Penguins are energized along the winning stretch of 9*.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже ми бачимо, що головною функцією даних телескопізмів є стилістичний ефект. Завдяки прийому гри слів, автор у досить короткій та яскравій формі описує головний лейд-мотив матчу, або певного часового відрізка для команди або окремо взятого спортсмена.

Говорячи про основні характеристики вищезгаданих телескопізмів, варто зазначити, що вони з'являються лише у заголовках статей. Власне один телескопізм і є заголовком. Характерною особливістю таких телескопічних утворень є те, що компонент-корелят власної назви майже завжди виділяється дефісом. Дана особливість вказує на цілеформленість лексичної одиниці та дозволяє нам з впевненістю стверджувати, що всі, наведені вище приклади, є телескопізми. Основною функцією таких лексичних творень є стилістична, яку ми можемо поділити на дві: атрибутивна – називає якості спортсменів, команд та номінативна – називає стан гравців, команд, підсумки змагань тощо. Також необхідно відмітити оказіональний характер таких телескопізмів. Вони фактично є одноденними словами і зникають з появою нових телескопізмів, нових результатів ігрового дня та підсумків змагань. У таких лексичних одиниць немає шансу перейти в статус узувальних. Гра слів вдало поєднує прагнення до економії мовних засобів та стилістичного ефекту.

Отримані дані дозволяються нам говорити про нові способи словотвору в сучасній англійській мові та створюють перспективи для дослідження телескопізмів в інших галузях життєдіяльності англомовного соціуму.

Література

1. Бездітко А. Р. Явище телескопії як новітній метод словотворення в англомовному середовищі. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*. Том 31 (70) № 2. Ч. 2 2020. С. 16-21
2. Дмитрошкін Д.Е. Гра слів з власними назвами в складні телескопічних утворень американської та канадської терміносистеми хокею. *Збірник наукових статей Київського міжнародного університету. Актуальні проблеми філології*. - К.: КиМУ, 2012. № 4. С. 97-108
3. Омельченко Л. Ф., Жихарева О. О. Прагматичні характеристики англійських композитів. *Вісник Житомирського державного університету. Філологічні науки*. 2010. Випуск 51 . С 12-16
4. Омельченко Л.Ф. Телескопічні слова сучасної англійської мови та їх структурно-семантична характеристика. *Збірник Львівського університету. Іноземна філологія*. – Львів. 2003. Вип. 15. – С. 49-53.

References

1. Dmytroshkin D.E. Hra sliv z vlasnymy nazvamy v skladni teleskopichnykh utvoren amerykanskoї ta kanadskoї terminosystemy khokkeiu. *Zbirnyk naukovykh statei Kyivskoho mizhnarodnoho universytetu. Aktualni problemy filolohii*. - K.: KyMU, 2012. № 4. С. 97-108
2. Bezditko A. R. Yavyshe teleskopii yak novitnii metod slovotvorennia v anhlomovnomu seredovyschchi. *Vcheni zapysky TNU imeni V. I. Vernadskoho. Seria: Filolohiia. Sotsialni komunikatsii*. Tom 31 (70) № 2. Ch. 2 2020. S. 16-21
3. Omelchenko L. F., Zhykharieva O. O. Prahmatychni kharakterystyky anhliiskykh kompozitiv. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu. Filolohichni nauky*. 2010. Vypusk 51 . S 12-16
4. Omelchenko L.F. Teleskopichni slova suchasnoi anhliiskoi movy ta yikh struktarno-semantychna kharakterystyka. *Zbirnyk Lvivskoho universytetu. Inozemna filolohiia*. – Lviv. 2003. Vyp. 15. – S. 49-53.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-3>

УДК 811.16

КРИЧКІВСЬКА О.

Західноукраїнський національний університет

АНИКІНА І.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

БІЛОГОРКА Л.

Західноукраїнський національний університет

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ СЛОВ'ЯНСЬКИХ МОВ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇХ ПЕРЕКЛАДУ

У статті досліджено деякі труднощі викладання слов'янських мов, запропоновано способи їх подолання, розглянуто особливості перекладу споріднених мов. У представленому дослідженні профілактика міжмовної інтерференції вбачається як важлива складова вивчення будь-якої нерідної мови, при цьому доцільно враховувати, що особливо гостро ця проблема стоїть у разі конфронтації мов з близьким лексичним складом. Доведено, що доцільно застосовувати порівняльний підхід до відбору та опису лексичного матеріалу, а також те, що зіставлення лексичного складу споріднених мов дозволяє зосередитись на тих явищах, які можуть викликати помилкові асоціації при вивченні слов'янських мов (польської, чеської, хорватської, білоруської, сербської, російської та ін.) та при їх перекладі українською мовою. З'ясовано, що у процесі підготовки всебічно освічених та професійно компетентних філологів-славістів значну роль відіграє теорія та практика перекладу з близькосторіднених мов. Встановлено, що лінгвістичне вивчення міжслов'янського перекладу дозволяє виявити конотаційні відмінності в близьких мовах і показати особливості національної мовної картини світу для кожної з мов, а порівняльне вивчення слов'янських мов необхідно враховувати в методиці їх викладання. В результаті дослідження запропоновано процедуру роботи над лексикою близькосторіднених мов, яка включає вивчення семантичних особливостей міжмовних омонімів слов'янських мов. У цьому контексті встановлено, що особливістю засвоєння таких лексичних одиниць є вивчення не лише значення слів, але й розуміння законів функціонування, за якими мовні явища співіснують та знаходяться у взаємозв'язку та взаємодії. Тому така процедура передбачає різні підходи та методи вивчення мови з урахуванням рівня підготовки студентів.

Ключові слова: інтерференція, міжмовні омоніми, методика викладання слов'янських мов, порівняльний підхід, слов'янські мови.

KRYCHKIVSKA O.

West Ukrainian National University

ANIKINA I.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

BILOHORKA L.

West Ukrainian National University

METHODS OF TEACHING SLAVIC LANGUAGES AND FEATURES OF THEIR TRANSLATION

The article investigates some difficulties in teaching Slavic languages, suggests ways to overcome them, considers the peculiarities of the translation of related languages. In the presented study, the prevention of interlingual interference is seen as an important component of the study of any non-native language, it should be borne in mind that this problem is especially acute in the case of confrontation of languages with similar lexical composition. It is proved that it is expedient to apply a comparative approach to the selection and description of lexical material, as well as the fact that comparing the lexical composition of related languages allows to focus on those phenomena that can cause erroneous associations in the study of Slavic languages (Polish, Czech, Croatian, Belarusian, Serbian, Russian, etc.) and when translated into Ukrainian. It was found that the theory and practice of translation from closely related languages play a significant role in the training of well-educated and professionally competent Slavic philologists. It is established that linguistic study of inter-Slavic translation allows to identify connotational differences in related languages and show the features of the national linguistic picture of the world for each language, and comparative study of Slavic languages must be taken into account in their teaching methods. As a result of the research, a procedure for working on the vocabulary of closely related languages was proposed, which includes the study of the semantic features of interlingual homonyms of Slavic languages. In this context, it is established that the peculiarity of mastering such lexical units is the study not only of the meaning of words, but also understanding the laws of functioning, according to which linguistic phenomena coexist and are interconnected and interact. Therefore, this procedure involves different approaches and methods of learning the language, taking into account the level of preparation of students.

Key words: interference, interlingual homonyms, methods of teaching Slavic languages, comparative approach, Slavic languages.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

До нових реалій доцільно віднести і прискорення темпів життя, і розвиток новітніх технологій, що вплинули на характер змін, які відбуваються в самих слов'янських мовах. Розвиток мови – це об'єктивне явище, пов'язане з еволюцією людства взагалі та розвитком окремих суспільств зокрема. У XX-XXI століттях у слов'янських мовах відбуваються схожі процеси. Внаслідок того, що вони мають багаті та різноманітні ресурси, мови здатні трансформувати та адаптувати, а значить номінувати нові реалії та поняття. Детальний

опис цих динамічних процесів – важливе завдання, що стоїть як перед вченими, так й перед викладачами слов'янських мов як іноземних. Такий аналіз створює основу для продовження вивчення мови у майбутньому, а також надає можливість розширити спеціалізацію студентів.

Вивчення сучасних слов'янських мов розширює лінгвістичний кругозір студентів, оскільки надає можливість побачити специфіку рідної мови крізь призму чужої мови. Генетична спорідненість слов'янських мов також дозволяє спостерігати різні історичні долі слів, граматичних форм і конструкцій, які зародилися в праслов'янському минулому сучасних мов і збереглися в них у тому чи іншому вигляді до наших днів. Правильне, послідовне розставлення акцентів при вивченні спорідненої слов'янської мови створює основу для більш глибокого осмислення історичних зрушень у системі української мови, дозволяє бачити шляхи поповнення лексичного складу та напрямки семантичного розвитку слів із загальним праслов'янським корінням у різних слов'янських мовах. А зіставлення образних одиниць мови, фразеологізмів та паремій призводить до висновку про універсальні та національно-специфічні коди культури, про особливості національного світобачення та світорозуміння. Необхідність оптимізації та інтенсифікації навчання іноземних мов висуває на перший план порівняльний підхід до фактів мови на всіх рівнях: фонетичному, граматичному, лексичному. Порівняльний метод можна вважати прикладним напрямом у вивченні споріднених мов.

Аналіз досліджень та публікацій

На думку сербського вченого Боголюб Станковича, «близькоспорідненість мов не лише вимагає, а й навіть диктує своєрідні методологічні підходи до вивчення слов'янських мов та методичні прийоми навчання слов'янським мовам в інослов'янському оточенні» [1, с. 17]. Вітчизняні вчені присвячують свої наукові розвідки різним слов'янським мовам, досліджуючи найрізноманітніші їх аспекти. Так, чеській мові присвячено роботи Л. І. Даниленко, у яких зроблено спробу комплексної систематизації наукових і лексикографічних праць з чеської фразеології і пареміології в широких хронологічних межах [2] та віддзеркалено ідею, що пов'язує семантику, етимологію слова з матеріальною і духовною культурою народу [3]. Сучасним дослідником сербської мови є В. І. Ярмак, у монографії якого на матеріалі сербського літературного дискурсу висвітлено в семантичному й структурному аспекті граматичні дієслівні та інші засоби позначення минулого часу [4]. І. М. Мірошніченко досліджує польську мову, зокрема ієрархічну структуру фразеосемантичного поля «працьовитість / неробство» [5].

Серед вітчизняних славістів, які досліджували мови в зіставному аспекті, доцільно згадати Л. І. Ніколаєнко, монографію якої присвячено комплексному зіставному дослідженню об'єктивації емоцій груп «Заздрість» і «Співчуття» в польській, російській та українській мовах [6]. Значний внесок у розвиток славістики в Україні зробила Т. Б. Лукінова [7], яка у своїй монографії вперше спробувала висвітлити основні етапи історії багатоаспектної науки про слов'янські мови. Загальнославістичним проблематикам присвячені роботи Г. П. Півторака [8] та Т. Б. Лукінової [9]. Монографію присвячено проблемам походження й розвитку числівників у слов'янських мовах, реконструкції їх історії в дописемний (праслов'янський) період. Особливу увагу приділено питанням семантики та дериваційних зв'язків давніх позначень кількості, зокрема збірно-розділювальних квантитативних назв. Крім того, безліч робіт присвячено питанням слов'янської акцентології, етимології, лексикології, фразеології і семантики [10].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у пошуках шляхів методики подолання інтерференції як значної проблеми у вивченні слов'янських мов та їх перекладі, а також аналізі міжмовних омонімів задля оптимізації вивчення цих мов.

Виклад основного матеріалу дослідження

Порівняльне вивчення лексики слов'янських мов завдання вдачне і водночас складне. У знаменитих «Тезах Празького лінгвістичного гуртка» справедливо наголошується: «Кожна мова в кожному епоху має свою особливу лексичну систему. Але оригінальний характер кожної з цих систем виступає з особливою ясністю лише при зіставленні однієї системи з іншого. Великий інтерес у цьому відношенні представляють мови, що у тісній спорідненості, оскільки за наявності великої подібності лексичного матеріалу індивідуальні ознаки структури різних систем є з найбільшою ясністю. Щодо цього слов'янські мови надають такі зручні та сприятливі умови для досліджень, яких майже немає в інших мовах» [11, с. 28]. У цьому контексті доцільно враховувати, що у процесі викладання перекладу близькоспоріднених мов, з одного боку, важливо використовувати фактор рідної мови студентів, на яку можна спиратися як на систему, що пришвидшує засвоєння іншої граматичної системи та її лексичного наповнення, а іншого боку, спорідненість мов створює умови для міжмовної інтерференції. На початковому етапі вивчення слов'янських мов як іноземних близькість граматичних структур та частин мови, схожість правил побудови словосполучень і речень стають позитивними чинниками процесу оволодіння слов'янськими мовами. Однак слов'янські мови характеризуються й значними відмінностями на всіх рівнях мовної системи, зокрема лексичному. В цьому контексті доцільно звернути увагу на міжмовні омоніми, адже студенти, які вивчають близькоспоріднені

мови, звертають увагу у першу чергу на знайомі їм слова, не враховуючи стилістичні відтінки, які принципово важливі для розуміння іншої мови. Відомим є приклад українського іменника «врода», який відповідає російському «красота» та польському «ugoda». Російськомовним студентом іменники «врода» та «ugoda» будуть сприйматися як антоніми до російського «красота». Цікаву думку стосовно міжмовної омонімії споріднених мов висловив М. Рильський, який наголошував: «Давно вже зазначалася помилковість думки, ніби перекладати з близьких мов легше, ніж з далеких. Переклад на українську мову, скажімо, з російської чи білоруської показує специфічні, не завжди можливі до подолання труднощі, в ньому укривається багато загроз. Одна з таких загроз – це існування в споріднених мовах слів, які однаково або майже однаково звучать, але означають різні речі» [12, с. 114].

У нашій роботі термін «міжмовні омоніми» включає як повні, часткові омоніми, так й прості чи похідні, омографи, омоформи, омофони тощо. Найбільшу групу міжмовних омонімів слов'янських мов складають повні омоніми, напр.: укр. запах – польск. woń; укр. підвищення – польск. awans; укр. урок – польск. lekcja; укр. склад – польск. magazyn [13]; укр. фрукти – чеськ. ovoce; укр. – обережно – чеськ. pozor; укр. гречана каша – чеськ. pohanka; укр. парфуми – чеськ. von'avka; хорв. bajka – укр. казка; хорв. banja – укр. курорт; bistri – чистий, прозорий (про воду); хорв. dirka – укр. клавіша; хорв. godina – укр. рік; хорв. hitri – укр. швидкий, хорв. mito – укр. хабар, підкуп; хорв. raditi – укр. працювати, робити, займатися; хорв. slovo – укр. літера; хорв. travanj – укр. квітень [14]; укр. луна (віддалений звук, відбиття звуку) – рос. луна (небесне світило); укр. шар (1. пласт чогось; 2. верства, група людей) – рос шар (геометричне тіло) [15]. Крім того, досить великим є обсяг лексики, в якій схожі корені виступають як фонетичні чи граматичні варіанти, тому важливо їх розрізнити, напр., рос. рицарь – укр. лицар; рос. мрамор – укр. мармур [15] і т. ін.

У процесі навчання студентів перекладу аналіз схожих феноменів має поєднуватися з одночасною характеристикою розбіжностей, і студенти повинні поступово вчитися робити його самостійно. Для цього навчальний матеріал треба розподілити так, щоб однокореневі слова, які поступово з'являються у навчальних матеріалах, повторювалися у різному контексті, що допомагає швидше і легше їх засвоювати. Щоб розрізнити у мові всі ці явища, необхідно засвоїти основи її фонетичної та граматичної системи й лексичний мінімум, і вже на такому фундаменті підходити до основ перекладацької роботи. Потрібно, щоб вже на початковому етапі вивчення споріднених мов студенти протистояли впливу форм рідної мови.

Особливості засвоєння таких лексичних одиниць є не лише запам'ятовування значення слів, але й розуміння того, як вони функціонують, як взаємодіють з іншими мовними явищами. У подальшому вивченні лексичних одиниць передбачає повільний перехід від кількарязового подання інформації й поступового перекладу до його одноразового подання та введення елементів синхронного перекладу. Принципову роль за такою формою роботи мають сучасні мультимедіа, які надають можливість чути сучасну живу мову. Достатня увага аналізу мовних явищ на середньому етапі навчання споріднених мов призводить до того, що згодом студенти можуть самі аналізувати мовленнєві процеси та шукати інформацію про них. Такий вид діяльності інтенсифікує процес навчання, актуалізує навички самонавчання, які у подальшому можна використати для поглиблення знань мови, що вивчається.

Іншими словами, презентація лексичних фактів слов'янських мов в інослов'янській аудиторії потребує чіткого усвідомлення дидактичного завдання та вироблення методичних прийомів з урахуванням високого ступеня міжмовної інтерференції у зв'язку з близькістю лексичного складу близькоспоріднених мов. Слід також враховувати фундаментальні лінгвістичні знання студентів філологічного профілю, а також підбирати завдання та вправи з конкретною метою та дотримуватися ієрархії за рівнями, не покладаючись лише на філологічну інтуїцію студентів.

Висновки з дослідження і перспективи подальших пошуків у даному науковому напрямку

На підставі вищевикладеного можна дійти висновку про переваги зіставного підходу під час навчання студентів-славистів. Порівняльна інтерпретація лексики у поєднанні з прийомом, що замінюють нестачу фонових знань, дозволяють досягти більш високої ефективності засвоєння лексики. Системні відмінності вимагають точного формулювання та відбору завдань для введення та закріплення матеріалу. Спираючись на аналіз конкретних фактів, ми можемо зробити висновки, що викладання слов'янських мов в інослов'янській аудиторії передбачає низку лінгводидактичних та методичних особливостей; підтримка досягнутого методичного рівня та вдосконалення прийомів навчання припускають як систематичну дослідницьку роботу, так і підготовку посібників, збірників вправ та підручників, що спираються на зіставний підхід у викладанні тієї чи іншої слов'янської мови в інослов'янській аудиторії.

Кінцевою метою навчання є підготовка спеціалістів, які упевнено користуються іноземною мовою, що передбачає ретельний відбір матеріалу, розробку завдань, вкладених у формування комунікативних компетенцій.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні причин появи міжмовних омонімів слов'янських мов.

Література

1. Ajdačić, D., Nepar-Ajdačić, L. Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija. Beograd: Alma. 2015.

2. Даниленко Л. І. Чеська фразеологія і пареміологія. Бібліографія джерел XIX – 20-х років XXI ст. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 191 с.
3. Даниленко Л. І. Культурна пам'ять слова. К.: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. 224 с.
4. Ярмук В. І. Семантика і прагматика темпоральності у сербському літературно-художньому дискурсі: Структурні, стилістичні та компаративні аспекти. К.: Освіта України, 2018. 484 с.
5. Мірошніченко І. М. Фразеосемантичне поле «працьовитість / неробство» в польській мові. К.: Наук. думка, 2014. 248 с.
6. Ніколаєнко Л. І. Репрезентація емоцій заздрості і співчуття в польській, російській та українській мовах: семантико-когнітивний і лінгвоаксіологічний виміри: монографія. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго, 2021. 412 с.
7. Лукінова Т. Б. Нариси з історії славістики в Україні. К.: Наук. думка, 2018. 760 с.
8. Півторак Г. П. Історико-лінгвістична славістика: Вибрані праці (До 80-річчя від дня народження та 50-річчя наукової діяльності). К.: Наукова думка, 2015.
9. Лукінова Т. Б. Числівники в слов'янських мовах (порівняльно-історичний нарис). К.: Наук. думка, 2000. 370 с.
10. Акцентологія. Етимологія. Семантика: До 75-річчя академіка НАН України В. Г. Складенка. К.: Наукова думка, 2012. 775 с.
11. Празький лінгвістичний гурток. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І. Ковалів. Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М — Я. С. 263-264.
12. Рильський М. Т. Ще про переклади. Письменники про свою роботу. Молодь, Київ 1956, с. 111-123.
13. Ognjević, V. Dobra književnost rapidno gubi čitaoca. Intervju: Povodom romana «Maksimum». Kultura. 2018.
14. Ристић С., Лазић Коњик И. Репрезентативност речника САНУза етнолінгвистичка истраживања: од лексикографске ка когнитивној дефиницији. Зборник научних радова: Лексикологија и лексикографија у светлу савремених приступа. Београд, 2016. С. 5–23.
15. Міхалевіч А., Мордас Н. Міжмоўная аманімія як праблема сучаснай лексікаграфіі. Усходнеславянскія мовы ў сучаснай лексікаграфіі : зб. навук. арт. Мінск, 2015. С. 79-81.

References

1. Ajdačić, D., Nepor-Ajdačić, L. Poredbena srpsko-ukrajinska frazeologija. Beograd: Alma. 2015.
2. Danylenko, L. I. (2021). Chesjka frazeologhija i paremiologhija. Biblioghrafija dzherel KhKh – 20-kh rokov KhKh st. K.: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 191 s.
3. Danylenko, L. I. (2017). Kuljtuma pam'jatj slova. K.: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 224 s.
4. Jarmak, V. I. (2018). Semantyka i pragmatyka temporalnosti u serbsjkomu literaturno-khudozhnjomu dyskursi: Struktumi, stylistychni ta komparatyvni aspekty. K.: Osvita Ukrainy, 484 s.
5. Miroshnychenko, I. M. (2014). Frazeosemantychno pole «pracjovytistj / nerobstvo» v poljskij movi. K.: Nauk. dumka, 248 s.
6. Nikolajenko, L. I. (2021). Rerezentacija emocij zazdrosti i spivchuttja v poljskij, rosijkskij ta ukrajinskij movakh: semantyko-koghnytnyj i lindhvoaksiologhichnyj vymiry: monoghrafija. Kyjiv: Vydavnychyj dim Dmytra Buragho, 412 s.
7. Lukinova, T. B. (2018). Narysy z istoriji slavistyky v Ukraini. K.: Nauk. dumka, 760 s.
8. Pivtorak, Gh. P. (2015). Istoryko-linghivistychna slavistyka: Vybrani praci (Do 80-richchja vid dnja narodzhennja ta 50-richchja naukoj dijalnosti). K.: Naukova dumka.
9. Lukinova, T. B. (2000). Chyslivnyky v slov'janskykh movakh (porivnjajno-istorychnyj narys). K.: Nauk. dumka, 370 s.
10. Akcentologhija. Etymologhija. Semantyka: Do 75-richchja akademika NAN Ukrainy V. Gh. Skljarenka. K.: Naukova dumka, 2012. 775 s.
11. Prazjkyj linghivistychnyj ghurtok. Literaturoznachva encyklopedija: u 2 t. / avt.-uklad. Ju. I. Kovaliv. Kyjiv : VC «Akademija», 2007. T. 2 : M. Ja. S. 263-264.
12. Ryljskij, M. T. (1956). Shhe pro perekłady. Pysjmennyky pro svoju robotu. Molodj, Kyjiv. S. 111-123.
13. Ognjević, V. (2018). Dobra književnost rapidno gubi čitaoca. Intervju: Povodom romana «Maksimum». Kultura.
14. Rystyh, S., Lazyh Koňuk, Y. (2016). Rerezentatyvnost rechnyka SANUza etnolynghvystychna ystrazhyvaња: od leksykoghrafске ka koghnytnyj defynusyju. Zbomyk nauchnykh radova: Leksykoghlyja y leksykoghrafyja u svetlu savremenykh pristupa. Beograd. S. 5-23.
15. Mikhalevich, A., Mordas, N. (2015). Mizhmoynaja amanimija jak problema suchasnoj leksikaghrafii. Uskhodneslavjanskija movy ў suchasnoj leksikaghrafii: zb. navuk. art. Minsk. S. 79-81.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-4>

УДК: 81'373.7:811.111

ПРОКІНА І., КУПЧИШИНА Ю.
Хмельницький національний університет

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ ГЕНДЕРНИХ СТЕРЕОТИПІВ ТА СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ АНГЛІЙСЬКОМОВНИХ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З ГЕНДЕРНИМ КОМПОНЕНТОМ (НА МАТЕРІАЛІ ФРАЗЕОЛОГІЧНИХ СЛОВНИКІВ)

У статті описано семантичну характеристику англійськомовних фразеологічних одиниць з гендерним компонентом, а також висвітлено їх класифікацію на відповідні фразеологічні групи на позначення різних сфер людської діяльності. З'ясовано основні гендерні стереотипи в англійськомовній картині світу та їх відображення у фразеологічному корпусі. Досліджено на практиці, що образ чоловіка поважається набагато більше, ніж жінки та набуває владних, авторитетних характеристик, в той час як жінка – це слабка стать, яка залежна від свого коханого та не здатна повноцінно функціонувати у соціумі, а лише займатися домашніми справами та вихованням дітей, що чітко відображає гендерну дискримінацію.

Ключові слова: семантика, фразеологічна одиниця, гендерний компонент, стереотип, фемінінність, маскуліність.

PROKINA I., KUPCHYSHYNA Yu.
Khmelnytskyi National University

VERBALIZATION OF GENDER STEREOTYPES AND SEMANTIC PECULARITIES OF ENGLISH PHRASEOLOGIES WITH GENDER COMPONENT

The article deals with the problem of gender as a social construct and socio-cultural model of representation of the phenomena of masculinity and femininity in society as well as the notion of gender and gender stereotype. The research developed a semantic classification of gender-marked phraseology, according to which gender-marked phraseological units are most often used to denote man's occupation (58 units / 29%), his|her character (30 units / 15%), relationships (22 units / 8.5%), mental and physical abilities (18 units / 9%), social status (17 units / 8.5%) and appearance (17 units / 8.5%). It is worth noting that in all these areas there is a constant tradition of male dominance as the head of the family, leader and authority. In the English-language picture, a woman is depicted as a wonderful mother and an exemplary woman for her husband. The lexical potential of phraseological units with a gender component and its implementation in English-language culture is revealed; fragments of the English-language picture of the world verbalized by gender-marked phraseological units reflect such stereotypes as: in key aspects of a man's social life he is portrayed as powerful, courageous and strong, and all his negative traits and lustful behavior are taken for granted; at the same time, the feminine weakness of any man is strongly condemned, as are the attempts of women to gain power in the family, because according to the stereotypical views of society, a woman should be soft, weak and submissive. In most cases, a woman is portrayed as a fragile person who looks after her appearance and in some cases does not have high level of intelligence, while a man is an authoritative and important person.

Key words: semantics, phraseological unit, gender component, stereotype, femininity, masculinity.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Ідея антропоцентричності мови у сучасній лінгвістиці є ключовою. Центром наукових досліджень стає мовна особистість із її індивідуальними характеристиками, належністю до певної біологічної статі. У межах цього підходу на рубежі ХХ – ХХІ ст. серед актуальних проблем лінгвістики особливе місце займають гендерні дослідження мови. У цьому ж аспекті спостерігається вивчення фразеологічних одиниць. Фразеологія, як один із найважливіших рівнів мовної системи, найяскравіше відбиває культуру, світогляд, звичаї, побут етносу, передає особливості сприйняття того чи іншого народу, його менталітет, специфіку етнокультурних норм. Враховуючи інтерес до цього питання, актуальною є проблема вивчення специфіки фразеологічних одиниць як мовних експлікаторів гендеру.

Аналіз досліджень та публікацій

У ХХІ ст. розширилися масштаби гендерних досліджень. У літературі з цього напрямку акцентується увага на тому факті, що ще з часів античності підкреслювалася позитивність чоловічої культури та негативність жіночої. У сучасних дослідженнях представлені різні підходи до поняття «гендер» (У. Вейнріх, Р. Лакофф, М. Хартман, Д. Спендер, Н. Біла, Д. Добровольський), визначаються перспективні галузі його вивчення (Дж. С. Мілль, І. Халеева, М. Городникова, І. Ольшанський), репрезентується розуміння гендера як культурного та соціального конструкту (П. Еккерт, С. МакКоннел-Джине, М. Гаранович). Питання відображення гендера у мові та його семантичних особливостей стали предметом дослідження низки робіт вітчизняних та зарубіжних лінгвістів (Ю. Вишнякова, Д. Гамулець, І. Зикова, Н. Павленко, О. Першай, та інших).

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у виявленні та характеристиці гендерного компонента в структурі та/або семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови. Поставлена мета передбачає виконання наступних завдань: встановити критерії вибору англійськомовних фразеологізмів з гендерним компонентом та на їхній основі сформувати корпус мовного матеріалу; визначити основні гендерні стереотипи та дослідити їхнє відображення у мові; з'ясувати роль гендерного компонента в структурі фразеологічного значення; розробити семантичну класифікацію фразеологічних одиниць з гендерним компонентом.

Виклад основного матеріалу

Ілюстративний матеріал цієї статті репрезентовано 200 англійськими фразеологічними одиницями, що містять своїй у структурі та/або семантиці гендерний компонент. Маркерами, які вказують на явний спосіб вираження гендерного компонента у ФО, є іменники, займенники та власні імена, які вказують на приналежність до жіночої або чоловічої статі: *man, boy, girl, woman, lady, he, she, George, Mary*, тощо. У цьому випадку створити образ, закладений у семантику фразеологізму, досить легко, оскільки сам компонент вказує на приналежність до певного гендеру.

Услід за В. Телією зазначаємо, що фразеологічний склад мови є найбільш винятковою й самотньою в культурно-мовленнєвому відношенні частиною запасу певної мови [5, с. 13]. Питання співвідношення маскулітності та фемінітності також є частиною культурних уявлень про уклад певного суспільства, які відображаються у ФО, та котрі позначають ці риси. Розподіл за гендером завжди викликав неабиякий інтерес у науковців. Це, власне, і стало причиною виникнення гендерних досліджень. Проте їх не можна розглядати ізольовано від мови, оскільки мова слугує відображенням усіх гендерних процесів у суспільстві. Отже, слід зазначити, що гендерно марковані фразеологізми – це фразеологічні одиниці, що містять гендерно маркований компонент, який експліцитно чи імпліцитно вказує на приналежність до певної статі [3].

І. Зикова виокремлює групи ФО з гендерно маркованим планом вираження, опираючись на головний гендерно забарвлений компонент [2, с. 116]:

1) антропометричні компоненти (такі, що називають людей за ознаками статі). До цієї групи належать ФО, які безпосередньо мають в своєму складі компоненти на позначення гендеру «*man*» та «*woman*» або ж слова, зі значення яких випливає приналежність до тієї чи іншої статі, зокрема «*father, son, uncle, brother, husband ma in.*» на позначення маскулітності та «*mother, daughter, aunt, sister, wife ma in.*» на позначення фемінітності. Наприклад: *a man of the world* – бувалий чоловік; *mother country* – Батьківщина;

2) компоненти, що позначають родинні відносини: *like father like son* – який дуб, такий тин; який батько, такий син; *favorite son* – кандидат в президенти;

3) антропонімичні компоненти (власні імена): *average Joe* – простий чоловік; *nice Nelly* – скромна дівчина; *doubting Thomas* – Хома невіруючий;

4) агентивні компоненти (позначають назви професій і посад, військових звань тощо): *a man of business* – ділова людина, бізнесмен; *girl-servant* – прислуга.

У комплексі англійських фразеологічних одиниць наявна значна кількість тих, що символізують чоловіка як вірного помічника, порядну, добродушну людину, його переваги в порівнянні з жінкою, хоробрість, волевиявлення, високий інтелект: *square John* – чесна людина; *a gentleman of fortune* – удачлива людина; *clever dog* – розумний чоловік. Існує також універсальний стереотип, що гроші і влада в суспільстві також належать чоловікам: *a man of mark* – чоловік зі статком; *great lion* – мужній чоловік; *a man about town* – світський лев. В англійській фразеології жінка представлена як слабка стать, вона повинна виконувати існуючі в суспільстві стереотипні обов'язки дружини, дівчини, матері і володіє відповідними гендерними якостями: *one's good lady* – дружина; *Sister Ann* – вірний друг; *the fair sex* – жінки. В англійській культурі негативно позначається дружина, яка намагається отримати владу в сім'ї: *the gray mare* – жінка, яка тримає свого чоловіка «під каблучком»; *wear the breeches* – мати владу у будинку.

З початком XXI століття, жінки все більше і частіше почали відстоювати свої права та рівність з чоловіками. В результаті цього, виникло безліч нових гендерно значимих фразеологізмів, які мають переважно негативну конотацію: *gray mare* – жінка, яка має владу над своїм чоловіком; *Mr. Right* – чоловік, який виконує всі забаганки дружини. Розвиток теорії рівноправ'я між чоловіками та жінками дещо змінив їхні ролі у сім'ї та суспільстві в цілому, проте сильних та впевнених в собі чоловіків це не лякає, в той час як більш слабкі та сором'язливі представники сильної статі побоюються сильних та владних жінок поруч з собою. Такий феномен спричинив появу нових характеристик чоловіків у ФО із негативним компонентом: *tamma's darling* – мамин синочок; *girl boy* – чоловік, який поводить себе, як жінка [1].

Услід за Н.О. Павленко [4, с. 81], увесь відібраний матеріал з наявним гендерним компонентом було поділено відповідно до їх ономаціологічних ознак на наступні фразеотематичні групи:

1. **Occupation.** До даної групи відносимо ФО на позначення чоловічих та жіночих професій, або ж тих, що притаманні обом статям, наприклад: *knight of the pen* – журналіст; *hatchet man* – той, хто виконує усю «брудну» роботу; *Mother Bunch* «букв. Мати В'язка» – гадалка; *Tom Tailor* «букв. Том Тейлор» – кравець; *a liberty man* «букв. чоловік свободи» – матрос, якого відпустили у звільнення на берег; *a medicine man* «букв. чоловік медицини» – знахар.

2. **Character.** З назви зрозуміємо, що гендерно марковані ідіоми цієї групи використовуються на позначення рис характеру та персональних особливостей тієї чи іншої особи. В ході проведення дослідження було виявлено, що чималу частину групи складають лексичні одиниці, що характеризують чоловіка як бабія та висвітлюють його залежність від жіночої уваги, наприклад: *lady-killer* ‘букв. леді-вбивця’ – серцеїд; *skirt chaser* ‘букв. гонщик за спідницею’ – бабій; *Jack among the maids* ‘букв. Джек серед служниць’ – дамський догідник; *red-blooded male* ‘букв. червонокровний самець’ – мужній хтивий чоловік.

Слід наголосити, що серед нашої вибірки також було виділено ФО, які характеризують чоловіка, як мужнього та хороброго, наприклад: *the man of iron* ‘букв. чоловік заліза’ – чоловік залізної волі; *a broth of a boy* ‘букв. відвар хлопчика’ – славний хлопчина, молодець; *knight without Fear and without Reproach* ‘букв. лицар без Страху і без Докору’ – безстрашний, сміливий чоловік.

3. **Relationships.** Назву цієї групи можна сформулювати як взаємовідносини людей у соціумі та сім’ї, спрямовані на спілкування та взаємодію та спричиняють суб’єктивне або ж об’єктивне бачення своєї позиції та стану інших індивідів. Головним критерієм відбору ФО цієї групи, як і раніше, слугувала наявність експліцитно або імпліцитно вираженого гендерного компонента у структурі та/або семантиці відібраних ідіом: *to teach one's grandmother to suck eggs* ‘букв. вчити бабусю смоктати яйця’ – яйце курку не вчить; *a clinging vine* ‘букв. лоза, що обвилася’ – слабка, безпорадна жінка, що цілком залежить від чоловіка.

За характером стосунків в цій групі можна виділити ФО, що позначають любовні, дружні та сімейні взаємовідносини. Наприклад: *to ask for a lady's hand* ‘букв. попросити руки дами’ – просити руки та серця; *football widow* ‘букв. футбольна вдова’ – жінка, яка під час футбольних змагань виявляється повністю без уваги з боку свого чоловіка-футбольного фаната; *Gretna Green marriage* ‘Шлюб Гретни Грін’ – шлюб між коханцями, що втекли, без виконання формальностей; *the three musketeers* ‘букв. три мушкетера’ – три мушкетери, нерозлучні друзі (за назвою роману О. Дюма).

4. **Abilities.** До цієї групи можна віднести ідіоми, які стосуються розумових здібностей, фізичних властивостей та індивідуально-психологічних особливостей. Цілком закономірно, гендерно марковані фразеологізми на позначення здібностей можуть набувати як позитивних, так і негативних конотацій, наприклад: *a Daniel come to judgement* ‘букв. Даніель дійшов до здорового глузду’ – мудра людина; *a woman of the world* ‘букв. жінка світу’ – жінка із великим життєвим досвідом; *boy wonder* ‘букв. дивовижний хлопчик’ – вундеркінд; *Tom fool* ‘букв. Том дурень’ – дурень, бовдур; *a man of parts* ‘букв. людина частин’ – здібна, талановита людина.

5. **Social status.** До цієї групи увійшли ідіоми, що вказують на соціальний статус, який має людина в суспільстві або в певній соціальній підсистемі суспільства. Соціальний статус, як правило, характеризується владними і матеріальними можливостями, дещо рідше унікальними вміннями, розумовими чи фізичними здібностями, успіхами у роботі, тощо: *Mr. Big* ‘букв. Містер Великий’ – великий бос, важлива персона; *a man of mark* ‘букв. позначений чоловік’ – людина зі статком; *a man about town* ‘букв. чоловік міста’ – світська людина; *the first lady* ‘букв. перша леді’ – перша леді, дружина глави будь-якої держави; *rich as Croesus* ‘букв. багатий, як Крез’ – багатий, як Крез, дуже багата людина.

6. **Appearance.** Фразеологізми цієї групи виражають усі аспекти, що стосуються зовнішніх особливостей, таких як зріст, фігура, риси обличчя, стиль одягу, привабливість та інші фізіологічні властивості, наприклад: *fat as an alderman* ‘букв. товстий, як старшина’ – товстун; *Sloppy Joe* ‘букв. неохайний Джо’ – нечепура, неохайна людина; *Barbie Doll* ‘букв. Лялька Барбі’ – приваблива, але дурненька дівчина; *a sweater girl* ‘букв. дівчина у светрі’ – дівчина з пишним бюстом.

7. **Other.** До цієї групи відносимо фразеологізми, які не мають спільних рис із жодною з решти груп, але є не менш цікавими з лінгвістичної та перекладацької точки зору. До цієї фразеологічної групи також відносимо ФО, семантика яких не відображає приналежність до певного гендеру, проте в структурі яких наявний гендерний компонент.

Перш за все, виділяємо гендерно марковані ідіоми на позначення абстрактних понять, наприклад: *blind man's holiday* ‘букв. свято сліпих’ – сутінки; *all my eye and Betty Martin* ‘букв. все моє око і Бетті Мартін’ – нонсенс, дурниця; *before you can say Jack Robinson* ‘букв. перш ніж ти скажеш Джек Робінсон’ – дуже швидко; *jobs for the boys* ‘букв. робота для хлопчиків’ – тепленьке місце; *say uncle* ‘букв. сказати дядько’ – здатися; *the Mother Of All* ‘букв. Мати всього’ – щось надзвичайне.

Цікавими є й ті випадки, коли гендер в англомовній ФО не співпадає із гендером її еквівалента в українській мові. Прикладом такого явища може слугувати ФО *mother country* ‘букв. країна-мати’, яка в україномовній картині функціонує як «Батьківщина». Отже, у цьому випадку чітко простежується антонімічність лексем *mother-father*, або ж *мати-батько*. У ході аналізу також було виявлено, що гендерно марковані ідіоми нерідко використовуються в ролі евфемізмів, тобто для перефразування певного табуйованого або непристойного виразу, щоб зробити його більш нейтральним, наприклад: *the father of lies* (Bible) ‘букв. батько брехні’ – сатана; *the king of terrors* ‘букв. цар жахів’ – смерть; ФО *to see a man about a dog* ми використовуємо у тому випадку, коли хочемо відлучитися у туалет.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Дослідження показало, що майже в усіх сферах людської діяльності панує традиція чоловічого домінування як голови сім'ї, лідера та авторитету. У ключових аспектах суспільного життя чоловіка зображено владним, мужнім та сильним, а усі його негативні риси та грайлива поведінка сприймаються як належне; в той же час жорстко засуджується жіночоподібна слабка поведінка будь-якого чоловіка, так само як і спроби жінки отримати владу в сім'ї, оскільки за стереотипними думками суспільства жінка має бути м'якою, слабкою та покірливою. У більшості випадків жінку зображено тендітною особою, яка переймається лише зовнішнім виглядом та подекуди володіє посереднім рівнем інтелекту, в той час як чоловік постає авторитетним та досвідченим. Семантичний аналіз фразеологічних одиниць на позначення характеру людини показав, що в англійському суспільстві засуджуються лінощі, розгульний спосіб життя, заздрість, пихатість тощо в незалежності від статі, жіночої чи чоловічої. Перспективним видається детальніше висвітлення семантичних особливостей гендерно маркованих фразеологізмів, включно зі структурними та етимологічними підходами.

Література

1. Алімпієва О. І., Приходько А. М. Гендерно марковані фразеологізми англійської лінгвокультури. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2018. №33. С. 4-6
2. Зыкова И. В. Способы конструирования гендера в английской фразеологии. Москва : Эдиториал УРСС, 2003. 232 с.
3. Лозицька М. П. Особливості семантики гендерно маркованих фразеологізмів сучасної німецької мови. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*. 2013. № 9(1). С. 274–279.
4. Павленко Н. О. Гендерний компонент у структурі та семантиці фразеологічних одиниць сучасної англійської мови : дис. ... канд. філол. наук : спец. 10.02.04. Запорізький національний університет. Запоріжжя, 2017. 210 с.
5. Телия В. Н. Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке. Москва : Наука, 2001. 269 с.

References

1. Alimpijeva O. I., Prykhodjko A. M. Ghenderno markovani frazeologhizmy anghlijskoji linghvokuljtury. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogo ghumanitarnogo universytetu. Ser.: Filologhija*. 2018. #33. S. 4-6.
2. Zykova Y. V. Sposoby konstruyrovanya ghendera v anghlyjskoj frazeologhyi. Moskva : Эdytoryal URSS, 2003. 232 s.
3. Lozycjka M. P. Osoblyvosti semantyky ghenderno markovanykh frazeologhizmiv suchasnoji nimecjskoji movy. *Visnyk Lughansjkogho nacionaljnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filologhichni nauky*. 2013. # 9(1). S. 274–279
4. Pavlenko N. O. Ghendernyj komponent u strukturi ta semantyci frazeologhichnykh odyncyj suchasnoji anghlijskoji movy : dys. ... kand. filol. nauk : spec. 10.02.04. Zaporizkyj nacionaljnyj universytet. Zaporizhzhja, 2017. 210 s.
5. Telyja V. N. Typy jazykovykh znachenij: Svjazannoe znachenye slova v jazyke. Moskva : Nauka, 2001. 269 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-5>

УДК 811.161.2 : 811.11

РЕДЧИЦЬ Т., БАГАЧ І.,

Черкаський державний технологічний університет

ПОЛІЩУК Н.

Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького

СПОСОБИ ПЕРЕДАЧІ СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЙ УКРАЇНСЬКОЮ МОВОЮ (НА МАТЕРІАЛІ НІМЕЦЬКОМОВНОГО НОВИННОГО ДИСКУРСУ)

Статтю присвячено способам передачі німецьких синтаксичних конструкцій, ужитих у текстах новинних повідомлень, українською мовою. Новинний дискурс є одним із найважливіших компонентів соціального буття людини. Для нього характерні логічність, образність, емоційність, оціночність, призовність та відповідні їм мовні засоби. У текстах новин широко використовуються різноманітні види синтаксичних конструкцій, які надають текстам новин силу та переконливість. Об'єктом дослідження у роботі є синтаксичні конструкції в німецькомовних текстах новин. Мета роботи полягає у виявленні специфіки функціонування синтаксичних конструкцій у німецькомовних текстах та виявленні способів їх перекладу. Основні методи дослідження, задіяні у роботі, – описовий та порівняльний, також були використані елементи контекстуального аналізу. Матеріалом дослідження послужили тексти новин популярного німецького новинного сайту tagesschau.de, з яких методом суцільної вибірки було виявлено та проаналізовано близько 120 випадків застосування різних синтаксичних конструкцій. Досліджено синтаксичні одиниці з погляду їх значення, структури, складу, функціонально-семантичних особливостей. Особливу увагу приділено перекладу німецьких конструкцій з поширеним означенням та німецькими приводами, які найчастіше використовуються в текстах німецьких новин. Доведено, що німецьке поширене означення має суттєві структурні відмінності від українського, а переклад німецьких конструкцій з прийменниковими словосполученнями потребує не лише знання усіх значень прийменників, а й особливостей їх позиційного розташування у тексті новин.

Ключові слова: додаток, німецькомовний новинний дискурс, переклад, прийменник, синтаксична конструкція.

REDCHYTS T., BAHACH I.

Cherkasy State Technological University

POLISHCHUK N.

The Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

METHODS OF TRANSFERRING SYNTACTIC CONSTRUCTIONS IN THE UKRAINIAN LANGUAGE (BASED ON THE MATERIAL OF THE GERMAN NEWS DISCOURSE)

News discourse is one of the most important components of human social existence, a means of spiritual and intellectual influence, a powerful channel for the dissemination of ideas. It is characterized by logicity, figurativeness, emotionality, appraisal, appeal and the corresponding language means. In news texts, various types of syntactic constructions are widely used, which give speech power and persuasiveness, colorfulness and imagery. The object of research is syntactic constructions in news texts. The purpose of the work is to identify the specifics of the functioning of syntactic constructions in German-language texts and to identify ways to translate them. The main methods are descriptive and comparative, elements of contextual analysis were also used. The material of the study was the news texts of the popular German news site tagesschau.de, from which about 120 cases of using various syntactic constructions were identified and analyzed using the continuous sampling method. The theoretical significance lies in the fact that syntactic units were studied in terms of their meaning, structure, composition, functional and semantic features. Particular attention is paid to the translation of German constructions with a extended attribute and German prepositions, which are most often used in German news texts. It is proved that the German extended attribute has significant structural differences from the Ukrainian one, and the translation of German constructions with prepositional phrases requires not only knowledge of all the meanings of prepositions, but also the peculiarities of their positional arrangement in the news text. In addition, a description of the news discourse is given, its specific features, tasks, and main functions are identified. The practical significance lies in the fact that the material of this study can be used to conduct special courses on general syntax and in teaching journalists the German language.

Key words: extended attribute, German news discourse, translation, preposition, syntactic construction.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Новини є невід'ємною частиною сучасного суспільства. Основною функцією новин є інформаційна. Однак ця історично початкова функція почала відтіснятися. Нерідко виділяють кілька функцій новинних повідомлень: інформаційну, просвітницьку, виховну, організаторську. Але основною її функцією є маніпулятивно-інформаційна [6, с. 5]. Засоби, що надають тексту виразності, є досить різноманітними. Вибір та способи їх застосування залежать від мети висловлювання, та від його змісту. Нині здебільшого реципієнт має досить високий рівень освіти та культури, тому стилістична майстерність продуцента новинного повідомлення має бути такою, щоб вибрати ті мовні прийоми, які будуть найбільш ефективні в конкретній ситуації. Мова новин має бути ясною, точною, короткою і виразною. Безперечним фактом є, що новинні повідомлення відіграють важливу роль у формуванні суспільної свідомості. Автори статей вміло використовують синтаксичні прийоми, а саме різноманітні синтаксичні конструкції для маніпулювання

думкою реципієнтів. У широкому значенні синтаксична конструкція – це «будь-яка граматично упорядкована низка слів» [3, с. 89].

Аналіз досліджень та публікацій

Новинний дискурс виконує маніпулятивну та інформаційну функції, тобто журналіст повідомляє про будь-які факти, події, предмети навколишньої дійсності та дає їм оцінку, у цьому процесі не останню роль відіграють синтаксичні конструкції. На сьогодні у вивченні специфіки синтаксичних конструкцій дискурсу новин накопичений небагатий досвід. Досі немає достатньо повного системного опису цього мовного явища, хоча останніми роками вивчення медіадискурсу зробило великий крок уперед завдяки дослідженням С.І. Потапенко [9], Н.М. Талавіри [5], О.М. Щербак [6] та інших, які розглядали синтаксичні конструкції англomовного та німецькомовного медійного дискурсу. Дослідження синтаксичних конструкцій української мови вивчалися в порівняльному аспекті [4] та аспекті фахових мов [1].

Недостатня вивченість вищезгаданої проблематики визначила актуальність цієї роботи.

Формулювання цілей статті

Мета статті полягає у дослідженні специфіки функціонування синтаксичних конструкцій у німецькомовних новинних текстах та виявленні способів їх перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження

Використання різних синтаксичних конструкцій у текстах новин дає великі можливості для досягнення виразності, експресивності, чіткості висловлювання. Чим винахідливіший продуцент новинного повідомлення у залученні та побудові різних складних синтаксичних конструкцій, тим яскравіший його матеріал, ефектніший вплив на реципієнтів. Виділяють такі основні синтаксичні одиниці, як словосполучення, мовні звороти та речення, а також складне синтаксичне ціле, пов'язане між собою за змістом та структурно. Різні види простих речень виконують різні стилістичні функції. Так, односкладові означено-особові речення надають висловлюванню жвавість і легкість звучання, підкреслюючи динамізм викладу матеріалу, роблять міркування більш точним і ясним, це дає можливість використовувати їх у різних стилях висловлювання: «*Warnung vor der Expansion der Anderen*» (tagesschau.de, 29.06.2022). Неозначено-особові дозволяють зосередити увагу реципієнтів на дії, а не на дійовій особі, яка є невизначеною: «*Mit der Wucht hat niemand gerechnet*» (tagesschau.de, 03.09.2021).

Неповні речення надають висловлюванню певну легкість та жвавість. Номінативні або називні односкладові речення містять лише вказівку на наявність тих чи інших предметів чи явищ, носять суто описовий характер і відрізняються великою смисловою ємністю, картинністю, виразністю та наочністю: «*Ein Land, zwei Inflationsraten*» (tagesschau.de, 29.06.2022); «*Neue Luftangriffe durch russische Streitkräfte*» (tagesschau.de, 12.04.2022).

У текстах новин частіше використовуються прості поширені речення, іноді ускладнені обставинами або означеннями, вираженими дієприкметниковими зворотами. Можуть бути речення з уточнюючими обставинами місця та часу, додатками. Крім цього використовуються речення з різними вставними конструкціями: «*Russland hat nach eigenen Angaben zahlreiche militärische Objekte in der Ukraine beschossen*» (tagesschau.de, 12.04.2022); «*Das meldet die russische Nachrichtenagentur Interfax unter Berufung auf Eduard Bassurin, einen Kommandeur der Separatisten*» (tagesschau.de, 12.04.2022); «*Betroffen sind vor allem innerdeutsche und europäische Flüge*» (tagesschau.de, 23.06.2022); «*Darüber hinaus kann es auch zu Zeitenänderungen bei Flügen kommen*» (tagesschau.de, 23.06.2022).

Складні речення з різними видами зв'язку, а також складнопідрядні з однорідним або неоднорідним підпорядкуванням підрядних використовуються також повною мірою. В новинних повідомленнях можна виявити безсполучникові складні конструкції, а також складносурядні речення: «*Obwohl die Skisaison noch gar nicht richtig begonnen hat, gibt es bereits die ersten Lawinentoten zu beklagen*» (tagesschau.de, 10.11.2019); «*Es festigt die Demokratie, doch einem Premier Johnson bietet es wohl trotzdem keinen Einhalt*» (tagesschau.de, 24.09.2019); «*Die Flüchtlingspolitik hat die EU in ihre bislang größte Krise gestürzt – auch deshalb, weil die einzelnen Staaten höchst unterschiedliche Interessen haben*» (tagesschau.de, 24.06.2018).

Тенденція до узагальнення знаходить свій прояв на синтаксичному рівні. У синтаксисі новинних повідомлень відчутно проявляється прагнення типізації синтаксичних форм висловлювання подібного змісту. Значний інтерес представляють у цьому плані конструкції з похідними прийменниками: *aufgrund*, *anlässlich*, *mithilfe*, *infolgedessen*, *dank*, *angeblich* і т.д. Подібні конструкції є засобом структурно-смислового ускладнення, в яких зміст виступає синтаксично оформленим, що дозволяє легко і швидко скласти повідомлення: «*Infolgedessen wurden dauerhaft unprofitable Filialen geschlossen*» (tagesschau.de, 07.04.2021); «*Nicht die Coronaviren seien die Gefahr, sondern angeblich die Impfungen gegen Covid-19 – das wird immer wieder behauptet*» (tagesschau.de, 02.06.2021); «*In etlichen Mitgliedsstaaten gab es laut der EU-Kommission Versuche, den Ausgang der Europawahl mithilfe von Bots und gefälschten Profilen in sozialen Netzwerken zu beeinflussen*» (tagesschau.de, 08.06.2019); «*Anlässlich des Holocaust-Gedenktages sprach sie über alte und neue Nazis – und die Hoffnung, die sie in die Jugend setzte*» (tagesschau.de, 10.07.2021).

Результати нашого дослідження показали, що в новинних повідомленнях часто трапляються обставини та додатки, виражені в синтаксичних конструкціях іменниками з прийменниками, це допомагає висловити думки чітко, ясно та зрозуміло, наприклад: «*Wegen der Pandemie schottet China sich weitgehend ab*» (tagesschau.de, 21.07.2021); «*Tankstellen verändern die Spritpreise im Laufe eines Tages immer stärker*» (tagesschau.de, 22.04.2021).

У перекладі німецькомовних новинних повідомлень необхідно враховувати, що «труднощі складають не лише підбір еквівалентів, а й відбір оптимальних типів речень» [7, с. 59]. У цьому контексті, на нашу думку, особливої уваги потребує відтворення поширеного означення в німецькомовних новинних повідомленнях українською мовою. В німецькій мові поширене означення є складною граматичною конструкцією, яка уможливорює збільшення об'єму висловлювання. Однак ця конструкція викликає деякі труднощі під час її перекладу. Поширене означення передається дієприкметником та прикметником, зі словами, які їх пояснюють та доповнюють. Такі слова уточнюють час, місце, причину та інші обставини. Вони можуть вказувати на «об'єкти, які доповнюють прикметник або дієприкметник» [8, с. 77]. Функціонально вони мало відрізняються від другорядних членів речення групи присудків, проте вони мають такі істотні відмінності: «Члени речення в поширеному означенні відносяться тільки до стержневого прикметника і тільки через нього до всього речення; члени речення у групі присудка можуть відноситись до всього речення; члени речення переважно характеризують дію дієслова або стає; члени речення у поширеному означенні уточнюють поняття якості, виражене прикметником; поняття «члени речення в поширеному означенні» є відносним, тому що вони разом зі стержневим словом складають один другорядний член речення – означення» [2, с. 11].

Під час перекладу німецького поширеного означення слід враховувати, що структурно ця синтаксична конструкція істотно відрізняється від відповідного звороту в українській мові. Так, в українській мові дієприкметник (прикметник) завжди займає ініціальну позицію звороту, а в німецькій – фінальну. Наприклад: «*Vidviduoychij Ukraїnu minїstr oglyanuv zruїnovanij Irpїn'ї*», а німецькою «*Der die Ukraine besuchende Minister besichtigte das zerstörte Irpin*».

Ще одна значна відмінність німецького поширеного означення полягає у розташуванні означуваного іменника. Якщо в українській мові іменник може стояти як перед поширеним означенням, виокремлюючись комами, так і після нього, не виокремлюючись комами, то в німецькій мові означуваний іменник розташовується лише після поширеного означення, у свою чергу, артикль або слово, що його замінює розташовується перед поширеним означенням.

Ознака цієї конструкції виявляється також у тому, що найбільш важливі у смисловому відношенні і синтаксично найбільш тісно пов'язані один з одним елементи, тобто артикль та означуваний іменник, розташовані на протилежних позиціях складної синтаксичної конструкції, утворюючи тим самим рамку, в середині котрої знаходяться підрядні елементи – поширене означення [8, с. 22].

Описана вище схема синтаксичної конструкції, вираженої поширеним означенням, може бути видозміненою або ускладненою. У цьому контексті, під час перекладу цих конструкцій слід враховувати такі випадки: на місці артикля можуть стояти його замітники, так звані, артиклеві слова (вказівні займенники: *dieser, jener, derselbe* ...; неозначені займенники: *jeder, alle, sämtliche, viele, mehrere, einige*; присвійні займенники: *mein, dein, sein* ...; питальні займенники: *welcher*...; заперечні займенники: *kein*; кількісні числівники: *zwei, drei* ...); до одного іменника можуть належати два поширених означення; іноді, крім поширеного означення зліва, іменник може мати означення справа.

Доступний нам корпус фактичного матеріалу дозволив виокремити такі найбільш вживані способи перекладу німецьких поширених означень українською мовою як рівноструктурний переклад, частково рівноструктурний переклад та різноструктурний переклад.

Рівноструктурний переклад здійснюється у перекладі німецьких поширених означень на німецьку мову за допомогою розгорнутого означення, де іменник, до якого безпосередньо відноситься поширене означення, розташований у фінальній позиції аналізованого звороту: «*Der Bundestag dürfte auf der Sitzung auch über eine geplante vorübergehende Aussetzung der Insolvenzantragspflicht für Firmen beraten, die von der Katastrophe betroffen sind*» (tagesschau.de, 10.08.2021). – «На засіданні Бундестаг, ймовірно, також обговорюватиме заплановане тимчасове призупинення обов'язку подавачи заяви про банкрутство для постраждалих від стихії компаній.»

Частково рівноструктурний переклад застосовується у перекладі німецьких поширених означень на німецьку мову за допомогою розгорнутого означення, де іменник, до якого безпосередньо відноситься поширене означення, займає ініціальну позицію звороту: «*Forensische Untersuchungen hätten ergeben, dass eine in de Vries' Schädel gefundene Kugel vermutlich von der umgebauten Waffe abgefeuert worden sei*» (tagesschau.de, 10.08.2021). – «Судово-медичні дослідження показали, що куля, знайдена в черепі де Фріза, ймовірно, була випущена з модифікованої зброї.»

Різноструктурний переклад застосовується, коли підрядне означальне речення замінює поширене означення: «*Zunächst meldeten die Rettungsdienste im Messenger-Dienst Telegram 14 Tote und 30 Verletzte in einem neunstöckigen Wohnhaus rund 80 Kilometer der Hafenstadt Odessa entfernt, später kamen drei weitere Todesopfer bei einem weiteren Raketenangriff auf andere Gebäude in der Nähe hinzu, darunter ein Kind*» (tagesschau.de, 01.07.2022) – «Спочатку в месенджері Telegram екстрені служби повідомили про 14 загиблих і 30 поранених

у дев'ятиповерховому житловому будинку, який розташований за 80 кілометрів від портового міста Одеса, пізніше додалися ще троє загиблих внаслідок ще одного ракетного обстрілу інших будинків поблизу, зокрема дитина.»

При перекладі німецькомовних новинних текстів деякі труднощі створюють прийменники, адже переклад прийменникових конструкцій не завжди є рівноструктурним. Найбільші складності пов'язані із прийменником «bei». Як правило, якщо конструкція з цим прийменником займає ініціальну позицію у реченні новинного повідомлення, то вона перекладається дієприкметниковим зворотом: «*Bei der Urlaubsplanung auf den Flieger setzen, oder doch lieber umweltbewusst in die Eisenbahn steigen?*» (tageschau.de, 26.06.2019) – «Плануючи свою відпустку, ви плануєте летіти літаком чи краще сісти в поїзд екологічно чистим способом?»

Наступний приклад демонструє лексичну заміну: «*Zwei Stunden saßen der irische Premier Varadkar und sein britischer Kollege Johnson in einem englischen Hochzeitshotel beisammen. Überraschenderweise kamen sie sich beim Brexit etwas näher*» (tageschau.de, 26.06.2019) – «Прем'єр-міністр Ірландії Варадкар і його британський колега Джонсон дві години сиділи разом в англійському весільному готелі. На диво, вони трохи зблизилися стосовно питання про Брексіт.»

У деяких випадках відбувається вилучення прийменника «bei», як-то у перекладі речення «*Ein Bericht über Schein und Sein beim klimagerechten Reisen*» (tageschau.de, 26.06.2019) – «Доповідь про видимість і реальність кліматично чистих подорожей.»

Для новинного дискурсу притаманним є посилення на джерела інформації, для чого використовуються в українській мові синонімічні прийменники «згідно» та «відповідно». Втім існують відмінності у їхньому використанні в німецькій мові. Так, прийменник «gemäß» означає відповідність, що не пов'язана з точним текстом: «*Gemäß den Beschlüssen von Bund und Ländern treten heute auch in den letzten Bundesländern die verschärften Kontaktbeschränkungen in Kraft*» (tageschau.de, 28.12.2021). – «Відповідно до рішень федерального уряду та урядів земель, посилені обмеження контактів також набувають чинності в останніх федеральних землях.»

Німецький прийменник «laut» у конструкції з іменником позначає посилення на певну інституцію, дослідницький центр тощо. У цьому випадку конструкцію з прийменником «laut» слід перекладати словосполученням «за даними»: «*Abgesehen von medizinischen Maßnahmen wie Impfungen halfen gegen die Verbreitung des Coronavirus laut einer Studie besonders Informationskampagnen und Schulschließungen*» (tageschau.de, 13.06.2022). – «За даними дослідження, окрім медичних заходів, таких як вакцинація, інформаційні кампанії та закриття шкіл допомогли протистояти поширенню коронавірусу». У наведеному прикладі спостерігаємо, що для української мови притаманним буде винесення конструкції з словосполученням «за даними» в ініціальну позицію речення, у той час як у німецькому варіанті конструкція з прийменником «laut» знаходиться у медіальній позиції речення. На нашу думку, у німецькій конструкції зіграв важливу роль неозначений артикль, який не надав точності висловлюванню, адже відсутнє посилення на те, що саме за дослідження це було, а значить, інформація не може бути достовірною.

Якщо у тексті новинного повідомлення продуцент тексту посиляється на конкретну особу, то при перекладі конструкції вживаємо варіант «за словами»: «*Laut Manfred Weber, (CSU), Fraktionsvorsitzender EVP, ist die Europäische Union absolut gespalten*» (tageschau.de, 26.06.2022). – «За словами лідера парламентської групи ЄНП Манфреда Вебера (ХСС), Євросоюз абсолютно розділений». У цьому прикладі достовірність інформації підтверджується посиланням на конкретну особу, тому в обох мовах конструкції займають ініціальні позиції у реченнях.

У конструкціях з прийменником «zufolge» позначається результат дій учасників окреслених у новині подій або висновок про ці події: «*Friedensforschern zufolge sind die Atomkräfte weiter dabei, ihre Arsenale zu modernisieren oder auszubauen*» (tageschau.de, 13.06.2022). – «За словами дослідників миру, ядерні держави все ще перебувають у процесі модернізації або розширення своїх арсеналів». При перекладі конструкцій з прийменником «zufolge» слід звернути увагу на те, що цей прийменник стоїть після іменника, на який вплинув. Крім того, в обох реченнях аналізована конструкція стоїть в ініціальній позиції, що надає об'єктивності новинному повідомленню.

При перекладі німецьких синтаксичних конструкцій українською необхідно також враховувати, що німецьке речення характеризується фіксованим порядком слів; у реченнях з кількома обставинами, як правило, обставина часу займає ініціальну позицію у реченні, а обставина місця – фінальну. Крім того, дві обставини, які стоять після присудка, то першою в реченні буде стояти обставина з меншим смисловим навантаженням, а другою – з більшим.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

У перекладі німецьких новинних повідомлень необхідно максимально наблизитися до норм української мови, керуючись, при цьому змістом повідомлюваного. Своєрідність німецької мови потребує певного алгоритму перекладу синтаксичних конструкцій українською мовою, зокрема поширеного означення та прийменникових словосполучень, які є найбільш складними для перекладача: німецьке поширене означення має суттєві структурні відмінності від українського, а переклад німецьких конструкцій з

прийменниковими словосполученнями потребує не лише знання усіх значень прийменників, а й особливостей їх позиційного розташування у тексті новини.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні перекладу німецьких синтаксичних конструкцій англійською мовою.

Література

1. Асмуківич І. В. Структурно-синтаксичні особливості авіаційної фахової мови (на матеріалі радіообміну англійською мовою). Випуск 43., 2013. С. 44–50.
2. Вайсберг І. Г. Поширене означення (зі стержневим словом-прикметником) в німецькій мові. Одеса : ОДУ, 1995. 48 с.
3. Загнітко А. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни : у 4 т. Т. 1 Донецьк : ДонНУ, 2013. 402 с.; Т. 2. 350 с. ; Т. 3. 426 с. ; Т. 4. 388 с.
4. Заборна М. С. Порівняльні конструкції в системі складнопідрядного речення української мови. Тернопіль : [б. в.], 2001. 139 с.
5. Талавіра Н.М. Конструкційна основа представлення інаугураційної промови в новинних текстах. Південний архів (філологічні науки). 2020. № 81. С. 81-85.
6. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.02.04. Одеса, 2016. 20 с.
7. Boas H.C., Fried M. Introduction. *Grammatical constructions. Back to roots*. John Benjamins, 2005. 253 p.
8. Heidrich F. *Kommunikationsoptimierung im Fachübersetzungsprozess*. Berlin: Frank & Timme, 2016. 117 p.
9. Potapenko, S., Shcherbak, O. Conflict – Crisis Hierarchy in English News Discourse: Cognitive Rhetorical Perspective. *Research in Language*. Volume 18, Issue 4 (2020). Pp. 53-67.

References

1. Asmukovych I. V. *Strukturno-syntaksychni osoblyvosti aviacijnoji fakhovoji movy (na materiali radioobminu anghlijskohoje movoju)*. Vypusk 43., 2013. S. 44–50.
2. Vajsbergh I. Gh. *Poshyrene oznachennja (zi sterzhnevym slovom-prykmetnykom) v nimeckij movi*. Odesa : ODU, 1995. 48 s.
3. Zaghnitko A. *Slovyk suchasnoji linghivistyky : ponjattja i terminy : u 4 t. T. 1 Donecjk : DonNU, 2013. 402 s.; T. 2. 350 s. ; T. 3. 426 s. ; T. 4. 388 s.*
4. Zaoborna M. S. *Porivnjajljni konstrukciji v systemi skladnopydrjadnogho rechennja ukrajinskoji movy*. Ternopilj : [b. v.], 2001. 139 s.
5. Talavira N.M. *Konstrukcijna osnova predstavlennja inauthuracijnoji promovy v novynnykh tekstakh. Pivdennyj arkhiv (filologhichni nauky)*. 2020. № 81. S. 81-85.
6. Shherbak O. M. *Dyskurs nimecjkomovnykh internet-novyn: linghvorytorychnyj aspekt : avtoref. dys. ... kand. filol. nauk : 10.02.04*. Odesa, 2016. 20 s.
7. Boas H.C., Fried M. Introduction. *Grammatical constructions. Back to roots*. John Benjamins, 2005. 253 p.
8. Heidrich F. *Kommunikationsoptimierung im Fachübersetzungsprozess*. Berlin: Frank & Timme, 2016. 117 p.
9. Potapenko, S., Shcherbak, O. Conflict – Crisis Hierarchy in English News Discourse: Cognitive Rhetorical Perspective. *Research in Language*. Volume 18, Issue 4 (2020). Pp. 53-67.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-6>

УДК 378.147:1'137

СЕРГЕСЬВА О., СЕРГЕСЬВ Є.
Хмельницький національний університет

ОСНОВНІ ПРИНЦИПИ ВИКЛАДАННЯ ФАХОВИХ ДИСЦИПЛІН ПРИ ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ПЕРЕКЛАДАЧІВ

У статті аналізуються проблеми сучасної професійної освіти, а саме підготовки професійних перекладачів. Автор порушує проблему використання загальних принципів викладання фахових дисциплін при навчанні перекладачів, що сприяють формуванню компетентності перекладача. Головною темою статті є структурний і функціональний аналіз ключових видів мовленнєвої діяльності: аудіювання, говоріння читання та письма при професійній підготовці перекладачів на заняттях фахової дисципліни «Комунікативні стратегії».

Ключові слова: професійна підготовка, компетенція, принцип викладання, фахова дисципліна, перекладач.

SIERHIEIEVA O., SIERHIEIEV Ye.
Khmelnitskyi National University

BASIC PRINCIPLES OF TEACHING PROFESSIONAL DISCIPLINES DURING PROFESSIONAL TRAINING OF INTERPRETERS AND TRANSLATORS

The article analyzes the problems of modern vocational education. An example of such education is the system of training professional translators and interpreters. The author raises the issue of using the general principles of teaching professional disciplines in the training of translators and interpreters, which contribute to the formation of the competence of the translator and interpreter. The paper analyzes ways to optimally organize the training of translators and interpreters, based on current theoretical and practical principles. The article's main topic is the structural and functional analysis of key types of speech activity: listening, speaking, reading, and writing in the training of translators/interpreters during the professional discipline "Communicative Strategies". The article's emphasis is placed on the basic methodological principles of the modern process of training future translators. Translator training takes many forms. Translator training is associated with the skills needed to achieve translation competence. Translator education, on the other hand, recognizes the need for students to acquire key types of speech activity: listening, speaking, reading, and writing. Theoretical research and practical verification of efficient pedagogical means, forms, and methods facilitating the formation of the future translators' professional competence within the system of university training confirm the urgent demand for the determination and grounding of a corresponding set of curricular and constituents of their professional speech training. Students' academic success, while being trained in English much depends on their language awareness, which is to be fostered. Therefore, we might assume that teaching (future translators) English plays a significant role in their professional training. Teaching tools used skillfully by university instructors facilitate students' development in terms of their proficiency.

Key words: professional training, translator/interpreter, competence, principle of teaching, professional discipline

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У контексті розвитку міжнародних та міждержавних зв'язків, поширення інтеграційних процесів у світі, прагнення України увійти у єдину європейську спільноту особливого значення набуває навчання перекладачів як фахівців міжнародної комунікації, які є посередницькою ланкою у наближенні культур різних народів. Зважаючи на цю особливість, професійна перекладацька діяльність вимагає постійного розширення предметних і мовних знань. Досягнення високого рівня володіння іноземною мовою не можливе без фундаментальної мовної підготовки у вищій школі. І майбутній перекладач розуміє необхідність увесь час займатися самоосвітою, отримувати нові знання, формувати уміння знаходити інформацію за допомогою різних джерел, самовдосконалюватися. Але будь-яке навчання як самостійне, так і стаціонарне аудиторне буде відбуватися успішно, якщо зміст професійної підготовки відповідатиме професійним та освітнім стандартам певного фаху чи спеціальності. Оновлюються навчальні програми, створюються міжпредметні курси, що включають різні аспекти взаємодії науки, нових технологій, суспільства, природи тощо. Безсумнівно, високий рівень освіти, професіоналізм дозволяють швидше реагувати на потік знань, кваліфіковано їх аналізувати, знаходити правильні рішення в оптимальні терміни. Крім того, знаючи іноземну мову і вмюючи професійно перекладати з однієї мови на іншу, будь-який фахівець зможе досягти у своїй кар'єрі стрімкого зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Вагоме значення для дослідження порушеної проблеми мають наукові розвідки українських та зарубіжних учених Н. Авшенюк, В. Карабана, І. Корунця, Л. Латишева, Г. Мірама, О. Чередниченка, Л. Чернолатого, С. Швачко, Д. Бахман-Медика (D. Bachmann-Medick), Р. Белла (R. Bell), Дж. Боуз-Байера (J. Boase-Beier), В. Вільса (W. Wilss), М. Зенга (M. Zeng), Л. Келлі (L. Kellie), Д. Кірالی (D. Kiraly) та ін.

Протягом останнього часу провідні науковці (Л. С. Бархударов, І. О. Зимня, В. М. Комісаров, Р. К. Мін'яр-Белоручев, Е. И. Пассов, Г. А. Самійленко, І. І. Халєєва, Г. В. Чернов, А. Д. Швейцер, А. Ф. Ширяев тощо) активно вивчають особливості формування перекладацької та мовленнєвої компетенції

зокрема. Проблема окреслення кола фахових дисциплін, що впливають на формування компетентності майбутніх перекладачів, полягає у встановленні самого поняття "фахові дисципліни". Оскільки нинішні ЗВО мають достатній рівень автономії, то вони можуть формувати перелік фахових дисциплін для прямої підготовки перекладачів самостійно, беручи до уваги лише освітній стандарт, затверджений відповідними рішеннями МОН України.

Формулювання цілей статті

Не зважаючи на це, методика викладання фахових дисциплін при професійній підготовці перекладачів залишається малорозробленою сферою педагогічної науки. Насамперед, це стосується проблематики використання загальних принципів викладання фахових дисциплін при навчанні перекладачів, що сприяють формуванню компетентності перекладача, а також недосконалості системи вправ для її розвитку. Саме цей факт і зумовлює **актуальність** обраної нами теми.

Виклад основного матеріалу

Аналіз проблеми дослідження дає змогу виокремити базове поняття, яке потребує уточнення у зв'язку зі специфікою об'єкта і предмета наукового пошуку – "фахові дисципліни". Це поняття конкретизує зміст професійної підготовки майбутніх перекладачів і дає змогу сконцентрувати увагу на тих навчальних дисциплінах, вивчення яких найбільш наближене до іншомовної мовленнєвої та перекладацької компетентності. Поняття "фахові дисципліни" – згідно з визначенням в українському законодавстві: педагогічно адаптована система понять про явища, закономірності, закони, теорії, методи тощо будь-якої галузі діяльності (або сукупності різних галузей діяльності) із визначенням потрібного рівня сформованості у тих, хто навчається, певної сукупності умінь і навичок [4]. За визначенням В. Ягупова, навчальна дисципліна – це "науково обґрунтована система знань, навичок і вмінь, яку відібрано для вивчення в різноманітних освітньо-виховних системах. Конкретний перелік і взаємозв'язки предметів визначаються навчальними планами, структурологічними схемами підготовки відповідних фахівців" [9]. У нашій статті під фаховими дисциплінами будемо розуміти дисципліни циклу професійної та практичної підготовки, які забезпечують майбутнього спеціаліста базовими теоретичними знаннями та практичними навичками. Розглянемо використання основних принципів викладання на прикладі однієї з фахових дисциплін: «Комунікативні стратегії».

В освітньо-професійних програмах зазначається, що перекладачі повинні засвоїти ширший обсяг фонових знань, ніж фахівці з інших спеціальностей. Для перекладача такий обсяг наближається до аналогічного обсягу освіченого носія відповідної мови. До фонових знань програми відносять повсякденні поняття, знання Біблії, міфології та фольклору, географії, історії, архітектури, літератури, живопису, мистецтва, освіти, політики, юриспруденції, економіки та підприємництва, техніки, природознавства, медицини, гуманітарних наук, фразеології тощо. Також майбутні перекладачі повинні засвоїти ширший обсяг іншомовної лексики, ніж студенти інших гуманітарних спеціальностей.

Навчання іноземних мов у процесі підготовки майбутніх перекладачів відрізняється за змістом від аналогічного процесу під час підготовки фахівців інших спеціальностей, оскільки кожна навчальна дисципліна формує і їхню професійну компетентність. Метою навчання іноземної мови у вищій школі на сучасному етапі є оволодіння студентами комунікативними компетенціями, що дозволяють реалізувати їхні знання, уміння, навички для розв'язання конкретних комунікативних завдань в реальних життєвих ситуаціях. Іноземна мова виступає як засіб комунікації, спілкування з представниками інших націй, отже в освіті продовжує розвиватися і надалі культурологічний або міжкультурний підхід у навчанні. Студенти мають бути підготовлені на основі якісного сучасного аутентичного навчального матеріалу до свідомого використання іноземної мови в подальшому житті та роботі.

Як відомо, основним методом навчання іноземних мов є комунікативний метод. У процесі навчання за комунікативним методом студенти набувають комунікативної компетенції – здатності користуватись мовою залежно від конкретної ситуації. Відповідно усі вправи та завдання повинні бути комунікативно виправданими дефіцитом інформації, вибором та реакцією (information gap, choice, feedback). Найважливішою характеристикою комунікативного підходу є використання автентичних матеріалів, тобто таких, які реально використовуються носіями мови. Мовленнєва взаємодія студентів проходить за співучастю викладача в найрізноманітніших формах: парах, невеликих групах, з усією групою. З самого початку студенти оволодівають усіма чотирма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванні, говорінні читанні та письмі в типових ситуаціях. Зупинимось докладніше на цих видах і розглянемо основні методологічні принципи їх навчання.

Отже, під аудіюванням розуміють процес одночасного сприймання звукової форми висловлювання і розуміння його змісту на слух (listening comprehension). Аудіювання є комплексною мовленнєвою розумовою діяльністю, яка ґрунтується на природних здібностях людини, вдосконалюється в процесі її розвитку та дає їй можливість розуміти інформацію в акустичному коді, зберігати її в пам'яті (чи на письмі), відбирати й оцінювати її згідно з інтересами чи поставленими завданнями [3].

Успішність формування компетентності в аудіюванні зумовлюється низкою факторів: 1) умовами сприймання аудіоповідомлення; 2) індивідуально психологічними особливостями самого слухача (рівня сформованості його мовленнєвого слуху, пам'яті, наявності інтересу тощо); 3) мовними характеристиками аудіоповідомлення.

Студент повинен розуміти зміст аудіотексту при його одноразовому пред'явленні. Тексти містять певну кількість слів, що не вивчалися. Студенти мають навчитися здогадуватися про значення невідомих слів за контекстом та звуковою формою цих слів, а також розуміти загальний зміст повідомлення, ігноруючи несуттєву інформацію [5].

Як *засіб* навчання іноземній мові (далі ІМ) аудіювання дає можливість оволодіти звуковою стороною ІМ, (фонемним складом та інтонацією), сприяє засвоєнню лексичного складу мови та її граматики, полегшує оволодіння говорінням, читанням і письмом.

У процесі навчання аудіювання викладач має передбачити **три етапи** роботи з текстом для аудіювання:

I. *Дотекстовий етап*, на якому відбувається зняття мовних або смислових труднощів тексту, введення в контекст повідомлення, формулювання комунікативної установки на аудіювання тексту.

II. *Текстовий етап*, на якому відбувається аудіювання тексту.

III. *Післятекстовий етап* передбачає контроль розуміння прослуханого, обговорення змісту, навчання смислової переробки інформації [6].

Орієнтовний алгоритм проведення аудіювання

- визначити найбільш інформативні частини повідомлення;
- співвіднести текст із ситуацією спілкування;
- розчленувати аудіотекст на смислові частини і визначити головну думку кожного з них;
- письмово фіксувати основну частину інформації;
- простежити логічну послідовність подій і дотримуватися її при передачі змісту тексту;
- виділити в тексті логічні ланки: експозицію, зав'язку, кульмінацію, розв'язку тощо.

Вибір прийомів контролю визначається характером матеріалу, призначеного для аудіювання, і змістом іншого тексту та його складністю.

Перейдемо до розгляду іншого виду мовленнєвої діяльності - **говоріння**, за допомогою якого відбувається усне спілкування іноземною мовою в діалогічній формі (паралельно з аудіюванням) і в монологічній формі. Воно спрямоване до однієї особи або до необмеженої кількості осіб. Метою навчання монологічного мовлення є формування таких умінь:

- визначення предмета повідомлення;
- відбір необхідних мовних засобів;
- побудова логічно послідовного, достатньо повного й комунікативно вмотивованого висловлювання;
- надання цьому висловлюванню емоційної виразності [3].

Для монологу характерні власні мовні засоби вираження зв'язку між окремими реченнями, це так звані засоби міжфразового зв'язку. Такими засобами виступають лексичні та займенникові повтори, сполучники і сполучникові прислівники, прислівники або сполучення іменника з прикметником у ролі обставини місця і часу, артиклі тощо. Наприклад: *before, now, then, finally, in the end; that's how, so that, firstly, hence, though, since, therefore, as a result of*.

Розвиток усного монологічного мовлення студентів має здійснюватися за допомогою певної методичної системи, що включає принципи навчання, відбір тематики та її організацію з урахуванням інтересів та можливостей студентів, комплекс вправ та форм роботи, відповідну структуру уроків іноземної мови.

Метою навчання діалогічного мовлення є формування таких умінь:

- реагувати на мовленнєвий стимул;
- стимулювати співрозмовника на висловлювання у відповідь;
- давати розгорнуту репліку-відповідь;
- надавати висловлюванню емоційної забарвленості та експресивності.

Структурна одиниця діалогічного мовлення – репліка (висловлювання однієї особи, межею якого є зміна мовця), вирізняють репліку-стимул (ініціативну репліку) та репліку-реакцію (реактивну репліку) [5].

Рецептивний вид мовленнєвої діяльності - **читання**, спрямований на сприйняття та розуміння писемного тексту. Читання є складовою комунікативної діяльності людини, оскільки забезпечує писемну форму спілкування.

Компетентність у читанні – це здатність читати автентичні тексти різних жанрів і видів із різним рівнем розуміння змісту в умовах опосередкованого спілкування. До вмінь компетентності у читанні відносяться: мовленнєві, навчальні, інтелектуальні, організаційні та компенсаційні вміння.

Серед мовленнєвих умінь читання виділяють:

- вміння виділяти у тексті основну інформацію і прогнозувати його зміст;
- вміння вибирати головні факти, не звертаючи уваги на другорядні;

- вміння вибірково розуміти необхідну інформацію прагматичних текстів в опорі на мовну здогадку, контекст;

- вміння ігнорувати невідомий мовний матеріал, несуттєвий для розуміння тощо [6].

Формування вмінь читання включає оволодіння стратегіями, які, з одного боку, допомагають студентам спрогнозувати зміст тексту, а з іншого – подолати труднощі (зокрема лексикограматичні), що виникають при його читанні. Тут важливим для вибору стратегій є ступінь розуміння тексту, якого необхідно досягти: повне розуміння, розуміння основної інформації чи пошук певної інформації.

Потрібно навчити студентів правильно вибирати стратегії читання:

- відповідно до поставленого завдання (тобто стратегії, характерні для вивчаючого, ознайомлювального та переглядового читання);

- для прогнозування змісту тексту (за заголовком, ключовими словами тощо);

- стратегії подолання труднощів (лексичних, граматичних);

- занотовування інформації для подальшого її використання.

В процесі читання спочатку можна дати завдання швидко проглянути текст з метою знайти певні аббревіатури, терміни чи власні назви. Таким чином, комплекс вправ для роботи з автентичними текстами за фахом має бути спрямований на формування навичок читання (*передтекстові вправи*), а також на формування вмінь читання (*післятекстові вправи*). Подібні завдання сприяють організації та управлінню самостійною роботою студентів, а також формуванню їхніх умінь і навичок у цьому виді мовленнєвої діяльності.

Під **писемним мовленням** ми розуміємо продуктивний вид мовленнєвої діяльності, комплексне використання графічних, орфографічних, лексико-граматичних та стилістичних засобів, мета якого полягає у вираженні думок та здійсненні комунікації. Письмо є метою навчання іноземної мови студентів філологічних спеціальностей та ефективним засобом навчання і контролю іншомовних знань, умінь та навичок [3].

Вміння письма – це вміння висловлювати свої думки у письмовій формі.

До них належать:

- уміння будувати речення і тексти відповідно до того, як саме вони повинні бути написані, а не усно сказаними;

- уміння забезпечувати цілісність, зв'язність й завершеність текстів, що пишуться;

- стилістичні вміння, що забезпечують відповідність стилю і жанру, в якому пишеться текст;

- уміння композиційно правильно будувати текст певного жанру і типу (наприклад наявність вступної, основної і завершальної частини);

- уміння оформлювати писемні тексти/документи так, як це прийнято у певній іншомовній соціальнокультурній спільноті;

- уміння стисло передавати зміст і смисл тексту оригіналу та інші [5].

Володіння письмом передбачає досягнення комунікативної компетенції, яка забезпечує студенту вміння та навички в типових ситуаціях повсякденного спілкування за допомогою письма:

1) самостійно висловлюватися на основі вербальних або зорових опор;

2) написати короткий твір із теми і стисло передати в письмовій формі зміст почутого чи прочитаного;

3) написати листівку другу;

4) заповнити анкету;

5) скласти нотатки для себе або інших;

6) зробити короткі записи стосовно прочитаного чи прослуханого матеріалу.

Досить діючим способом для покращення письмового мовлення на заняттях практики англійської мови вважається *творче письмо*, яке допомагає студентам вчитися розмірковувати, бороти страх перед помилками, розвивати творчий потенціал, покращує комунікативні навички. Користується популярністю такий вид завдань, як написання переказів та виклад короткого змісту матеріалу, тобто *summary*.

Особливої уваги варті написання листів різних жанрів. Перш за все студентам потрібно навчитися розрізняти офіційні та неофіційні листи. Виконувати вправи для формування вмінь побудови текстів, листів: студенти навчаються складати вступну, основну та заключну частини листа, користуючись поданим логічним планом і мовленнєвими зразками, типовими для кожного жанру.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, узагальнюючи все викладене вище, можна зробити висновок, що професійні компетенції майбутніх перекладачів полягають у здатності використовувати і поєднувати знання, вміння та навички з фахових дисциплін, які вони отримали при професійній підготовці у ЗВО. Цілком очевидно, що успішне здійснення сукупності цих видів професійної діяльності можливе лише за умови, що перекладач буде володіти усіма видами мовленнєвої діяльності: аудіюванням, говорінням читанням та письмом. До перспективних напрямів наукових розвідок вважаємо за доцільне віднести: дослідження принципів викладання інших фахових дисциплін, зокрема «Практики перекладу» при навчання перекладачів.

Література

1. Латышев Л. К. Перевод: Теория, практика и методика преподавания : учеб. для студентов переводч. фак. высш. учеб. заведений / Л. К. Латышев, А. Л. Семенов. – 3-е изд., стер. – М. : Академия, 2007. – 192 с.
2. Методика навчання іноземних мов у середніх навчальних закладах: Підручник / Кол. авторів під кер. С. Ю. Ніколаєвої. – К.: Ленвіт, 2018. 319 с.
3. Методика навчання іноземних мов і культур: теорія і практика : підруч. Для студ. лінгв. ун-тів і фак. ін. мов вищих навч. закладів / О. Б. Бігич, Н. Ф. Бориско, Г. Е. Борецька [та ін.] ; під заг. ред. С. Ю. Ніколаєвої. Київ : Ленвіт, 2013. 590 с.
4. Наказ Міністерства освіти і науки України № 847 від 24.12.2003 "Ліцензійні умови надання освітніх послуг у сфері вищої освіти". – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/REG8674.html.
5. Сергеева О. В. Методика викладання перекладу у вищій школі: методичні вказівки до підготовки практичних занять з дисципліни "Методика викладання перекладу у вищій школі" для магістрів спеціальності "Переклад". ХНУ, 2018. – 60 с. URL: <https://msn.tup.km.ua>
6. Сучасні технології навчання іноземних мов і культур у загальноосвітніх і вищих навчальних закладах : колективна монографія / С. Ю. Ніколаєва, Г. Е. Борецька, Н. В. Майер, О. М. Устименко, В. В. Черниш та ін.; за ред. С. Ю. Ніколаєвої; техн. ред. І. Ф. Соболевої. Київ : Ленвіт, 2015. 444 с.
7. Черноватий Л. М. Методика викладання перекладу як спеціальності : підруч. для студ. вищих заклад. освіти за спеціальністю «Переклад». Вінниця : Нова Книга, 2013. – 376 с.
8. Черноватий Л. М. Проблеми формування фахової компетенції майбутніх перекладачів / Л. М. Черноватий, Н. А. Якушева // Вісн. Харк. нац. ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – 2007. – № 772. – С. 135–137.
9. Ягупов В. В. Педагогіка : [навч. посібник]. – К. : Либідь, 2002. – 560 с. – Режим доступу : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=126.
10. Pym A. "Training Translators: Ten Recurrent Naiveties." *Translating Today* 2, January 2005. 1–5. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anthony-Pym-3/publication/267371008_Training_translators_-_ten_recurrent_naiveties
11. Richards J. C. *Methodology in language teaching* / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.

References

1. Latishev L. K. *Perevod: Teoriya, praktika y metodyka prepodavaniya : ucheb. dlia studentov perevodch. fak. vissh. ucheb. zavedeni* / L. K. Latishev, A. L. Semenov. – 3-e yzd., ster. – M. : Akademyia, 2007. – 192 s.
2. *Metodyka navchannia inozemnykh mov u serednykh navchalnykh zakladakh: Pidruchnyk / Kol. avtoriv pid ker. S. Yu. Nikolaievoi.* – K.: Lenvit, 2018. 319 s.
3. *Metodyka navchannia inozemnykh mov i kultur: teoriia i praktika : pidruch. Dlia stud. linhv. un-tiv i fak. in. mov vyshchykh navch. zakladiv / O. B. Bihych, N. F. Borysko, H. E. Boretska [ta in.] ; pid zah. red. S. Yu. Nikolaievoi.* Kyiv : Lenvit, 2013. 590 s.
4. *Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy № 847 vid 24.12.2003 "Litsenziini umovy nadannia osvitnikh posluh u sferi vyshchoi osvity".* – Rezhym dostupu : http://search.ligazakon.ua/1_doc2.nsf/link1/REG8674.html.
5. *Sierhieieva O. V. Metodyka vykladannia perekladu u vyshchii shkoli: metodychni vkazivky do pidhotovky praktychnykh zaniat z dystsypliny "Metodyka vykladannia perekladu u vyshchii shkoli" dlia mahistriv spetsialnosti "Pereklad".* KhNU, 2018. – 60 s. URL: <https://msn.tup.km.ua>
6. *Suchasni tekhnolohii navchannia inozemnykh mov i kultur u zahalnoosvitnikh i vyshchykh navchalnykh zakladakh : kolektyvna monohrafiia / S. Yu. Nikolaieva, H. E. Boretska, N. V. Maiier, O. M. Ustymenko, V. V. Chernysh ta in.; za red. S. Yu. Nikolaievoi; tekhn. red. I. F. Sobolievoi.* Kyiv : Lenvit, 2015. 444 s.
7. *Chernovatyi L. M. Metodyka vykladannia perekladu yak spetsialnosti : pidruch. dlia stud. vyshchykh zaklad. osvity za spetsialnistiu «Pereklad».* Vinnytsia : Nova Knyha, 2013. – 376 s.
8. *Chernovatyi L. M. Problemy formuvannia fakhovoi kompetensii maibutnykh perekladachiv / L. M. Chernovatyi, N. A. Yakusheva // Visn. Khark. nats. un-tu im. V. N. Karazina.* – 2007. – № 772. – S. 135–137.
9. *Yahupov V. V. Pedahohika : [navch. posibnyk].* – K. : Lybid, 2002. – 560 s. – Rezhym dostupu : http://eduknigi.com/ped_view.php?id=126.
10. Pym A. "Training Translators: Ten Recurrent Naiveties." *Translating Today* 2, January 2005. 1–5. URL: https://www.researchgate.net/profile/Anthony-Pym-3/publication/267371008_Training_translators_-_ten_recurrent_naiveties
11. Richards J. C. *Methodology in language teaching* / J. C. Richards, W. A. Reynandys. – Cambridge : Cambridge University Press, 2002. – 256 p.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-7>

УДК 801.8

SKOWYRA W., SIERKOWA U.
Chmielnicki Uniwersytet Narodowy

ASPEKT DOLORYSTYCZNY W NAUCZANIU JANA PAWŁA II

W artykule omówiono problematykę cierpienia ludzkiego w kontekście nauczania papieża Jana Pawła II. Niniejszy termin można rozpatrywać z różnych perspektyw, gdyż jest to pojęcie spójne dla wielu kultur i tradycji świata. Pojęcie cierpienia w nauczaniu papieskim ma swoje źródło w różnicowaniu filozoficznym, czego dał wyraz w książce „Pamięć i tożsamość”, ukazując zło, cierpienie, jako przejaw braku dobra, które szczególnie uwidoczniło się w XX wieku, gdy świat przeżywał dwie wojny światowe. Poszczególne encykliki, listy pasterskie i przemówienia dają wyczerpującą odpowiedź na zagadnienie chrześcijańskiego rozumienia cierpienia, szlaki jego przyjęcia i realizacji dla większego dobra społecznego i indywidualnego.

Wyrazy kluczowe: cierpienie, papież, Jan Paweł II, Karol Wojtyła.

СКОВИРА В., СЕРКОВА Я.
Хмельницький національний університет

ДОЛОРИСТИЧНИЙ АСПЕКТ У ВЧАННІ ІОАННА ПАВЛА II

У статті розглядається питання людського страждання в контексті вчення Папи Івана Павла II. Цю тему можна розглядати з різних точок зору, оскільки це концепція, узгоджена для багатьох культур і традицій світу. На неоднозначність цього питання вказують також слова, співсутні одному слову, що починаються від латинського слова «dolor». Концепція страждання в папському вченні має своє джерело у філософському різноманітті, яке було виражене в книзі «Пам'ять та ідентичність», показуючи зло, страждання як прояв браку добра, що особливо яскраво проявилось у XX ст., коли світ переживав дві світові війни. У цьому контексті Папа постає автентичним свідком тих подій. Його вчення про хворобу та фізичні страждання також просякнуте достовірністю, адже він теж багато років страждав від багатьох недуг і болю. Вичерпну відповідь на питання християнського розуміння страждання, шляхів його сприйняття та реалізації для більшого соціального та індивідуального добра дають окремі енцикліки, пастирські листи та промови, з яких найбільш обширною в цій сфері є енцикліка Salvifici doloris 1984 р. про християнські страждання. Крім того, Іоанн Павло II присвячує значну частину своєї праці стражданням в енцикліці Evangelium vitae. Тому, розглядаючи папське вчення про страждання, можна зробити висновок, що, з одного боку, страждання видається величезним тягарем для людини, але з точки зору віри воно може привести до християнської зрілості. Упродовж його досліджень на перший план виходить застереження для правителів щодо заподіяння нових страждань шляхом ініціювання нових збройних конфліктів. Папа мав на увазі передусім ті країни, які відновили свою незалежність після 1991 року, щоб від багатих країн із багатовіковим досвідом становлення власної державності отримати необхідну допомогу та гарантію постійного миру. Доказом побоювань Папи став черговий збройний конфлікт, який розпочався 24 лютого 2022 року нападом Росії на незалежну Українську державу з метою її денационалізації та демілітаризації.

Ключові слова: страждання, папа, Іван Павло II, Кароль Войтила.

Założenie problematyki

Miniony XX wiek przyniósł światu wiele trudności i cierpienia w postaci oręża skierowanego w poszczególne narody i grupy narodowościowe. Nowy XXI wiek dodatkowo rozpoczął się również o doniesieniach o kataklizmach, chorobach, które dotychczas nie były znane ludzkości. Z tej też racji rodzi się naturalne pytanie o przyczynę ludzkiego cierpienia. Odpowiedź na nie można szukać w perspektywie różnych nurtów filozoficznych. Jedną z nich jest chrześcijańskie pojmowanie cierpienia ludzkiego, a osoba papieża Jana Pawła II, który prowadził Kościół katolicki na przełomie XX-XXI wieku nadaje temu zagadnieniu najbardziej pełne jego rozumienie.

Analiza źródłowa

Na obecnym etapie postać papieża Jana Pawła II jest doskonale znana ukraińskiemu czytelnikowi. Nad ukazaniem bibliografii papieża pracowało wielu naukowców, choć należy założyć, że większość ukazujących się publikacji na Ukrainie jest tłumaczeniem publikacji, które ukazały się na Zachodzie – w tym we Włoszech i Polsce.

Należy jednak zauważyć, że postawiony materiał dotyczący cierpienia ludzkiego z perspektywy chrześcijańskiej na podstawie nauczania papieża Jana Pawła II, jak dotychczas nie znalazł całościowego i pełnego naukowego opracowania. Z tej też racji można pokusić się o stwierdzenie, że niniejszy temat jest pionierski na rynku ukraińskim, a jego podstawowe źródła oparto bezpośrednio na nauczaniu papieża Jana Pawła II o cierpieniu. Skorzystano również z nielicznych publikacji, które ukazały się na polskim rynku księgarskim.

Cel badania analiza pojęcia dolorystycznego w oparciu o nauczanie papieża Jana Pawła II. Jako podstawowy materiał wzięto pod uwagę podmiot chrześcijaństwa w aspekcie papieskiego nauczania Jana Pawła II z lat 1978-2005. **Obiektem badania** posłużyło chrześcijańskie rozumienie cierpienia ludzkiego, a **przedmiotem** encykliki i listy pasterskie papieża, które dają odpowiedź na sens cierpienia w życiu jednostki ludzkiej, zarówno ten fizyczny ból jak i doświadczenia cierpienia zadane przez wojny i niesprawiedliwości.

Wykład podstawowego materiału

Człowiek wraz z różnego rodzaju odczuciami, takimi jak radość, zadowolenie – doświadcza też uczucia lęku, strachu i cierpienia. We wszystkich cywilizacjach i kulturach na przestrzeni wieków próbowano zrozumieć

szczególnie to pojęcie cierpienia, które przychodzi na człowieka zazwyczaj w sposób nieoczekiwany oraz przyjmowany jako coś nieprzyjemnego. Z tej też racji powstało szereg traktatów naukowych, mających za cel wyjaśnienie tego pojęcia. Cierpienie też stało się natchnieniem dla pisarzy i poetów. Podejmowali się tego tematu również wielcy mówcy, oratorzy oraz działacze kościelni, spośród których najwybitniejszym stał się w ostatnich latach papież Jan Paweł II, który twierdził, że „Świat nie jest zdolny wyzwolić człowieka od cierpienia, nie jest w szczególności zdolny wyzwolić go od śmierci”.

W słownikach synonimów obok tradycyjnego określenia „Cierpienie”, można również zauważyć takie pojęcia jak: „męczyć się”, „znosić męki”, „dźwigać krzyż”, czy też „jęczeć”. Wszystkie one odnoszą się do cierpienia jako pewnej męczarni, np. choroby i takie pojęcie jest najbardziej rozpowszechnione. Mówiąc o cierpieniu należy zaznaczyć, że to pojęcie miało zastosowanie również w przypadku znalezieniu się w trudnościach życiowych. Dolorystyczny charakter ma też uzasadnienie w ubolewaniu nad czyjąś krzywdą. Wreszcie cierpienie odnosi się do sformułowań takich jak „rozpac”. [1, s. 15]

Słownik współczesnego języka polskiego na określenie pojęcia „cierpienie” podaje wyjaśnienie jako „znoszenie cierpliwie, pokornie coś lub kogoś przykrego, uciążliwego”, „doznawanie ujmy, szkody moralnej, tracić”, „odczuwać, przeżywać ból fizyczny lub psychiczny (zwłaszcza długotrwały); doznawać, znosić przykrości”, „być chorym na coś, mieć jakąś dolegliwość”, „boleć nad kimś lub czymś”.

Wszystkie te pojęcia wydaje się zbierać w jeden łaciński rzeczownik „dolor”, „doloris” – oznaczające jak podawał Alojzy Jougan ból, cierpienie, zmartwienie, smutek, niechęć, gniew, a nawet castrum doloris ozdobny katafalk. [8, s. 209] Z tej też racji mając na uwadze złożoność pojęcia cierpienia ludzkiego zdecydowano się na sprecyzowanie tematu jako „Aspekt dolorystyczny w nauczaniu papieża Jana Pawła II”.

Papieskie rozumienie zła, dobra i cierpienia odzwierciedliło się w książce Pamięć i tożsamość Jana Pawła II. Jest to zbiór filozoficznych, kulturowych i historycznych refleksji oraz osobistych wspomnień autora. Wśród najważniejszych tematów refleksji Jana Pawła II są: zło, dobro i cierpienie. Papież rozumie zło podobnie jak św. Augustyn i św. Tomasz - jako „brak czegoś dobrego”, „niedostatek dobra”. I tak jak średniowieczni filozofowie wierzy we współobecność dobra i zła: „obecności zła zawsze towarzyszy obecność dobra, obecność łaski”. Potwierdzają to dzieje ludzkości, ale i osobiste doświadczenie autora Pamięci i tożsamości: zamach na jego życie w 1981 roku. Jan Paweł II definiuje i charakteryzuje zło zbiorowe (totalitaryzmy XX wieku) i zło indywidualne. Podkreśla, że w minionym stuleciu masowe zło „ideologii przemocy” zdecydowanie zdominowało zło „indywidualnych motywów i indywidualnych postępków”: „Zło XX wieku nie było złem w jakimś małym, „sklepikowym” wydaniu. To było zło na wielką skalę, (...) zło, które przybrało kształt systemu”. Komunizm, faszyzm, hitlerizm funkcjonowały za pomocą przemocy i ludzkiego strachu. Niszczyły życie i ludzką godność: „Przemoc propagował faszyzm i hitlerizm, przemoc propagował komunizm”, w dniu dzisiejszym XXI wieku rasizm i putinizm. Ze zbiorowym złem, o wielkiej, masowej, globalnej sile spotykamy się dzisiaj. Papież ma tu na myśli tzw. „siatki terroru”, wojen stanowiące „nieustanne zagrożenie dla życia milionów niewinnych ludzi”, podaje przykłady ataków terrorystycznych i zastanawia się nad ich konsekwencjami: „Dokąd prowadzą nas te nowe wybuchy przemocy?” Nie pozwala jednak ani sobie, ani nam, czytelnikom, na pesymizm. Argumentuje: „Tam, gdzie narasta zło, rośnie również nadzieja dobra” i podkreśla, że dzięki cierpieniu świat dąży do zbawienia. [6, s. 11]

Ofiara Chrystusa ukazuje nowy wymiar bólu: „Chrystus, cierpiąc za nas wszystkich, nadał cierpieniu nowy sens, wprowadził je w nowy wymiar, w nowy porządek: w porządek miłości”. Dzięki temu można zrozumieć sens niezawinionego cierpienia, z którym trudno się pogodzić, trudno je zaakceptować. Co prawda (jak czytamy w I Liście do Koryntian) to grzech jest „ościeniem” zadającym człowiekowi ból, raniącym na „śmierć ludzkie istnienie”. Ale dla Chrystusa „nie ma cierpienia, z którego nie mógłby uczynić drogi prowadzącej do Niego”. On ukazał nam bowiem siłę dobra, siłę niezawinionego cierpienia, prowadzącego do zbawienia.

Można w tym miejscu zapytać, czy autor Pamięci i tożsamości nie zachowuje się jak chrześcijański demagog? Odpowiedź jest jednoznaczna: nie. W całej książce problem zła, dobra i cierpienia rozpatrywany jest z perspektywy ogólnoludzkiej, dziejowej, a etyka chrześcijańskiego miłosierdzia odpowiada - jak najbardziej - potrzebom dzisiejszego świata. Wnosi nadzieję. Upadek nazizmu i komunizmu stanowią „potwierdzenie klęski zła”, a wciąż jest go tak wiele w dzisiejszym dniu szczególnie na Ukrainie: jest „zło wojen, zniewolenia jednostek i narodów, zło niesprawiedliwości społecznej, deptania godności ludzkiej, dyskryminacji rasowej i religijnej, zło przemocy, terroryzmu, tortur i zbrojeń”, zło - efekt rozwoju cywilizacyjnego, przemian kulturowych, moralnego relatywizmu. Skoro jest tak wiele zła, musi istnieć równie wiele dobra, przecież te wartości koegzystują we współczesnym świecie. Łączy je również cierpienie: będące zazwyczaj wynikiem zła (grzechu, poza niezawinionym cierpieniem w „porządku miłości”), ale prowadzące do dobra. [6, s. 13]

Mówiąc o dolorystycznym nauczaniu papieża Jana Pawła II w pierwszej kolejności mamy na uwadze podejście do zagadnienia z perspektywy jego nauczania o przemijalności, choroby i starzenia się o których nauczał w książkach, encyklikach, listach pasterskich a szczególnie w homiliach i przez własną postawę, naznaczoną cierpieniem i boleścią, a która budziła podziw z jego podejścia do własnego bólu i cierpienia. Choć nie należy również abstrahować od innych tego typu boleści papieża, szczególnie gdy nauczał o jakości Kościoła Powszechnego i Zjednoczonej Europy, gdy ubolewał nad wszelkiego rodzaju podziałami. Cierpieniem papieża było również zagrożenie wojenne o jakim pisał w Encyklice Centesimus annus, wydanej w setną rocznicę Encykliki papieża Leona XIII Rerum novarum.

Wszystkie te wskazane założenia sprawiają, że powyższy temat nabiera szczególnej wartości i aktualności w perspektywie wojny toczącej się na terenie Ukrainy, zwłaszcza po 24 lutego 2022 roku, gdy Rosja wkroczyła zbrojnie na teren całej Ukrainy złamawszy przykazania Boże „Nie zabijaj”. Wraz z nową fazą wojny rozpowszechnił się w kraju ogrom cierpienia, zadanego przez wojska okupacyjne, niosące śmierć, kalectwo i zniszczenia materialne. Z tej perspektywy rodzą się wielorakie pytanie o postawę człowieka wobec tego nowego zjawiska, a niekwestionowany autorytet Jana Pawła II w tym zagadnieniu wydaje się być pierwszoplanowy. Jego słowa stały się prorocze „pomoc ze strony innych Krajów, zwłaszcza europejskich, które uczestniczyły w tej samej historii i ponoszą za nią odpowiedzialność, jest wymogiem sprawiedliwości. Leży to jednak również w interesie Europy i służy jej ogólnemu dobru. Europa bowiem nie będzie mogła żyć w pokoju, jeśli pojawiające się, jako następstwo przeszłości, różnego rodzaju konflikty zaostrzą się na skutek gospodarczego chaosu, duchowego niedosytu i rozpacz”. [2, s. 56]

Istnieje powszechne rozumienie bólu jako choroby, kalectwa czy nawet starości. Obok tego pojęcia istnieje również cierpienie psychiczne, na płaszczyźnie emocjonalnej oraz cierpienie duchowe, moralne, gdyż od wieków antropologia człowieka wyróżniała w nim te dwa jestestwa: materialny i duchowy. Wszystkie te aspekty są nieodłącznym elementem życia człowieka, gdyż jak mówił Jan Paweł II „cierpienie zdaje się przynależać do transcendencji człowieka jest jednym z tych punktów, w których człowiek zostaje niejako skazany na to, ażeby przerastał samego siebie – i zostaje do tego w tajemniczy sposób wezwany”. [7] Z tej też racji wydaje się zasadnym pytanie o sens takiego cierpienia. Jedną z odpowiedzi jest chrześcijańskie jego rozumienie, cierpienia dla wyższych wartości, szczególnie dla Boga i z Bogiem, wyrażone przez polskiego papieża w następujący sposób: „Miłość jest też najpełniejszym źródłem sensu cierpienia, które pozostaje zawsze tajemnicą, jest też najpełniejszym źródłem odpowiedzi na pytanie o sens cierpienia. [7]

Z tej też racji papież Jan Paweł II, jako zwierzchnik Kościoła katolickiego w Liście apostolskim *Salvifici doloris* z 1984 roku zachęca, aby każde cierpienie ludzkie przyjmować w duchu wiary jako akt dobrowolności i niewinności. Natomiast w spotkaniach z chorymi papież przypominał, że cierpienie ludzkie podnosi człowieka do wyżyn doskonałości na wzór cierpiącego na krzyżu Jezusa Chrystusa – „Wówczas, gdy to ciało jest głęboko chore, całkowicie niesprawne, a człowiek jakby niezdolny do życia i do działania – owa wewnętrzna dojrzałość i wielkość duchowa tym bardziej jeszcze się uwidatnia, stanowiąc przejmującą lekcję dla ludzi zdrowych i normalnych. [7] Wychodząc z tego założenia papież w Posynodalnej Adhortacji *Christifideles laici*, wydanej w dwudziestą rocznicę zakończenia Soboru Watykańskiego II zachęcał aby „Wszyscy, opuszczeni i zepchnięci na margines naszego konsumpcyjnego życia, chorzy, ułomni, ubodzy, głodni, emigranci, uchodźcy i więźniowie, bezrobotni, starcy, dzieci opuszczone i osoby samotne, ofiary wojny i wszelkiego rodzaju przemocy rodzącej się w naszym zezwalającym na wszystko społeczeństwie. Kościół uczestniczy w waszym cierpieniu prowadzącym do Pana, który włącza was w swoją odkupieńczą Mękę i pozwala wam żyć w świetle swojego Zmartwychwstania. Liczymy na wasze świadectwo, aby uczyć świat, czym jest miłość”. [3, s. 153]

Wyjątkowości o cierpieniu nabierają słowa papieża Jana Pawła II skierowanym w specjalnym liście do osób w podeszłym wieku. List ten był pisany w 1999 roku, a więc papież wiele treści i refleksji o cierpieniu i starości ukazuje w perspektywie własnego cierpienia. „Drodzy ludzie starzy – pisze papież – trapieni przez kłopoty ze zdrowiem lub problemy innego rodzaju, jestem całym sercem z wami. Kiedy Bóg przyzwala, abyśmy cierpieli z powodu choroby, samotności lub z innych przyczyn związanych z podeszłym wiekiem, zawsze obdarza nas też łaską i mocą, byśmy z jeszcze większą miłością włączali się w ofiarę Jego Syna i głębiej uczestniczyli w realizacji Jego zbawczego zamysłu. Możemy być pewni, że On jest Ojcem bogatym w miłość i miłosierdzie!”. [5, s.139]

Papież również stwierdzał, że nasza cywilizacja musi zapewnić ludziom starszym opiekę nacechowaną głębokim człowieczeństwem i przenikniętą prawdziwymi wartościami, a w czasie spotkania z chorymi w San Francisco objął chłopca chorego AIDS i przytulił do serca, co stanowiło gest miłości i szacunku wobec godności osoby ludzkiej. Natomiast w Kaliszu w homilii skierowanej do wiernych 4 czerwca 1997 roku wołał: „Cywilizacja, która odrzuca bezbronných, zasługuje na miano barbarzyńskiej. Choćby nawet miała wielkie osiągnięcia gospodarcze, techniczne, artystyczne, naukowe”. [9, s. 82]

Chcąc jeszcze dobitniej podkreślić wagę i znaczenie należytego przeżywania cierpienia ludzkiego oraz zadania jakie ciąży na społeczeństwie wobec ludzi doświadczonych chorobami papież Jan Paweł II 13 maja 1992 roku ustanowił Światowy Dzień Chorego, obchodzony corocznie 11 lutego.

Jako niekwestionowany autorytet światowy papież stał zawsze na straży nie tylko godziwego znoszenia cierpienia, ale również zachowania życia od jego naturalnego poczęcia i do naturalnej śmierci. Dał temu szczególny wyraz w Encyklice *Evangelium vitae*, gdzie apelował, że w dzisiejszym świecie „poważne niebezpieczeństwa zagrażają nieuleczalnie chorym i umierającym w takim kontekście społecznym i kulturowym, w którym trudno jest przyjąć i znieść cierpienie, a zatem zwiększa się pokusa rozwiązania problemów cierpienia, eliminując go od podstaw przez przedwczesne spowodowanie śmierci w momencie uznanym za najwłaściwszy” [4, s. 59]

Z tej też racji nauczanie papieskie prowadzi do wniosku, że „żaden człowiek nie może samowolnie decydować o tym, czy ma żyć, czy umrzeć; jedynym i absolutnym Panem, władnym podjąć taką decyzję, jest Stwórca” [4, s. 82]. Jan Paweł II niniejsze twierdzenie wywnioskował na podstawie obecnego podejścia świata do cierpienia i jego niewłaściwego odczytania. Te błędne podejście do sprawy cierpienia rodzą takie wynaturzenia jak eutanazja, co w nauczaniu katolickim jest głęboko niemoralnym i nieludzkim, zwanego „kulturą śmierci”. To właśnie w

społeczeństwach bogatych i konsumpcyjnych pojawiło się to pojęcie, gdyż przyjęto, że utrzymywanie ludzi starych i chorych staje się kosztownym i uciążliwym.

Przedstawiony powyżej materiał dobitnie ukazuje, że papieskie nauczanie o cierpieniu miało trialistyczny charakter: cierpienie fizyczne człowieka i nauczanie papieskie o wartości chrześcijańskiego pojmowania tego zjawiska ludzkiego. Papież również wielokrotnie mówił o własnym cierpieniu w obliczu pojawiających się wojen w różnych krajach globu ziemskiego. Trzecim elementem cierpienia papieskiego były obawy, przed wybuchem kolejnych konfliktów, a szczególnie przestroga przed możliwą wojną atomową, która w 2022 roku wydaje się bardziej realistyczną niż wówczas, gdy było to pisane przez papieża w 1991 roku.

Wnioski

Pojęcie cierpienia ma charakter wielowarstwowy i odnosi się do takich aspektów, jak cierpienie fizyczne, moralne, czyli doświadczenie choroby, niesprawiedliwości, czy też męczarnie z powodu choćby braku środków do życia. Z tej też papież Jan Paweł próbuje podać definicję cierpienia jako braku dobra w życiu człowieka idąc za nauczaniem św. Augustyna i św. Tomasza z Akwinu. Równocześnie na płaszczyźnie filozoficznej i religijnej papież dodaje, wraz ze wzrostem zła, rośnie również nadzieja dobra, a to prowadzi świat do zbawienia.

Także w nauczaniu polskiego papieża widnieje przestroga przed złym wykorzystaniem zasobów świata, które mogą prowadzić do kolejnych wojen i zamieszek. W tym celu papież pokłada zadanie na bogate kraje Europy, które winny zaroszczyć się o biedniejsze, jednak ta troska nie może być całkowitym zabezpieczeniem potrzeb materialnym, a pomocą w budowaniu własnego suwerennego kraju.

Z nauczania Jana Pawła II widnieje nowa płaszczyzna rozumienia cierpienia, jaką papież nazywa wezwaniem. To właśnie człowiek chory jest wezwany przez Boga do pełnej miłości. Przez to również zachęcał świat do odpowiedzialności za osoby chore, cierpiące i staców, a równocześnie przestrzegał przed uciekaniem przed odpowiedzialnością za tych ludzi jak choćby przez stosowanie aborcji czy eutanazji.

Źródła literackie

1. Dąbrówka A., Geller E., Turczyn R. Słownik synonimów. Warszawa : 1998, 490 s.
2. Jan Paweł II. Centesimus annus. Wrocław : Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1991. 133 s.
3. Jan Paweł II, Christifideles laici. Wrocław : Wydawnictwo Wrocławskiej Księgarni Archidiecezjalnej, 1995. 192 s.
4. Jan Paweł II Wielki. Evangelium vitae : w 4 tomach. Poznań : Druck oficyna wydawnicza, 1995. T. 4, 146 s.
5. Jan Paweł II Wielki. List do moich braci i siostr – ludzi w podeszłym wieku : w 4 tomach. Poznań : Druck oficyna wydawnicza, 1999. T. 4, 146 s.
6. Jan Paweł II. Pamięć i tożsamość. Kraków : Wydawnictwo Znak, 2005. 173 s.
7. Jan Paweł II, Salvifici doloris (luty 1984). URL : https://opoka.org.pl/biblioteka/W/WP/jan_pawel_ii/listy/salvifici.html (data zwracania się: 15.05.2022).
8. Jougan A. Słownik kościelny łacińsko-polski. Warszawa : 1992. 209 s.
9. Korpyś I., Szulc P. Którędy do nieba? Drogowskazy Świętego Jana Pawła II. Warszawa, 2014. S. 82-83

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-8>

УДК 801.8

СТАНІСЛАВОВА Л., ТЕРЕЩЕНКО Л.
Хмельницький національний університет

ГРАМАТИЧНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ У ПЕРЕКЛАДІ ФЕНТЕЗИ А. САПКОВСЬКОГО ЯК ВИЯВ СИСТЕМНО ЗУМОВЛЕНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

У статті розглянуто поняття перекладацьких трансформацій в художньому тексті, якими керується перекладач для досягнення адекватності перекладу. Проаналізовано граматичні перекладацькі трансформації системного типу, застосовані для адекватного перекладу українською текстів романів-фентезі А. Сапковського. З'ясовано, що процес перекладу передбачає заміни на рівні словосполучень, речень, граматичних категорій роду та частин мови. Відзначено необхідність врахування мовних норм при перекладі.

Ключові слова: переклад, художній переклад тексту, перекладацькі трансформації, граматичні трансформації, системні граматичні трансформації.

STANISLAVOVA L., TERESHCHENKO L.
Khmelnitskyi national university

GRAMMATICAL TRANSFORMATIONS IN THE TRANSLATION OF A. SAPKOVSKY'S FANTASY AS THE MANIFESTATION OF SYSTEMATICALLY CONDITIONED TRANSFORMATIONS

*The article studies translation transformations in a literary text, which let the translator achieve the adequacy of the translation. The translation grammar transformations of the systematic type, used for adequate translation of the fantasy novels by A. Sapkovsky into Ukrainian, are analyzed. Translation transformations of the systematic type need to be applied due to differences in the grammatical systems of both languages. It was found that the translation involves substitutions at the level of word combinations, sentences, grammatical categories of gender and parts of speech. The article shows examples of established translations that estimate the differences of syntactic organization in subjunctive phrases, with indefinite pronoun *coś*, *co* (*coś donogye*, *coś takiego*, *co innego*) as a main sentence member and translations regarding differences in verb constructions with a dependent noun, as well as in the constructions "noun+noun", "adjective adverb+noun"; "adverb+noun". Also the following features are analyzed: differences in comparative constructions, constructions expressing the intensity of a feature; differences in constructions with the circumstances of the place; differences in the construction of sentences with a compound nominal predicate; differences in the construction of compound sentences (with the conjunction *korzy*, *korzy to*, with enclitics *więcz*, *zaś*, *jednak*, *przeto*, etc.); differences in constructions with an impersonal, indefinite-personal meaning, constructions with a passive state; differences in the gender category and belonging to a certain part of the language.*

The translators of A. Sapkovsky's witch novels use transformations of the systematic type consistently, but there are breaks of the systematic schemes - in cases they are not mandatory for the language. The need to follow target language norms was noted.

Keywords: translation, literary translation of the text, translation transformations, grammar transformations, systematic grammatical transformations

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Проблеми перекладу посідають одне із визначних місць у сучасному мовознавстві. Особливо важливим є питання використання перекладацьких трансформацій при перекладі творів художньої літератури, оскільки перекладачі мають не просто замінювати одиниці однієї мови одиницями мови іншої, передавати не тільки смисл оригінального тексту, але й зберігати та адекватно передавати національно-культурний елемент, закладений у творі автором. Польська і українська мови належать до числа близькоспоріднених, але й у польсько-українських перекладах художніх текстів спостерігаємо перекладацькі трансформації.

Аналіз досліджень та публікацій

Проблеми перекладацьких трансформацій розглядали у своїх розвідках Коптілов В.В. [3]; Науменко Л.П., Гордєєва А.Й. [5]; Остапенко С.А. [7]; Ткачук Т.І., Паславська І.Б. [10]; Волченко О.М., Нікішина В.В. [1]; Живіцька І.А. [2]; Остапенко С.А. [7]; Прищенко К.В. [8]; Мінцис Ю.Б., Калиняк О.Б. [4]; Сіняговська І.Ю. [9]. Варто зазначити: якщо перекладацькі трансформації, пов'язані із перекладами з романо-германських мов, підлягають досить активному дослідженню, то польсько-українські переклади потрапляють у поле зору науковців значно рідше, що й зумовлює необхідність аналізу польсько-українських перекладів, зокрема художніх, в аспекті застосування перекладацьких трансформацій. Перекладознавці зосереджують свою увагу на проблемі класифікації перекладацьких трансформацій, а також на виявленні особливостей застосування таких трансформацій в окремих перекладах. Зазначимо, що універсальної класифікації перекладацьких трансформацій не укладено, зокрема розходяться думки дослідників щодо того, які саме перекладацькі прийоми потрібно відносити до трансформацій, різними є критерії виділення трансформацій, самі переліки трансформацій.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – дослідження граматичних трансформацій у перекладі фентезі А.Сапковського, що є виявом системно зумовлених трансформацій, тобто розбіжностями у граматичній системі обох мов.

Виклад основного матеріалу

В ідеалі переклад здійснюється шляхом переходу від одиниць оригінального тексту до рівноцінних одиниць мови перекладу, що є регулярними відповідниками. Але, по-перше, таких регулярних відповідників може не бути, по-друге – свою роль відіграють комунікативні завдання, які мусить враховувати перекладач.

Для створення повноцінного перекладу він повинен брати до уваги не тільки характеристики мов оригіналу та перекладу, а й аспекти міжмовної комунікації, що впливають на хід і результат перекладацького процесу, у тому числі особистісні характеристики автора повідомлення і адресатів інформації, їх знання, досвід, національно-культурну реальність, що відбивається в повідомленні.

При необхідності адаптації перекладач має вдаватися до тих чи інших перекладацьких перетворень. Перекладацькі перетворення у теорії перекладу мають різні термінологічні позначення. Досить часто їх називають трансформаціями. Услід за Прищенко К.В. ми тлумачимо перекладацькі трансформації як міжмовні перетворення, перебудову елементів вихідного тексту, перефразування з метою досягнення перекладацького еквівалента [8, с.67].

Аналіз перекладознавчих джерел дозволяє зробити висновок, що перекладачі використовують перекладацькі трансформації з метою уникнути буквалізмів, наблизити використання ідіом до норм мови перекладу, подолати відмінності в оформленні однорідних членів речення, уникнути використання непритаманних мові перекладу словотвірних моделей, здійснити у певних випадках більш компактний переклад, щоби компенсувати збільшення в інших фрагментах тексту, донести до читача важливу фонову інформацію або зняти надлишкову, передати гру слів, образність, інші стилістичні фігури тощо.

Узагальнюючи підходи науковців до виділення перекладацьких трансформацій, вважаємо за можливе у дослідженні перекладів художніх текстів виділяти такі перекладацькі трансформації, як: лексичні; лексико-семантичні; граматичні. Як слушно зауважує І.Ю.Сіняговська, «між різними типами трансформацій немає глухої стіни, одні й ті ж трансформації можуть іноді являти собою спірний випадок, їх можна віднести до різних типів» [9, с.90]

У свою чергу всі перекладацькі трансформації можна поділити на два типи – мовні (об'єктивні, системно зумовлені) і мовленнєві (контекстуальні). Перші обумовлені загальними невідповідностями між мовними системами обох мов (відсутністю еквівалентних форм і конструкцій у мові перекладу, розбіжністю у значенні і вживанні мовних одиниць), другі обумовлені невідповідностями, які виникають лише у конкретному контексті (іноді деякі значення слова і стилістичні відтінки реалізуються тільки у певному контексті. Контекстуальне значення слова не входить у смислову структуру цього слова, не фіксується у словниках і тому його виводить на основі контексту сам перекладач. Контекстуальних варіантів може бути декілька, тому завданням перекладача є обрати найбільш вдалий відповідник). До числа мовних (системно зумовлених) трансформацій належать передусім трансформації граматичні – трансформації, за яких граматична одиниця мови оригіналу перетворюється на одиницю з іншим граматичним значенням у мові перекладу. Звернемося до їх аналізу.

У будові словосполучення, простого і складного речення українська і польська мови зберегли багато спільних рис. Це стосується близьких правил оформлення синтаксичних відношень і синтаксичних зв'язків слів. Але водночас є певні особливості, що стосуються поєднання слів у межах словосполучення і речення. Значна частина розбіжностей викликана відмінностями в оформленні граматичних зв'язків, лексико-семантичними особливостями слововживання, порядком слів тощо. Розглянемо системно зумовлені граматичні трансформації на рівні словосполучень.

Певні відмінності в організації синтаксичних зв'язків у словосполученнях стосуються підрядних словосполучень, у яких головний член – неозначений займенник *coś, co* (*coś dobrego, coś takiego, co innego*). Якщо у польській мові залежний компонент узгоджується із займенником у родовому відмінку, то в українській – у називному. Звернемося до аналізу текстів, що є перекладами польських романів про відьмака А. Сапковського, здійсненими С. Легезою (далі – С.Л.) і Г. Синекою та Н. Михайлевською (далі – Г.С., Н.М.).

І в оригінальному тексті, і в обох українському текстах романів відьмацького циклу зустрічаємо відповідним чином побудовані словосполучення: *Koleżkowie trzymali ojca dziewczynki, a łysy zdierał z niej sukienkę i wrzeszczał, że nadszedł czas, by poznała, co to takiego prawdziwy mężczyzna* (GR) / *Друзьяки його тримали батька дівчинки, а лисий здирав з неї сукню і репетував, що настав час, аби вона дізналася, що таке справжній чоловік* (С.Л.). / *Друзьяки тримали батька дівчинки, а лисий здирав з неї сукенку і репетував, що настала година, коли мала дізнається, що таке справжній чоловік* (Г.С., Н.М.); – *Żeby coś takiego ... – zachłysnął się burmistrz* (OŻ). / – *Якби щось таке... – бургомістр аж захлинувся.* (С.Л.); *Nikt nawet nie przypuszczał, że coś takiego siedzi w słonych bagnach* (MZ). / – *Ніхто навіть не припускав, що щось таке сидить у солоних болотах* (С.Л.); *Nikomiu nie udało się nigdy, ani przedtem, ani potem dokonać czegoś podobnego* (OŻ). / *Нікому ніколи ані раніше, ані пізніше не вдалося зробити щось подібне* (С.Л.).

Синтаксичні особливості польської мови на рівні словосполучення проявляються головним чином у дієслівних конструкціях із залежним іменником, а також у конструкціях «іменник+іменник», «прикметник/дієприкметник+іменник»; «прислівник+іменник». В українських підрядних словосполученнях головне слово може вимагати іншого відмінка, прийменникове керування може замінюватися безприйменниковим і навпаки.

Найчисленнішими прикладами системно зумовлених граматичних трансформацій у перекладах романів відьмацького циклу є трансформації словосполучень «дієслово+іменник»: *Nie cofała się już przed jego dłońmi, odrzuciła głowę w tył...* (GR) / *Вона вже не тікала від його долонь, відкинула голову назад ...* (С.Л.); *Wtedy rozumni ludzie winni pomyśleć, jak ocalić mnie przed gniewem króla...* (W) / *Тоді розумні люди мають подумати, як уберегти мене від гніву короля* (С.Л.); *Chcę ocalić Blaviken przed rzezią* (MZ). / *Я хочу врятувати Блавікен від різанини* (С.Л.); *...kara klacz tupala, kładła uszy, szczyrzyła zęby na munsztuku i tylko czekała na okazję, by go ugryźć lub kopnąć* (WJ). / *...чорна кобила тупала, шулила вуха, шкірила зуби за мундштуком і тільки й чекала okazji, аби вкусити його або коннути* (С.Л.); *Zjechał nad zakrzaczony i zarośnięty łożą brzeg...* (WJ). / *Він з'їхав на геть захаращений куцями та лозою берег ...* (С.Л.).

Перекладачі у певних випадках замість трансформації на рівні словосполучення використовують трансформацію, пов'язану з типом речення. Так, С. Легеза трансформує прийменникове керування у безприйменникове: – *Do mnie należą ubrać was...* (KC) / – *Мені належить вас одягнути...* (С.Л.). У перекладі Г. Синеокої, Н. Михайловської безособове речення трансформовано в особове, відповідно словосполучення *mnie należą* передано сполученням займенника і дієслівної зв'язки «мати»: *Я маю вас зодягнути...* (Г.С., Н.М.).

Численні також приклади системних трансформацій словосполучень «іменник+іменник»: *Cala moja nadzieja w tym, że może ze szczeniaka wyrośnie ktoś klasy Eista Tuirseach* (KC) / *Уся надія на те, що колись зі щеняти може вирости хтось такого ж класу, як Еїст Турсех* (С.Л.). / *Pokładają всі свої nadzieje na te, що із пущівірінка виросте хтось класу Аїста Турсеаха* (Г.С., Н.М.); *Prowadził ich żyłasty wojownik o ciemnej twarzy i orlim nosie...* (KC) / *Вів їх жиливий вояк із темним обличчям і орлиним носом...* (С.Л.) / *На чолі виступав жиливий вояк із темним обличчям і орлиним носом ...* (Г.С., Н.М.)

Менш численними є приклади трансформації словосполучень «прислівник+іменник», «прикметник/дієприкметник+іменник»: *To, na osle, to jest kikumora, którą zabiłem bardzo blisko miasteczka* (MZ). / *Там, на віслюку, кікімора, яку я убив дуже близько від містечка* (С.Л.). / *A te, що на ослі, – то шишимора, я її вбив неподалік містечка* (Г.С., Н.М.); – *On już raz był blisko tego, co zamierzasz tu ściągnąć* (OŻ) / – *Він уже був одного разу близько від того, що ти хочеш сюди притягнути* (С.Л.). / – *Він уже раз був близько від того, що ти хочеш сюди притягнути* (Г.С., Н.М.); *Pytam, do czego królowej wiedźmin na uczcie, i to przebrany za błękitnego niedźwiedzia z rozpuszczonymi włosami* (KC). / *Я питаю, навіщо королеві відьмак на учті, до того ж перевдягнений у блакитного ведмеда з розпущеним волоссям* (С.Л.). / *Нащо королеві відьмін на бенкеті, і то ще перевдягнений у блакитного ведмеда з розпущеним волоссям?* (Г.С., Н.М.)

Системній трансформації зазвичай підлягають порівняльні конструкції або конструкції, що виражають інтенсивність ознаки. У польській мові показник ступеня порівняння, інтенсивності ознаки виступає у вигляді прислівника *tak*, у мові українській цим показником є займенник *такий*, що, у випадку поєднання з прикметником, дублює його граматичні значення: *Nie chcecie chyba, żeby wasze wybryki zakłóciły jarmark, tak ważne wydarzenie w życiu tego miłego miasteczka?* (MZ) / *Ви ж не хочете, щоб ваші вибрики завадили ярмарку, так важливий події у житті милого містечка?* (С.Л.) / *Найважливішу подію в житті цього милого містечка* (Г.С., Н.М.); *Odbił cios, tak silny, że rzuciło go w tył, musiał przykleknąć* (MZ). / *Відбив удар такий сильний, що його аж назад відкинуло, мусив присісти* (С.Л.). / *Відбив удар, такий сильний, що його аж відкинуло назад, мусив уклякнуту* (Г.С., Н.М.).

Варто зауважити, що подекуди замість подібної трансформації перекладачі використовують трансформації іншого типу. Скажімо, при перекладі речення *Przylgnęła do grzbietu delfina w wyschniętej fontannie, obejmując omszały kamień drobnymi rękami, tak białymi, że wydawały się przezroczyste* (ZP) Г. Синеока, Н. Михайловська використовують словосполучення «такими білими»: *Притислася до спини дельфіна у висохлому фонтані, обнімаючи зарослий мохом камінь дрібними рученятами, такими білими, що аж прозорими* (Г.С., Н.М.). А от С. Легеза використовує синонім прислівника «так» – «настільки»: *Вона притулялася до спини дельфіна у висохлому фонтані, обіймаючи вкритий мохом камінь маленькими ручками, настільки білими, що видавалися прозорими* (С.Л.). Наступний приклад демонструє використання у перекладі Г. Синеокої, Н. Михайловської порівняльної конструкції без прислівника «так»: *Wiedźmin potógł tu wstać, starając się nie patrzeć na drobne, tak białe, że aż przezroczyste ręce, zaciśnięte na żerdzi* (ZP) / *Відьмін допоміг йому встати, намагаючись не дивитися на дрібні, білі, аж прозорі рученята, затиснуті на жердині* (Г.С., Н.М.). Хоча С. Легеза, дотримуючись стилю оригіналу, у перекладі використав типову трансформацію: *Відьмак допоміг йому встати, намагаючись не дивитися на маленькі, такі білі, що аж прозорі руки, стиснуті на жердині* (С.Л.).

Відмінності у вираженні обставин місця у конструкціях української і польської мов зумовлені різними національними уявленнями про просторові відношення. Якщо в українській мові розрізнення значення місцезнаходження й спрямування до певного місця обов'язкове, то у мові польській така

диференціація може не виявлятися. У польських реченнях прислівники *tu, tam, gdzie*, на відміну від українських, позначають водночас і місцезнаходження, і спрямування до нього. Бачимо це на прикладах оригіналу і перекладів романів А. Сапковського: *Nigdy tam nie wrócę* (GR). / Ніколи **туди** не повернуся (С.Л.). / Ніколи **туди** не вернуся (Г.С., Н.М.); – *Dłatego jak pójdziesz do pałacu, nie żądaj złota z góry. Jeżeli tam w ogóle pójdziesz* (W). / Саме тому, як підеши до палацу, не проси золота наперед. Якщо взагалі **туди** підеши (С.Л.). / Тому, як підеши до палацу, не вимагай золота наперед. Якщо взагалі **туди** підеши (Г.С., Н.М.).

Продовжимо аналіз системних граматичних трансформацій уже на рівні простого речення. Побудова простого речення у польській і в українській мовах загалом збігається. Підмет в обох мовах передається іменником, субстантивованим прикметником, числівником, займенником у називному відмінку, іншими субстантивованими словами, інфінітивом, словосполученням. Присудок у польській і в українській мовах здебільшого виражається особовими дієслівними формами. Але синтаксичні системи польської та української мов не повністю збігаються у побудові речень зі складеним дієслівним чи іменним присудком.

У польській мові – якщо у синтаксичних структурах з іменним складеним присудком у ролі іменної частини такого присудка виступає іменник (або іменник з прикметником), то цей іменник (або іменник з прикметником) вживається в орудному відмінку. Якщо ж у ролі іменної частини іменного складеного присудка виступає сам прикметник без іменника, то він уживається в називному відмінку. В українській мові такі вимоги не є обов'язковими. У зв'язку з цим синтаксична структура польського і українського речень може не збігатися. З урахуванням таких синтаксичних особливостей перекладено речення романів відьмацького циклу А. Сапковського: *Nazywam się Geralt. Geralt z... Nie. Tylko Geralt. Geralt znikąd. Jestem wiedźminem* (GR). / Я звався Геральтом. Геральтом із... Ні. Просто Геральтом. Геральт із нізвідки. **Я відьмак** (С.Л.). / Мене звали Геральт. Геральт з... Ні. Просто Геральт. Геральт нізвідки. **Відьмін** (Г.С., Н.М.); *Kult Melitele, wywodził, jest kultem typowo kobiecym* (GR) / Культ Мелітеле, розводився він, є **культ**ом типово жіночим (С.Л.). Але: *A to, że ta czternaście lat, jest faktem* (W). / А те, що їй чотирнадцять, – це **факт** (С.Л.). *Mój pierwszy potwór, Iola, był łysy i miał wyjątkowo brzydkie, popsute zęby* (GR). / Моє перше чудовисько, Іоло, **було лисим** і мало винятково огидні, зіпсовані зуби (С.Л.). / Моє перше страхоисько, **Йоло, було лисим** і мало огидні, зіпсовані зуби (Г.С., Н.М.); *Był bardzo powolny, ale wytrzymały* (GR). / **Був** він дуже **повільним, але витривалим** (С.Л.). Але: **Був** дуже **повільний, але витривалий** (Г.С., Н.М.).

У польській мові функцію зв'язки при іменній частині складеного присудка, вираженій іменником, може виконувати займенник *to*. В українській мові подібний займенник зазвичай опускається, на місці пропуску ставиться тире. Такі трансформації опущення використовують перекладачі романів А. Сапковського, хоч і не завжди послідовно: – *Każdy Riv to złodziej – ciągnął ospowaty, zionąc piwem, czosnkiem i złością* (W). / – Кожен **ривієць – злодій**, – **вів** далі **віспуватий, дихаючи пивом, часником і злістю** (С.Л.). Але: – Кожен **ривець – то злодій**, – **тягнув дзюбатий, смердячи пивом, часником і злістю** (Г.С., Н.М.).

Зв'язкою у польській мові може виступати дієслово *zostać*, яке у функції зв'язки стоїть тільки у формах минулого часу й уживається з прикметниками дієприкметникового походження. Речення з такою зв'язкою можуть перекладатися українською мовою двоскладними конструкціями зі зв'язками *бути* та *стати* або, залежно від семантики речення, односкладними неозначено-особовими конструкціями. Таких системних трансформацій дотримуються перекладачі романів А. Сапковського: *Oba ciosy zostały sparowane, dwa metaliczne szczękięcia złały się w jedno* (MZ). / Обидва удари **було парировано**, два металеві клацання злилися в одне (С.Л.). / Обидва удари **були відбиті**, два металічні клацання злилися в одне (Г.С., Н.М.); *Moje prawa zostały dowiedzione* (KZ) / Мої права **було доведено** (С.Л.). / Мої права **були доведені** (Г.С., Н.М.).

Розглянемо особливості перекладацьких трансформацій на рівні складнопідрядного речення. Серед особливостей побудови польського складнопідрядного речення можна вказати на ширше, ніж в українській мові, використання сполучного слова *który* (*który to*). В українській мові зазвичай на місці *który* використовуються інші сполучні засоби. Бачимо таку закономірність в оригіналах і перекладах романів про відьмака: *Ale, jak widzisz, przeżyłem. Jako jedynu z tych, którzy do owych eksperymentów wybrano* (GR). / Але, як бачиш, я вижив. Єдиний з усіх, **кого** для експериментів обрали (С.Л.). / Але, як бачиш, я пережив і їх. Єдиний з тих, **кого** вибрали для експериментів (Г.С., Н.М.); *Takich, którzy mają jakieś kodeksy i kierują się nimi, szanuje się i roważa* (GR). / **Тих, хто** має якісь кодекси й керується ними, вони шанують і поважають (С.Л.). / **Того, хто** має якийсь кодекс і живе за ним, шанують і поважають (Г.С., Н.М.); *Ten byk, którego wolają Piętnastka, również* (MZ). / Той бик, **якого** кличуть П'ятнасткою, також звідти (С.Л.). / Той бик, **що його** П'ятнасткою **звуть**, теж (Г.С., Н.М.).

На рівні односкладного речення чимало своєрідних ознак мають у польській і в українській мовах конструкції з безособовим, неозначено-особовим значенням, конструкції з оформленням пасивного стану. У польській мові серед односкладних частотними є безособові речення із дієсловами-присудками на *-no, -to*. В українській мові їм відповідають активні неозначено-особові або безособові конструкції, що й спостерігаємо в оригінальних і перекладених текстах романів відьмацького циклу: *Jeśli pluto, zlorzeczono i rzucano kamieniami, odjeżdżałem* (GR). / Якщо там **плювали, лаялися та кидалися камінням**, я їхав далі (С.Л.). / Якщо в мене **плювали, лаяли мене і закидали камінням** – від'їжджав (Г.С., Н.М.); *Później mówiono, że człowiek ten nadszedł od północy od bramy Powroźnicznej* (W). / Потім **казали**, що чоловік той прийшов у місто з півночі, через браму **Линварів** (С.Л.). / Пізніше **подейкували**, що чоловік той надійшов з півночі, від брами **Мотузників**

(Г.С., Н.М.); *Zaraz po przybyciu do Ellander Nenneke usunęła paskudne grube szwy z szewskiej dratwy, którą zszyto go w Wyzimie...* (GR) / *Одразу після його прибуття в Елландер Неннеке позбулася пaskудних грубих швів із шевської драгви, якою зашили його у Визімі...* (С.Л.); *O obietnicach, które jej złożono i których nie dotrzymano* (WJ). / *Про обітницї, які їй дали і яких не дотримали* (С.Л.); *Potem uczono mnie różnych rzeczy* (GR) / *Потім мене вчили різних речей* (С.Л.). / *Потім мене вчили різного* (Г.С., Н.М.).

Частотними у польській мові є також односкладні безособові речення, присудок у яких виражений дієсловом у 3-й особі однини із додаванням частки *-się*. В українській мові таким реченням зазвичай відповідають односкладні речення із присудком-дієсловом у формі 3-ї особи множини. Граматичні трансформації, обумовлені такими особливостями синтаксису польської та української мов зустрічаємо у перекладах романів А. Сапковського: *Pamiętaj jednak o mojej radzie. Jeżeli zaś już o nagrodzie towa, ostatnio zaczęło się mówić o jej drugiej części, wspomniałem ci* (W). / *Утім, пам'ятай мою пораду. І якщо вже про нагороду мова, то останнім часом почали балакати і про другу її частину, я вже казав* (С.Л.). / *Раз уже про нагороду мова, то останнім часом заговорили про ту другу частину, що я тобі казав* (Г.С., Н.М.); *Tak zwykle postępuje się ze strzygami* (W). / *Так звичайно зі стригами й чинять* (С.Л.). / *Так звичайно чинять зі стригами* (Г.С., Н.М.).

Українська і польська мови характеризуються вільним порядком слів. Зміна прямого порядку розміщення членів речення може бути спричинена необхідністю їх логічного або стилістичного наголошення. Згідно з теорією актуального членування висловлювання, для польської, української мов характерний лінійний порядок побудови висловлювання: тема – рема, тема передує ремі, а рема займає місце наприкінці речення, як найбільш важлива інформаційна частина висловлювання. Нейтральні висловлювання будуються згідно з тематичною прогресією: кожне наступне речення у тексті спирається на попереднє, просуюючи висловлювання, яке воно виражає, від відомого до нового. Тому необгрунтована заміна порядку членів речення при перекладі може негативно вплинути на якість перекладу. Розглянемо приклад: *Podpisane jest: j Foltest, król, pan Temerii, Pontaru i Mahakamu. Znaczu, prawda. Ale orędzie orędziet, a prawo prawem. Ja tu, w Wyzimie, prawa pilnuję i porządku! Ludzi mordować nie pozwolę!* (W) / *Підписано: Фольтест, король, владця Темерії, Понтару й Махакаму. Виходить, правда. Але відозва відозвою, а закон законом. У Визімі я закон та порядок пильную! Людей мордувати не дозволю!* (С.Л.) / *Підписано: Фольтест, король, пан Темерії, Понтару і Махакаму. Себто, правда. Але універсал універсалом, а закон законом. Я тут, у Визімі, пильную права і порядку. Людей забивати не дозволю!* (Г.С., Н.М.)

У наведеному фрагменті оригінального тексту виразно представлено поділ на тему і рему у реченні *Ja tu, w Wyzimie, prawa pilnuję i porządku!* Тема – підмет, назва особи у позиції на початку речення *Ja*, рема у позиції наприкінці речення – *prawa pilnuję i porządku!* Такий порядок слів просуває темо-рема-тичний поділ попереднього речення, у якому відозві протиставляється право, а це право забезпечує саме особа, що керує містом. Тому правомірним видається переклад речення Г. Синєокої, Н. Михайлевської, що не порушує оригінального темо-рема-тичного поділу.

Однак у польській мові порядок слів все ж менш довільний, ніж в українській, і потребує дотримання певних правил. Так, на відміну від української мови, у мові польській є особливості щодо розміщення означення при означуваному слові. Якщо прикметник передає характерну, типову, постійну ознаку, він ставиться після іменника. У А. Сапковського: *Włóżcie wams, panie Geralt. I ukryjcie pod nim wiedźmiński medalion* (KC). Перекладачі відтворюють такий порядок слів: *Надягніть вамс, пане Геральте. І сховайте під ним відьмацький медальйон* (С.Л.). / *Убирайте вамс, пане Геральте. І сховайте під ним відьмінський медальйон* (Г.С., Н.М.).

У реченні *Od tamtego czasu tam białe włosy. Pełny zanik pigmentu. Jak to się mówi – skutek uboczny* (GR) ознака, виражена прикметником *uboczny* для означуваного слова *skutek*, є постійною, тому розташовано прикметник після означуваного слова. В українській мові це правило не діє, тому прикметник в українських перекладах препозитивний: *З того часу в мене біле волосся. Повна відсутність пігменту. Як мовиться, побічна дія* (С.Л.). / *З того часу маю біле волосся. Повна втрата пігменту. Як то кажуть – побічний ефект* (Г.С., Н.М.).

У польській мові сполучник *który / która* розташовують на початку підрядного речення, у тому числі й у формах непрямих відмінків, обумовлених відмінком іменника, з яким сполучається *który*. В українській мові відповідний сполучник *який* у підрядному реченні розташовують після іменника. Такі системно обумовлені трансформації представлені у перекладах романів відьмацького циклу: – *Jestem tedy zaszczycony i dumny, że to ja siedzę obok królowej Calanthe z Cintry, której urodę przewyższa tylko jej mądrość* (KZ). / – *Отож я вишанований і гордий з того, що сиджу обіч королеви Каланте з Цинтри, вроду якої лише її мудрість може перевершити* (Г.С., Н.М.); – *A zatem – ciągnęła królowa, unosząc upierścienioną dłoń – niechże dokona się prawo, niech spełni się przysięga, której spełnienia domagasz się...* (KZ) / – *А тому, – вела далі королева, піднімаючи руку у перснях, – нехай виконається закон, нехай виконається клятва, виконання якої вимагаєш ти...* (С.Л.)

Підрядна частина у польських реченнях може приєднуватися за допомогою сполучників і сполучних слів, які не мають наголосу (енклітиків) і займають у ньому друге місце (*więc, zaś, jednak, przeto* тощо). В українських реченнях порядок приєднання сполучників і сполучних слів інший – вони розташовуються зазвичай одразу після головного речення. Ця особливість прослідковується в оригіналі і в перекладах романів

А. Сапковського: *Istniała więc szansa: bestia była jak inne, a to mogło gwarantować pomyślne odczarowanie...* (W) / **Тож** існував шанс: бестія не відрізнялася від інших, а це гарантувало можливість відчарування... (С.Л.); *W tym konkretnym przypadku jest ona irracjonalna, nie będą jej więc traktować poważniej, niż na to zasługuje* (GR). / У цьому конкретному випадку вона ірраціональна, **тож** я не сприйматиму її серйозніше, ніж вона на те заслуговує (С.Л.); *Zbocza wąwozu były jednak łagodne, a dno suche, bez tarniny, bez gnijących pni* (ZP). / **Утім**, узбіччя байраку були похилі, а дно сухе, без тернів і без гнилих пенеків (С.Л.).

На рівні синтаксичних трансформацій системний характер у перекладах з польської українською мають певні типи додавання.

Один із них обумовлений розбіжностями в обох мовах щодо вираження категорії особи. Якщо у польській мові присудок виражений формою 1-ї і 2-ї особи дієслова, то особові займенники зазвичай не вживаються, на них вказує особове закінчення дієслова. Особові займенники вживаються лише у випадках, коли є потреба логічно виокремити діючу особу. Причому – в теперішньому або у майбутньому часі. У минулому часі особові займенники практично не вживаються. У мові українській особові займенники з особовими формами дієслова вживаються досить широко. Таку відмінність засвідчують аналізовані тексти перекладів романів про відьмака: *Nie wierzę w Melitele, nie wierzę też w istnienie innych bogów, ale cenię twój wybór, twoją ofiarę, cenię i szanuję to, w co wierzysz* (GR). / **Я не вірю** в Мелітеле, як не вірю і в існування інших богів, але ціную твій вибір, твою жертову, ціную й шаную те, у що **ти** віриш (С.Л.) / **Я не вірю** ні в Мелітеле, ні в існування інших богів, але ціную твій вибір, твою жертову, ціную і поважаю те, у що **ти** віриш (Г.С., Н.М.); *Nie zmienia to jednak w niczym faktu, że jesteś tu, by wykonać zadanie. I wykonasz je bez mędrkowania* (KZ) / **Це, однак, не змінює того факту, що ти тут, аби виконати завдання. І ти його виконаєш, не мудруючи** (Г.С., Н.М.).

У певних випадках особові займенники опускаються і в українських реченнях, зокрема – для уникнення надмірної ампліфікації займенників: – *Wiecie wszak, panie, że nasz kodeks zabrania mówienia o tym, co robimy* (W). / – Ви ж **знаєте**, пане, наш кодекс забороняє розповідати про те, що **робимо** (Г.С., Н.М.).

У польській мові особові займенники вживаються лише у випадках, коли є потреба логічно виокремити діючу особу, протиставити одну особу іншій. Цього правила дотримується А. Сапковський, перекладачи послідовно не відступають від нього: *A ty mnie tu odnalazłaś. Zabawne, przez kilka dni to ja próbowałem odnaleźć ciebie. Rozglądałem się za tobą* (GR). / А **ти** мене тут знайшла. Смішно, кілька днів **я** намагався знайти тебе. Виглядав тебе (С.Л.). / А **ти** мене тут знайшла. Цікаво – кількома днями раніше **це я** намагався знайти тебе. Виглядав тебе (Г.С., Н.М.).

Системно обумовленими є додавання у ході перекладу, коли конструкції польської мови являють собою усталені звороти, етикетні формули, а тому певні еліміновані їх складові легко мають на увазі носії польської мови. Для української мови такі конструкції були б семантично недостатніми. Тому додано дієслово у перекладі конструкції *trudno o większy wyjątek: Bo pod innymi względami trudno o większy wyjątek niż ona* (GR). / **Бо в іншому важко знайти більший виняток, аніж вона** (С.Л.). / **Бо в іншому – складно знайти більший виняток, ніж вона** (Г.С., Н.М.). Подібно у переклад етикетної формули *jeśli taska* додано займенник *vaša*: *Po kolei, jeśli taska* (KŚ) / **По порядку, як ваша ласка** (С.Л.).

У польській мові лексема *wypadek* має два значення: 1. «то, що się zdarzyło»; 2. «nieszczęśliwe wydarzenie, które spowodowało straty materialne, w którym ktoś ucierpiał» – «nieszczęśliwe wydarzenie, które spowodowało straty materialne, w którym ktoś ucierpiał». А. Сапковський використовує слово *wypadek* саме у другому значенні: *Przecież naprawdę może zdarzyć się wypadek przy pracy, niezależnie od moich intencji* (W). Перекладачі додають необхідне для українського читача уточнення до слова *wypadek* – *нещасний*: *Adżże й naprawdę może statися нещасний wypadek під час роботи, niezależno від моїх намірів* (С.Л.). / **Нещасний випадок на роботі і так може трапитися, незалежно від моїх замірів** (Г.С., Н.М.). Дійсно, саме нещасним випадком мав би вважати вбивство стриги, своєї дочки, король Фолтест. А в українській мові слово *wypadek* не містить семи «нещасний»: *wypadek* – 1. Те, що сталося, трапилося (звичайно несподівано).

До розряду системних трансформацій, які використовуються при перекладі романів А. Сапковського, відносно вилучення, обумовлені необхідністю уникнути побудови плеонастичних конструкцій. Так, плеоназмом в українській мові був би буквальний переклад конструкції *nie oglądam się za siebie – nie oziраюся за себе*. Тому у перекладах речення компонент *za siebie* опущено: *Ono idzie za mną krok w krok, ale ja nigdy nie oglądam się za siebie* (GR). / **Воно йде за мною слід у слід, але я ніколи не озираюся** (С.Л.). / **Воно йде за мною крок у крок, але я ніколи не озираюся** (Г.С., Н.М.). Уникнення плеоназму у словосполученні і *не думай собі* обумовило трансформацію вилучення у перекладі наступного речення: *Nie myśl też sobie, że zdobędziesz w ten sposób moją ufność* (WJ). / **І не думай, що таким ото чином ти збудуєш мою довіру** (С.Л.).

До числа системних морфологічних трансформацій належать заміни у категорії роду в іменниках з тією самою основою при перекладі з польської мови українською, а також частиномовні заміни.

Іменників, що у польській і в українській мовах мають різну категорію роду, перекладено українською із дотриманням відповідних мові перекладу родових ознак: *A potem było zwykle jakieś uroczysko, loch, nekropolia lub ruiny, leśny wąwóz lub grota w górach pełna kości i śmierdząca padliną* (GR). / А **потім, зазвичай, було якесь урочище, підземелля, некрополь чи руїни, лісовий яр чи грот у горах, повний костей та смердючого стерва** (С.Л.); *Potwór zaryczał ogłuszająco, jeszcze bardziej urósł, ale puścił poetę ...* (OŻ) / **Потвора**

оглушливо загарчала, ще збільшилася, але відпустила поета... (С.Л.). / **Потвора** оглушливо загарчала, стала ще більшою, але поета випустила... (Г.С., Н.М.).

У польській мові досить активно використовуються при побудові речень віддієслівні іменники – девербативи, у тому числі при поєднанні двох віддієслівних іменників. У реченнях української мови взагалі більшою мірою, ніж у реченнях польських, використовуються дієслова, досить рідко поєднуються два віддієслівних іменники. Приклади такого вживання – у романах А. Сапковського і у їх перекладах: *W Cintrze, ranie Geralt, tradycja nie pozwala na niewieście rządu* (КС). / У Цінтрі, пане Геральте, традиція **не дозволяє правити** жінці (С.Л.) / У Цінтрі, пане Геральте, традиція **не дозволяє жіночого правління** (Г.С., Н.М.); *Odmowa przyjęcia godności uczyniłaby was niegodnym* (GR). / **Відмова прийняти гідність** зробила б вас негідним (С.Л.) / **Відмова прийняття гідності** учинила б вас негідним (Г.С., Н.М.).

Зазвичай перекладачі замінюють девербативи інфінітивами. Такі заміни ми відносимо до розряду системних: *Angażowanie cię do tak prostych i banalnych spraw, jak intrygi pałacowe czy morderstwa, byłoby trwonieniem pieniędzy* (КС). / **Ангажувати** тебе на такі прості й банальні справи, як палацові інтриги чи вбивства, було б марнотратством (С.Л.). / **Отож, залучення** тебе до таких простих і банальних справ, як придворні інтриги чи вбивства, було б марнотратством (Г.С., Н.М.); *Zmarła zresztą zaraz, nikt, jak mi się zdaje, nie spieszył się zanadto z podwiązywaniem perowiny* (W). / **Зрештою, вона відразу ж померла, бо ніхто, як мені здається, не поспішив перев'язати** пуповину (С.Л.). / **Дівчинка, але відразу ж померла, бо, схоже, ніхто не квапився її пуповину перев'язати** (Г.С., Н.М.); *Jeden proponował spalenie strzygi razem z pałacem i sarkofagiem ...* (W). / **Один пропонував спалити** стригу разом із палацом та саркофагом... (С.Л.). / **Один казав спалити** стригу разом з палацом і саркофагом... (Г.С., Н.М.).

Представлені у перекладах романів відьмацького циклу також приклади, у яких польському простому реченню із девербативом відповідає українське складне речення, підрядна частина якого включає інфінітив: *...że gdybył się ukorzył i okazał skrucę, może afera rozwiałaby się, a cesarz ograniczył do niełaski, bez sięgania po środki drastyczne* (WJ) / ...що, якби я підкорився і покався, може, уся справа б розвалилася й імператор обмежився б немилістю, **без того, аби скористатися засобами надто різкими** (С.Л.); *Istnieją argumenty, których nie można odeprzeć, istnieją propozycje nie do odrzucenia* (MZ). / Існують аргументи, які не можна відкинути, існують пропозиції, **які не можна відхилити** (С.Л.).

У польських реченнях активно використовують конструкції, до складу яких входить допоміжне слово і девербатив у родовому відмінку з часткою *nie* і прийменником *do*. Досить часто такі конструкції мають значення можливості / неможливості. В українській мові їм відповідають речення, у яких є сполучення допоміжного слова та інфінітива. Представлені речення із конструкціями такого типу у романах А. Сапковського. Перекладачі використовують в українських текстах типові системні трансформації: *Co ti masz do powiedzenia, mości rozbójniku, zanim pójdziesz do lochu?* (W) / **Що маєш мені сказати, мосьпане розбійнику, перед тим, як підеш до темниці?** (С.Л.) / **Що можеш мені сказати, мосьпане розбійнику, перш ніж підеш до льоху?** (Г.С., Н.М.).

Для польської мови нормативним є уживання активних дієприкметників теперішнього часу із залежними словами. В українській мові вживання таких дієприкметників кваліфікують як явище штучне, радять замість них уживати конструкції з підрядним реченням. Перекладачі романів А. Сапковського в основному послідовно дотримуються таких рекомендацій, здійснюючи трансформацію «словосполучення – речення»: *...ale jego żywe, wesole oczy i błędzący po ustach uśmiezek zaprzeczały czolobitności* (КС). / ...але його живі веселі очі й усмішка, **що блукала по вустах, заперечували таку смиренність** (С.Л.). / ...але його жваві веселі очі та усмішка, **що блукала по устах, якомсь не в'язалися з уклінністю** (Г.С., Н.М.); *...w powietrzu wisiała ciężka, mokra para skraplająca się na omszałych gałkach i bazaltowych płytach ścian* (GR) / ... у повітрі висіла важка мокра пара, **що краплями осідала на замшлomu камінні й на базальтових плитах стін** (С.Л.). / ... у повітрі висіла важка, мокра пара, **що краплями осідала на замшлilих брилах і базальтових плитах стін** (Г.С., Н.М.); *– Słucham – zwałczył ogarniającą go senność* (GR). / – Слухаю. – Він поборов сонливість, **що огортала його** (С.Л.). / – Прошу? – відьмін поборов сонливість, **яка огортала його** (Г.С., Н.М.); *Jej sięgające niemal łokci bransolety błysnęły brylantowo* (WJ). / Її **браслети, що сягали майже ліктів, блиснули діамантово** (С.Л.); *– Jak mi się zdaje, grożąca mi śmierć nie robi na tobie większego wrażenia?* (MZ) / – І, схоже, **смерть, що чигає на мене, ніскільки тебе не хвилює?** (Г.С., Н.М.). Але: *– Meni здається, що моя можлива смерть тебе не надто хвилює?* (С.Л.); *Taplające się przy brzegu kaczki uciekły z głośnym kwakiem* (WJ). / **Качки, які баблялися коло берега, втекли з голосним кряканням** (С.Л.).

Зрідка у перекладах представлені заміни дієприкметникового зворота дієприслівниковим: *Ciri przez chwilę siedziała nieruchomo, zapatrzona w palenisko* (WJ). / Цірі мить сиділа нерухомо, **здивившись у вогнище** (С.Л.); *Przebudzony Wysogota za nic nie mógł przypomnieć sobie treści snu, ale dziwny niepokój nie pozwolił mu już usnąć* (WJ) / **Прокинувшись, Висогота ніяк не міг пригадати змісту сну, але дивний неспокій заснути йому вже не дозволив** (С.Л.).

У польській мові значно ширше, ніж в українській, у функції іменної частини складеного присудка використовують прикметники. Чимало таких прикметників мають віддієслівне походження, перекладати їх зручно дієсловами, що й засвідчують переклади польських романів про відьмака: *– Jestem tedy zaszczycony i dumny, że to ja siedzę obok królowej Calanthe z Cintry...* (КС) / – **Тож я повторюю, – Геральт злегка вклонився,**

– що *нетямлюся від гордості*, маючи можливість сидіти поряд із тобою, пані. (С.Л.) / – *Отож я вишанований і гордий з того, що сиджу обіч королеви Каланте з Цинтри...* (Г.С., Н.М.); *...i że ze strzygi znowu będzie Foltestowa córeczka, śliczna jak malowanie* (W). / *...що їх можна зняти і що зі стриги знову стане Фольтестова донечка, чарівна, мов писанка* (С.Л.) / *...i що зі стриги знову зробиться Фольтестова донечка, гарна, як намальована* (Г.С., Н.М.)

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, незважаючи на близькість польської і української мов у плані граматичної структури, певні відмінності між ними є. На рівні словосполучення це найчастіше стосується усталених в обох мовах форм керування у підрядних словосполученнях (*przebrany za błękitnego niedźwiedzia* – *перевдягнений у блакитного ведмедя*), усталених форм побудови порівняльних конструкцій (*cios, tak silny ...* – *удар, такий сильний...*) тощо. В обох перекладах романів А. Сапковського послідовно дотримано норм української мови у словосполученнях згаданого типу.

Синтаксичні системи польської та української мов також не повністю збігаються у побудові речень зі складеним дієслівним чи іменним присудком. У польській мові серед односкладних частотними є безособові речення із дієсловами-присудками на *-no, -to*. В українській мові їм відповідають активні неозначено-особові або безособові конструкції. Частотними у польській мові є також односкладні безособові речення, присудок у яких виражений дієсловом у 3-й особі однини із додаванням частки *-się*. В українській мові таким реченням зазвичай відповідають односкладні речення із присудком-дієсловом у формі 3-ї особи множини. Підрядна частина у польських реченнях може приєднуватися за допомогою сполучників і сполучних слів, які не мають наголосу (енклітиків) і займають у ньому друге місце (*więc, zaś, jednak, przeto* тощо). В українських реченнях порядок приєднання сполучників і сполучних слів інший – вони розташовуються зазвичай одразу після головного речення. Системними є відмінності у використанні в обох мовах особових займенників, девербативів, дієприкметникових зворотів тощо.

Трансформації системного типу перекладачі романів відьмацького циклу А. Сапковського використовують в цілому послідовно, але трапляються порушення системних схем – у випадках, коли вони не є обов'язковими для мови перекладу (порівняльні конструкції з прислівником *tak*; речення з іменним складеним присудком; речення зі зв'язкою *to*; конструкції із особовими займенниками).

Застосування системних граматичних трансформацій в аналізованих перекладах є правомірним, сприяє вільному сприйманню перекладеного українською тексту.

Література

1. Волченко О.М., Нікішина В.В. Граматичні трансформації в англоукраїнському художньому перекладі. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Філологічна»*. 2015. Випуск 54. С. 252-254.
2. Живіцька І.А. Граматичні перетворення при перекладі прикметників (на матеріалі англійської та української мов). *Вісник Київського Національного Лінгвістичного Університету. Серія «Філологія»*. 2015. № 2(18). С. 50-55.
3. Коптілов В.В. Актуальні питання українського художнього перекладу. К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1971. 129 с.
4. Мінцис Ю.Б., Калиняк О.Б. Теоретичні принципи дослідження перекладацьких трансформацій. *Матеріали онлайн конференції «Актуальні проблеми сучасної лінгвістики та методики викладання мови і літератури. 6-10 лютого 2019 р.* Житомир: Видавництво ЖДУ ім. Івана Франка, 2019. С.111-120.
5. Науменко Л.П., Гордєєва А.Й. Практичний курс перекладу з англійської мови на українську : [навч. посіб.]. Вінниця : Нова книга, 2011. 136 с.
6. Остапенко С.А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу дієприкметника (на матеріалі перекладу роману В. Скотта «Айвенго»). *Наукові праці. Серія «Філологія. Мовознавство»*. 2013. №207 (219). С. 87-91.
7. Остапенко С.А. Особливості застосування граматичних трансформацій у процесі перекладу англійського художнього твору українською та російською мовами. *Науковий вісник гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 26. Т. 2. С.113-115.
8. Пріщенко К.В. Роль перекладацьких трансформацій у процесі перекладу художнього тексту. *Науковий огляд. № 8 (71)*. 2020. С. 64-75.
9. Сіняговська І. Ю. Визначення та класифікація перекладацьких трансформацій у процесі художнього перекладу тексту. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]*. Сер. : Філологія. Мовознавство. 2014. Т. 221, Вип. 209. С. 89-93.
10. Ткачук Т.І., Паславська І.Б. Застосування перекладацьких трансформацій з метою досягнення еквівалентності. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Філологія*. 2017. № 31. Т.3. С. 157-159.

Список джерел ілюстративного матеріалу та скорочення

1. (WJ) Sapkowski A. Wieża Jaskółki, URL: https://royallib.com/read/Sapkowski_Andrzej/Wieja_jaskki.html#0
2. Sapkowski A. Ostatnie życzenie Głos rozsądku. URL: <https://avidreaders.ru/read-book/ostatnie-yczenie.html> (дата звернення 10.05.2022)
(WG) Głos Rozsądku
(W) Wiedźmin
(ZP) Ziarno Prawdy
(MZ) Mniejsze Zło
(KC) Kwestia Ceny
(OŻ) Ostatnie Życzenie
3. (С.Л.) Сапковський А. Відьмак. Останнє бажання. Переклад з пол.: Сергій Легеца. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sapkovskyi/Vidmak_Ostannie_bazhannia/ (дата звернення 10.05.2022).
4. (Г.С., Н.М.) Сапковський А. Останнє бажання. Переклад з пол.: Михайловська Н., Синьока Г. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sapkovskyi/Ostannie_bazhannia/ (дата звернення 10.05.2022).

References

1. Volchenko O.M., Nikishyna V.V. Hramatychni transformatsii v anhloukrainskomu khudozhnomu perekladі. Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Serii «Filolohichna». 2015. Vypusk 54. S. 252-254.
2. Zhyvitska I.A. Hramatychni peretvorennia pry perekladi prykmetnykiv (na materialy anhliiskoi ta ukrainskoi mov). Visnyk Kyivskoho Natsionalnoho Linhvistychnoho Universytetu. Serii «Filolohiia». 2015. № 2(18). S. 50-55.
3. Koptilov V.V. Aktualni pytannia ukrainskoho khudozhnogo perekladu. K.: Vyd-vo Kyiv. un-tu, 1971. 129 s.
4. Mintsys Yu.B., Kalyniak O.B. Teoretychni pryntsyпы doslidzhennia perekladatskykh transformatsii. Materialy onlain konferentsii «Aktualni problemy suchasnoi linhvistyky ta metodyky vykladannia movy i literatury. 6-10 liutoho 2019 r. Zhytomyr: Vydavnytstvo ZhDU im. Ivana Franka, 2019. S.111-120.
5. Naumenko L.P., Hordicieva A.Y. Praktychnyi kurs perekladu z anhliiskoi movy na ukrainsku : [navch.posib.]. Vinnytsia : Nova knyha, 2011. 136 s.
6. Ostapenko S.A. Osoblyvosti zastosuvannia hramatychnykh transformatsii u protsesi perekladu diieprykmetnyka (na materialy perekladu romanu V. Skotta «Aivenho»). Naukovi pratsi. Serii «Filolohiia. Movoznavstvo». 2013. №207 (219). S. 87-91.
7. Ostapenko S.A. Osoblyvosti zastosuvannia hramatychnykh transformatsii u protsesi perekladu anhliiskoho khudozhnogo tvorukrainskoiu ta rosiiskoiu movamy. Naukovi visnyk humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2017. № 26. T. 2. S.113-115.
8. Prishchenko K.V. Rol perekladatskykh transformatsii u protsesi perekladu khudozhnogo tekstu. Naukovyi ohliad. № 8 (71). 2020. S. 64-75.
9. Siniakovska I. Yu. Vyznachennia ta klasyfikatsiia perekladatskykh transformatsii u protsesi khudozhnogo perekladu tekstu. Naukovi pratsi [Chornomorskoho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylianska akademiia"]. Ser.: Filolohiia. Movoznavstvo. 2014. T. 221, Vyp. 209. S. 89-93.
10. Tkachuk T.I., Paslavskva I.B. Zastosuvannia perekladatskykh transformatsii z metoiu dosiahnennia ekvivalentnosti. Naukovyi visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Ser.: Filolohiia. 2017.№ 31. T.3. S. 157-159.

List of sources of illustrative material and abbreviations

1. (WJ) Sapkowski A. Wieża Jaskółki, URL: https://royallib.com/read/Sapkowski_Andrzej/Wieja_jaskki.html#0
2. Sapkowski A. Ostatnie życzenie Głos rozsądku. URL: <https://avidreaders.ru/read-book/ostatnie-yczenie.html> (10.05.2022)
(WG) Głos Rozsądku
(W) Wiedźmin
(ZP) Ziarno Prawdy
(MZ) Mniejsze Zło
(KC) Kwestia Ceny
(OŻ) Ostatnie Życzenie
3. (С.Л.) Sapkovskyi A. Vidmak. Ostannie bazhannia. Pereklad z pol.: Serhii Leheza. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sapkovskyi/Vidmak_Ostannie_bazhannia/ (10.05.2022).
4. (H.S., N.M.) Sapkovskyi A. Ostannie bazhannia. Pereklad z pol.: Mykhailovska N., Synieoka H. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Sapkovskyi/Ostannie_bazhannia/ (10.05.2022).

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-9>

УДК 811.161

СТЕПАНЕНКО О.

Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради

ЗАЄЦЬ В.

Київський університет імені Бориса Грінченка

СТЕПЧУК Ю.

Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

СУЧАСНИЙ МОЛОДІЖНИЙ СЛЕНГ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ

У статті розглядаються особливості, джерела поповнення та етимологічні аспекти молодіжного сленгу у сучасній українській мові. Наведено деякі історичні аспекти появи поняття сленгу та зміни у його значенні. У дослідженні виділено та описано основні різновиди даного явища: молодіжний, професійний, комп'ютерний, кримінальний, а також сленг, пов'язаний з хобі та захопленнями. Молодіжний сленг класифікується залежно від соціальної групи та включає шкільний, студентський, мережевий, геймерський, хакерський, субкультурний. У роботі також зроблено висновки про позитивні та негативні аспекти впливу сленгу на стан сучасної української літературної мови.

У дослідженні сленг трактується як відносно стійкий для певного періоду, широко уживаний, стилістично маркований лексичний пласт, компонент експресивного просторіччя, що входить у літературну мову, неоднорідний за своїми джерелами, ступенем наближення до літературного стандарту, що має пейоративну експресію. До основних джерел поповнення сучасного українського молодіжного сленгу належать інформаційні технології, інтернет та іншомовні запозичення. Доведено, що молодіжний сленг утворюється в результаті оновлення та збагачення мови запозиченими словами, які молодь починає використовувати у власному мовленні, намагаючись здаватись більш цікавими та сучасними, для передачі емоцій, думок та ставлення до чогось або до когось. З'ясовано, що існує декілька видів сленгу за способом їх утворення: словоскладання, скорочення, афіксація, конверсія, метафоризація та запозичення. Молодіжний сленг є однією з некодифікованих підсистем сучасної української мови, і саме на цьому рівні можна простежити, як і якою мірою мовні явища пов'язані зі змінами соціального життя в суспільстві.

Ключові слова: молодіжний сленг, англіцизм, Інтернет, англійська мова, сучасна українська мова, джерела поповнення, різновиди сленгу.

STEPANENKO O.

Communal Institution of Higher Education «Dnipro Academy of Continuing Education»
of Dnipropetrovsk Regional Council

ZAIETS V.

Borys Grinchenko Kyiv University

STEPCHUK Y.

Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

MODERN YOUTH SLANG OF UKRAINIAN YOUTH

The article discusses the features, sources of replenishment and etymological aspects of youth slang in the modern Ukrainian language. The article provides historical aspects of the appearance of the concept of slang and changes in its meaning are given. The study identifies and describes the main varieties of this phenomenon: youth, professional, computer, criminal slang as well as slang associated with hobbies. Youth slang is classified depending on the social group and includes school, student, network, gaming, hacker, and subcultural slang. Also, the authors draw conclusions about the positive and negative aspects of the influence of slang on the state of the modern Ukrainian literary language. The study interprets slang as a relatively stable for a certain period, widely used, stylistically marked lexical layer, a component of expressive vernacular, included in literary language, heterogeneous in its sources, the degree of approximation to the literary standard with pejorative expression. The main sources of modern Ukrainian youth slang include information technology, the Internet and foreign language borrowing. It has been proven that youth slang is formed as a result of updating and enriching the language with borrowed words that young people begin to use in their own speech, trying to seem more interesting and modern to convey emotions, thoughts and attitudes to something or someone. It has been found that there are several types of slang in the way they are formed: word formation, reduction, affixation, conversion, metaphorization and borrowing. Youth slang is one of the uncodified subsystems of the modern Ukrainian language, and it is at this level that one can trace how and to what extent linguistic phenomena are related to changes in social life in society.

Keywords: youth slang, English borrowings, Internet, English, modern Ukrainian, sources of replenishment, varieties of slang.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Динамічність процесу мовленнєвої діяльності сучасних українців в останнє десятиліття має соціальне, економічне та психологічне коріння. У цьому випадку мовленнєвий акт носія української мови є дзеркалом соціальних змін. Ця якість розмаїття мовних засобів сучасної української мови, що збільшується, вважається позитивним явищем, оскільки воно пропонує носіям мови можливість вибору, що, у свою чергу, свідчить про те, що в українській мові розширилися термінологічні можливості для досягнення конкретної комунікативної потреби. Роль загальних закономірностей сучасної мовної економії пов'язана з прискоренням темпу життя. Розвиток науки і техніки, тісне зіткнення з іншомовною лексикою тощо – всі ці

екстралінгвістичні причини можуть впливати на мовний процес, особливо в частині розширення словникового запасу, уточнення або зміни семантики лексичних одиниць.

На даному етапі розвитку української мови враження про хаотичність та нестійкість лексичної системи, що формується як у носіїв мови, так і у лінгвістів, супроводжується прискоренням мовної еволюції. В результаті на одиницю часу припадає більше мовних змін, які нагромаджуються, не встигаючи адаптуватися в лексичній системі. Лексичний вибух, спричинений мовними змінами серед українців наприкінці ХХ століття, можна пояснити соціальними змінами та соціальними потрясіннями. Молодіжний сленг є однією з некодифікованих підсистем сучасної української мови, і саме на цьому рівні можна простежити, як і якою мірою мовні явища пов'язані зі змінами соціального життя в суспільстві.

Аналіз досліджень та публікацій

Останні кілька десятиліть сленг привертає увагу багатьох зарубіжних та українських дослідників, хоча мовознавці не завжди мають можливість у своїх дослідженнях вчасно реагувати на появу нових сленгізмів, класифікувати їх, визначати структурні та семантичні особливості. Це стосується й появи нових лексикографічних джерел, адже як зазначає Е. Шьонефельд, «як і кожен словник, цей (*«Abgefahren – Eingefahren. Ein Wörterbuch der Jugend- und Knastsprache»*) також у час своєї появи вже є застарілим. Мова живе та змінюється» [11, с. 6]. Визначення та класифікації сленгізмів вивчали Д. П. Борис [1] та М. Р. Ткачівська [5]. Свої розвідки сленгу як лінгвокультурного феномену присвятили П. М. Грабовий [2; 3] та С. В. Дмитрієв [4]. В аспекті словотвору сленг досліджував О. В. Столярчук [8], значення молодіжного сленгу для розвитку мови вивчав М. Ю. Столяр [7].

Формулювання цілей статті

Представлена робота має на меті привернути увагу дослідників до молодіжного сленгу як до своєрідного та складного лінгвістичного феномену, що має характерні особливості функціонування. Необхідним стає вивчення молодіжного сленгу як мобільного, динамічного, експериментуючого. Це сприятиме виконанню центрального лінгвістичного завдання, яке постає перед лінгвістами – детальному дослідженню сучасної української мови на рівні всіх функціональних різновидів.

Виклад основного матеріалу дослідження

Термін «молодіжний сленг» розглядається як синонім до термінів «молодіжний жаргон», «молодіжний соціолект», «молодіжна мова», «молодіжне арго» [9, с. 5]). Інші учені розмежовують терміни «жаргон» і «сленг», однак наголошують, що термін «соціолект», зокрема «молодіжний соціолект», є одним із найвдаліших. А. Загнітко у «Словнику сучасної лінгвістики: поняття і терміни» трактує це поняття так: «Сленг – жаргон, що використовується у відкритих соціальних групах для демонстрації належності до групи; слова та вислови в англійській усній мові, які вживають люди певних вікових, професійних, соціальних прошарків» [6, с. 304.]. У німецькомовних наукових дослідженнях трапляється термін «Jugendsprache», який перекладається як «молодіжна мова». Водночас молодіжна мова розглядається як складова національної мови й залежить від неї. У цьому дослідженні ми послуговуємося терміном «молодіжний сленг» [10; 11].

Молодіжний сленг існує як різномірний соціальний жаргон, що швидко розвивається, елементи якого використовуються значними верствами суспільства. Активне використання комплексу загальномовних засобів, а також безлічі специфічних засобів може призвести до тенденції оновлення усного та літературного мовлення. Деякі процеси, що спостерігаються нині у сфері сленгу, можуть бути короточасними і не закріплюватися на тривалі періоди часу в мові, але навіть у цьому випадку вони фіксуються на даному етапі розвитку мовної системи, оскільки кожен етап розвитку мови заслуговує на увагу.

Поняття «сленг» з'явилося в розмовній англійській мові у XVII ст., вперше воно з'явилося в письмових джерелах у XVIII ст. Спочатку сленг був відомий як лексика простолюднів та маргіналів. Слово «сленг» широко відоме з 1850-х років і означає розмовну, скорочену лексику. Приблизно у першій половині ХХ ст. слово набуло свого сучасного значення. Під терміном «сленг» стали розумітися як слова та висловлювання, нові або вживані раніше в інших значеннях, у міру їх появи у мові людей певного віку, суспільства, професійних груп чи груп за інтересами.

Мовознавці наголошують на тому, що поява поняття «сленг» в українській мові обумовлена зростанням інтересу до англійської мови, популярності англійської мови. Сленг є особливою мовою, що передає думку більш глибоко, оригінально та лаконічно. Залежно від групи людей, які використовують сленг, він поділяється на молодіжний, професійний, комп'ютерний, кримінальний, пов'язаний з хобі та деякі інші. Ця стаття присвячена аналізу сучасного молодіжного сленгу, виявлення його різновидів, джерел поповнення та етимологічних особливостей.

Сьогодні існує безліч визначень сленгу, узагальнивши які ми трактуємо сленг як відносно стійкий для певного періоду, широко уживаний, стилістично маркований лексичний пласт, компонент експресивного просторіччя, що входить у літературну мову, неоднорідний за своїми джерелами, ступенем наближення до літературного стандарту, що має пейоративну експресію.

До основних джерел поповнення сучасного українського молодіжного сленгу належать інформаційні технології, Інтернет та іншомовні запозичення. Розглянемо ці джерела поповнення сучасного молодіжного сленгу детальніше. Саме в сфері, пов'язаній з використанням комп'ютерів і мережі Інтернет, відбувається найбільш активне створення сленгізмів, існують усілякі граматичні, фонетичні та графічні інновації. Причин виникнення сленгізмів вважається виключна місткість, коли трьома-чотирма специфічними словами можна передати абзац літературно опрацьованого технічного тексту. Комп'ютерний сленг виражає навіть певні емоції, які в сухій та лаконічній реальній мережі відтворити майже неможливо. Інформаційні технології поповнюють молодіжний сленг тому, що зараз у кожного представника молоді є різноманітні комп'ютерні гаджети, ігрові приставки та інша «розумна» техніка. Нові слова у цій сфері з'являються постійно («мамка» – материнська плата, «глюк» – неполадки в комп'ютері, «кодити» – програмувати, «троїти» – збиватися, плутатися тощо). Також слід згадати й про проникнення комп'ютерних термінів у загальноживану лексику. Так, вже нікого не дивують почуті не лише від молоді слова: «адмін» – системний адміністратор, «верстак» – комп'ютер, «собака» – символ @, «дрова» – драйвери, «клава» – клавіатура, «мило» – електронна пошта (від англ. email), «мишка» – маніпулятор «миша», «карлсон» – охолоджуючий вентилятор, кулер тощо.

Спілкування в Інтернеті є важливою частиною життя нинішнього молодого покоління. У зв'язку з цим у його мову потрапляють дедалі нові слова: «меми» – смішні картинки; «постити» – викладати фото чи тексти; «стрімити» – проводити відео трансляції; «ламер» – на комп'ютерному сленгу так називають людину, яка погано вміє поводитися з комп'ютером, нездатна добре освоїти роботу на комп'ютері; «пекарня» – це комп'ютер, похідне від ПК – персональний комп'ютер; «пруф» – підтвердження, доказ чогось, у мережі часто просять надати пруфи, тобто підтвердити слова фактами, документами; «флейм» – палка дискусія в інтернеті; суперечка, що переходить у відверту лайку; «флудераст» – людина, яка пише безглузді репліки та пости, використовуючи лише картинки чи смайлики, мета – надіслати якнайбільше порожніх повідомлень.

Є й інші менш продуктивні джерела поповнення молодіжного сленгу: аргі (слова з кримінального жаргону – «лох», «кинути»); з музичної сфери («попса», «трек», «музло», «бенгер» – суперхіт, який звучить звідусіль, слово використовують реп-виконавці; «фреешмен» – новачок, молодий репер, який набирає популярності). Найбільше молодіжних сленгізмів утворюється зі сфери онлайн-ігор: «саппорт» – підтримка; «пушити» – атакувати; «ачівка» – сленгове слово зі світу комп'ютерних ігор, означає «досягати чогось», «вихід на новий рівень у грі або придбання потужнішої зброї»; «скіл» – навички віртуальних персонажів у грі, в жартівливій формі вживають і в реальному житті: «Прокачати скіли»; «таццер» – хороший гравець у відеоігри, який допомагає товаришам по команді, також так називають тих, кого супроводжує удача.

Останні політичні події призвели до появи сленгових слів, утворених від антропонімів, наприклад, «макронити» – довго і безрезультатно теревенити телефоном, «шольцити» – багато обіцяти і нічого не робити. Популярним серед молоді є також сленгізм «вангу», який позначає передбачати щось, як провидиця Ванга.

Крім того, молодіжний сленг поповнюється через заміну значення лексем української літературної мови. Так, відомий приклад зі словом «базар», яке в літературній мові позначає «торгівлю, переважно на відкритому місці», а у молодіжному сленгу слово має значення «мовлення, розмова». Серед інших прикладів можна навести такі: очі – «шари»; мільйон грошових одиниць – «лимон»; збожеволіти – «поїхати»; недопалок – «бичок»; просити щось – «стріляти щось»; прийти кудись – «зарулити»; довго і активно відпочивати – «зависати»; бути не в настрої – «грузитися»; накричати на когось – «наїхати»; бути байдужим – «морозитися».

Цікавим є прийом, коли заміна значень слів створює не зовсім точний смисловий відтінок, як-то замість фрази «йди сюди» вживається «мандруй сюди», «мігруй сюди» та інші.

Молодіжний сленг містить також значну кількість вставних слів на позначення емоції мовця, наприклад, «бляха-муха», «блін», «йо-ма-йо». Окрім того, в українській мові сленгізми утворюються за допомогою суфіксів заниженої емоційної маркованості: -ха – депресуха, класуха; -юк – сидюк; ло – файло, хавало, хлебало. Трапляються пестливі суфікси: «велик» – велосипед, «телик» – телевізор, «хом'ячок» – комп'ютерна мишка. З метою заощадження часу та мовних зусиль застосовуються скорочення, усічені форми слова (ігнор, неадекват, неформат, корпорат тощо).

Іншомовні запозичення, як правило, англіцизми, міцно закріпилися у мові сучасної молоді. Вони використовуються як варваризми, тобто в написанні передаються українськими літерами (транслітеруються), а при словозміні можуть уподібнюватися українським словам, тобто граматично змінюються як українські лексеми (хайп, хейтер, чилити, ізі, го, свайп, бодіпозитив, краудфандинг, фуді, юзати, аб'юзер та ін).

Іноді ці групи перегукуються та поєднуються одна з одною: варваризми з англійської мови та словотворчі гібриди українських слів та англіцизмів є у всіх названих групах джерел.

Із зазначеними групами джерел пов'язана класифікація різновидів молодіжного сленгу. Умовно його можна класифікувати за соціальними групами, в яких він використовується і тому можна виділити такі різновиди: шкільний, студентський, мережевий, геймерський, хакерський, субкультурний.

Зупинимося докладніше на мовних особливостях кожного з названих видів молодіжного сленгу. Шкільний сленг найчастіше складається зі слів, пов'язаних зі шкільним навчанням та захопленнями: «памперо» – першокласник; «румка», «акваріум» – клас; «ДЗ» – домашнє завдання, «контра» – популярна

комп'ютерна гра Counter-Strike. При цьому англійських слів у сленгу школярів із віком стає дедалі більше в міру їхнього освоєння.

Студентський сленг складають переважно загальні для студентства всіх профілів слова (*абітура*, *курсач*, *стінуха*, *препод*, *здати на шару*) та групи слів, пов'язані з профілем навчання, галуззю науки: для студентів-«технарів» – «*матан*», «*цоколь*»; для студентів зооінженерного факультету – «*парнокопитні*»; для філологів – «*заруба*», «*античка*»; для майбутніх педагогів – «*логoped*», «*клас рук*».

Сленг соціальних мереж переважно становлять англіцизми чи словотворчі перетворення слів літературної мови зі значенням дозвілля, розваг, вільного проведення часу. Лексика тут досить обмежена з понятійного погляду і специфічна за семантикою. Вона досить рідко пов'язана з абстрактними поняттями, з навчанням або роботою, з культурними цінностями (*namі*, *гейміти*).

Сленг геймерів специфічний залежно від конкретних ігор, якими вони захоплюються, їхньої термінології та правил (*стратегія*, *танчики*, *контра*). Сленг хакерів або програмістів відрізняється тим, що багато слів з нього стають загальноновживаними та загальновідомими (*вінда*, *кодити*, *прога*, *драйвера*).

Субкультурний сленг поширений у молодіжних неформальних групах, об'єднаннях за інтересами (*байкери*, *панки*, *дигери*, *любителі косплею*). Це специфічні слова певних тематичних груп, пов'язаних із суттю та основними поняттями цієї групи. З-поміж інших трапляються такі: «*спойлер*» – передчасне розкриття сюжету, інтриги книги або фільму, яке псує задоволення від перегляду; «*тамблер-гьорл*» – дівчина-бунтарка, неформалка в одязі та макіяжі; «*стенити*» – божеволіти від когось має свою передісторію (цей сленгізм популяризував репер Емінем завдяки своїй пісні *Stan*; головним героєм пісні є зятій фанат на ім'я Стен; отже, Стен – це зятій фанат, який знає напам'ять усі пісні свого кумира, бачив усі його інтерв'ю і роками збирає гроші на його концерт).

Деякі молодіжні сленгізми трапляються у ЗМІ, наприклад: «*булінг*» – постійні знущання і цькування члена колективу; різновид насильства; «*вайб*» – емоційний стан, що виникає при спілкуванні з кимось, при контакті з ким-небудь або чим-небудь; «*воркаут*» – вуличний спорт, у якому багато силових вправ на брусах чи поперечинах. Люди, які захоплюються таким спортом, називають себе по-різному: воркаутери, вуличні спортсмени, атлети, гімнасти, турнікмени; «*двіж*» – активність, рух, тусовка; «*дичина*» – маячня, нісенітниця; «*донатити*» – жертвувати кошти комусь; популярна форма монетизації відеоблогів, ігор та молодіжних онлайн-розваг; «*дропнути*» – різко припинити робити якусь справу, не доведену до кінця; «*забити*» (на щось) – кинути справу напризволяще, ігнорувати; «*заганятися*» – забагато перейматися через ситуацію чи подію; «*заішвар*» – соромний, негідний вчинок, який псує репутацію; щось ганебне; «*зуммери*» / «*покоління Z*» – позначає людей, які народилися у 1997-2010 рр. Їх вважають дітьми покоління X, рідше покоління Y; «*ігнор*» – ігнорування за будь-яких обставин; «*краш*» – безнадійна людина; «*локація*» – місце, де щось відбувається; «*пранк*» – неприємний жарт; «*пранкер*» – телефонний хуліган; «*профіт*» – користь, певна вигода від якоїсь справи; «*репліка*» – добротна, не фірмова річ, копія дорогого продукту; «*токсик*» – токсична людина, яка скаржиться, ние, псує іншим настрій, намагається отруїти життя іншим словами чи справами; «*тон*» / «*топчик*» – найкраще; «*тролити*» – знущатися, кепкувати, дошкуляти кому-небудь; «*хайп*» – раптова популярність, бурхливі обговорення події або персони; «*хейтити*» – демонстративно ненавидіти когось чи щось, цькувати усно чи письмово.

У контексті вище згаданого необхідно зупинитися на питанні впливу сленгу на розвиток сучасної української мови, збереження її цілісності та традицій. Цей вплив не можна оцінювати однозначно позитивно чи негативно. Сленг робить мову більш лаконічною і яскравою, дозволяючи найповніше і вільно висловлювати думки та емоції. Цей тип спілкування дозволяє мовцю швидко і водночас оригінально висловлювати свої думки.

Простий молодіжний сленг намагається уникнути нудного світу дорослих, батьків, вчителів і пояснює це тим, що вони «не в курсі». Головні переваги сленгу – виразність та лаконічність. Тому сленг є невід'ємною частиною мови. Водночас багато дослідників вважають, що сленг підриває мовні норми та знижує рівень спільності мови та мовної культури.

Вважається, що через вплив сленгу молоді люди не тільки припускаються помилок у соціальних мережах, а й у реальному житті у них скорочується словниковий запас, втрачається здатність ясно викладати свої думки, втрачаються навички правильної побудови мовних структур.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Таким чином, ми з'ясували, що молодіжний сленг утворюється в результаті оновлення та збагачення мови запозиченими словами, які сама ж молодь починає використовувати у власному мовленні, намагаючись здаватися більш цікавими та сучасними, для передачі емоцій, думок та ставлення до чогось або до когось. Існує декілька видів сленгу за способом їх утворення: словоскладання, скорочення, афіксація, конверсія, метафоризація та запозичення. Лише знаючи джерело формування сленгу можна здогадатися, яке значення сленгізму. Насамкінець зазначимо, що сучасне культурне суспільство вимагає мовного багатства, виразності, здатності передавати глибокі думки та емоційні переживання. Цим вимогам повною мірою відповідає літературна мова, яка завжди розвивається разом із суспільством, тому потрібно насамперед розуміти мову літератури, а не лише сленг чи інші нелітературні форми національної мови.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у дослідженні сленгізмів, які виникли під час російсько-української війни.

Література

1. Борис Д. П. Визначення сленгу у вітчизняній та зарубіжній термінологічних традиціях. *Мовні і концептуальні картини світу*. 2015. Вип. 51. С. 72-83.
2. Грабовий П. М. Ключові лексеми українського молодіжного сленгу. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*. 2009. Вип. 20. С. 138-140.
3. Грабовий П. М. Український молодіжний сленг як лінгвокультурний феномен. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур. Пам'яті академіка Леоніда Булаховського*. 2010. Вип. 11. С. 34-38.
4. Дмитрієв С. В. Номінація особи у контексті лінгвокультурної картини світу носіїв українського сленгу. *Мова*. 2012. № 18. С. 16-21.
5. Ткачівська М. Р. Молодіжний сленг і його класифікації. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2015. Вип. 6(2). С. 114-118.
6. Загнітко Анатолій. Словник сучасної лінгвістики : поняття і терміни. Донецьк: ДонНУ. Т. 3: П-С. 2012. 426 с.
7. Столяр М. Ю. Значення молодіжного сленгу для розвитку мови. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія : Філологічна*. 2015. Вип. 53. С. 233-236.
8. Столярчук О. В. Специфічні тенденції утворення молодіжних сленгізмів за допомогою основокладання (на прикладах англійської, німецької, української та російської мов). *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Філологія*. 2014. Вип. 11(1). С. 126-128.
9. Христенко О. Німецький молодіжний сленг: лінгвокогнітивний та соціолінгвістичний аспекти : автореф. дис. канд. філол. наук. К., 2009. 20 с.
10. Henne H. Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik / Helmut Henne. -Berlin : Walter de Gruyter, 2011. 399 S.
11. Schönfeld E. Abgefahren – Eingefahren. Ein Wörterbuch der Jugend- und Knastsprache; Europäisches Übersetzer-Kollegium, 1986. 139 S.

References

1. Borys D. P. Vyznachennja slenghu u vitchyznjanij ta zarubizhnij terminologichnykh tradycijakh. *Movni i konceptualjni kartyny svitu*. 2015. Vyp. 51. S. 72-83.
2. Ghrabovij P. M. Ključovi leksemy ukrajinsjkogho molodizhnogho slenghu. *Naukovi praci Kam'janecj-Podiljsjkogho nacionaljnogho universytetu imeni Ivana Oghijenka. Filologichni nauky*. 2009. Vyp. 20. S. 138-140.
3. Ghrabovij P. M. Ukrajinsjkij molodizhnij slengh jak linghvokulturnyj fenomen. *Komparatyvni doslidzhennja slov'jansjkijkh mov i literatur. Pam'jati akademika Leonida Bulakhovsjkogho*. 2010. Vyp. 11. S. 34-38.
4. Dmytrijev S. V. Nominacija osoby u konteksti linghvokulturnoji kartyny svitu nosijiv ukrajinsjkogho slenghu. *Mova*. 2012. № 18. S. 16-21.
5. Tkachivsja M. R. Molodizhnij slengh i jogho klasyfikaciji. *Odesjkij linghvistychnyj visnyk*. 2015. Vyp. 6(2). S. 114-118.
6. Zaghnitko Anatolij. *Slovyk suchasnoji linghvistyky : ponjattja i terminy*. Donecjk : DonNU. T. 3: P-S. 2012. 426 s.
7. Stoljar M. Ju. Znachennja molodizhnogho slenghu dlja rozvytku movy. *Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu «Ostrozjka akademija»*. Serija : Filologichna. 2015. Vyp. 53. S. 233-236.
8. Stoljarchuk O. V. Specyfichni tendenciji utvorennja molodizhnykh slenghizmiv za dopomoghoju osnovoskladannja (na prykladakh anghlijskoi, nimecjkoi, ukrajinsjkoi ta rosijskoi mov). *Naukovyj visnyk Mizhnarodnogho ghumanitarnogho universytetu. Serija : Filologhija*. 2014. Vyp. 11(1). S. 126-128.
9. Xryctenko O. Himecjkij molodizhnij clengh: linghvokoghnyvnyj ta cociolinghvictychnyj acpekty : avtopef. dyc. kand. filol. nauk. K., 2009. 20 c.
10. Henne H. *Jugend und ihre Sprache: Darstellung, Materialien, Kritik / Helmut Henne*. -Berlin : Walter de Gruyter, 2011. 399 S.
11. Schönfeld E. *Abgefahren – Eingefahren. Ein Wörterbuch der Jugend- und Knastsprache; Europäisches Übersetzer-Kollegium*, 1986. 139 S.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-10>

УДК 81'243:643.552:7.012

ФЕДОРОВА О., СЕВЕРІНА Т., ЗАКРЕНИЦЬКА Л.
Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ДИЗАЙН КАБІНЕТУ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ ЯК ФАКТОР ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ АВТОНОМІЇ

Стаття присвячена особливостям дизайну кабінету іноземної мови, який висвітлюється як фактор формування учнівської автономії. Особлива увага приділена ідеї зонування навчального простору кабінету іноземної мови та використання таких навчальних засобів як: Стіна Слів, Мовне Портфоліо, Особисті Брелки, Мотузка з метою розвитку умінь автономного навчання. Простота, мобільність та економічність запропонованих засобів навчання є їх головними перевагами для вчителів та учнів. Дизайн навчальних зон, матеріалів та засобів в кольорах веселки подано авторами як спосіб інтеграції їх усіх для репрезентації ідеї учнівської рівності, єдності та співпраці.

Автори пропонують кілька підходів до коротко-термінового та довго-термінового планування автономної роботи студентів в шкільному кабінеті іноземної мови. Запропоновані ідеї для зонування та дизайну навчального простору кабінету іноземних мов розглядаються також як чинники формування навичок 21 століття: критичного мислення, креативності, комунікації та колаборації.

Ключові слова: дизайн кабінету іноземних мов, навчальна зона, учнівська автономія, засоби навчання.

FEDOROVA O., ZAKRENYTSKA L., SEVERINA T.
Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy

FOREIGN LANGUAGE CLASSROOM DESIGN AS A FACTOR OF LANGUAGE LEARNER AUTONOMY DEVELOPMENT

Foreign language learner autonomy is a key capacity of a successful person in the 21st century due to the growing need for life-long education in the conditions of Euro integration and globalization. Modern educational institutions try to incorporate various means and forms of learning to develop learner autonomy.

The article aims at the investigation of the peculiarities of Foreign Languages classroom design as a factor of foreign language learner autonomy development. Special emphasis is placed on the idea of Foreign Languages classroom zoning. The authors outline necessary equipment and strategies of its use in the process of autonomous students' work in the Word Corner, Language Portfolio, Library and Face the Challenge Zones. The use of such educational facilities as Wordwall, Word Maps, Personal Tokens, Washing Line as means to decorate the classroom and promote foreign language learner's autonomy is described too. The article suggests several approaches to short-term and long-term planning of student autonomous work in the Foreign Languages school classroom in the "Face the Challenge" zone.

The simplicity, mobility and cost-effectiveness of the suggested facilities (furniture, seating, decorations) are their main advantages for both teachers and students. Rainbow design of work zones, materials and facilities in Foreign Languages classroom is presented as a way to integrate them all to represent the idea of student equality, unity and collaboration. The choice of rainbow design of the Foreign Languages classroom is approved by its aesthetic attractiveness, positive informal associations and universal awareness by teachers, students and parents. Suggested ideas of Foreign Languages classroom zoning and design of its educational environment are investigated as means to develop 21st century 4C skills of critical thinking, creativity, communication and collaboration.

Keywords: Classroom design, work zone, language learner autonomy, facility, foreign language.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Реалії сьогодення ставлять перед освітою загалом та шкільною освітою зокрема нові цілі. Серед них – формування учнівської автономії, яка розглядається як запорука та основа для безперервної самоосвіти та професійного вдосконалення. Педагогічні працівники намагаються повною мірою використовувати усі доступні засоби, форми та методи навчання з метою формування учнівської автономії: проектну діяльність, групові форми навчання, цифрові технології, учнівське самоврядування тощо. Однак, аби досягти максимального результату, підхід має бути комплексним та системним. Організаційні та освітні засоби повинні підкріплюватись також і відповідною сучасною прогресивною матеріально-технічною базою навчальних закладів та оформленням навчального простору.

Аналіз досліджень та публікацій

Питання дизайну навчального простору недооцінене в сучасній вітчизняній педагогіці, зокрема у методиці навчання іноземних мов. Переважно увага приділяється оформленню дидактичних матеріалів (особливо стендів з таблицями, плакатами з граматичним матеріалом, вокабулярами, фонетичними та інтонаційними моделями тощо), портретів видатних осіб країн іноземної мови (письменників, науковців, політиків тощо), їх розміщенню у класі. В дизайні кабінету іноземної мови часто зустрічається символіка країн іноземної мови (прапорці, герби, карти (географічні та політичні)). Останнім часом особливий інтерес дослідників привертає питання технічного оснащення навчального кабінету [3; 4]. Однак, у класах іноземної мови в сучасних школах переважно і досі не виокремлюються зони фронтальної, групової роботи, мало де

облаштовані місця та зручності для індивідуальних занять та автономного навчання. А отже і фактично дуже мало використані потенційні можливості дизайну навчального простору для розвитку учнівської автономії. Проте, як доводить досвід іноземних колег та зарубіжних навчальних закладів [5;6], вдале зонування класу іноземної мови, прості та недорогі елементи дизайну інтер'єру здатні докорінно змінити організацію навчального процесу і значно підвищити можливості автономного навчання учнів. Реформа НУШ також передбачає кардинальні зміни в дизайні освітнього простору та підходів до їх використання [3; 4].

Формулювання цілей статті

Метою даної статті є опис ряду елементів класного дизайну кабінету іноземних мов і специфіки їх використання з метою формування в учнів навичок автономного навчання. Завдання полягають в обґрунтуванні вибору кольорового оформлення та зонування кабінету іноземної мови, описі підходів до організації різних форм роботи у визначених зонах кабінету, визначенні доцільності використання окремих елементів дизайну з метою мотивації учнів до автономного вивчення іноземної мови.

Виклад основного матеріалу

Запропонований в даній роботі підхід до формування учнівської автономії у вивченні іноземних мов базується на ідеї зонування навчального простору кабінету іноземних мов. Зонування дає можливість організувати автономну роботу учнів більш фокусовано на конкретному завданні та мовному умінні. Звичайно вибір кількості зон в кабінеті іноземної мови досить обмежений з огляду на площу приміщення та кількість учнів, тому увагу буде зосереджено на найбільш необхідних та універсальних.

Куточок Слів. Створення такої зони в кабінеті іноземної мови вбачаємо особливо доцільним задля автономного формування лексичної компетентності учнів, але вона дозволить також покращити компетентності в граматиці, письмі, читанні та інших комунікативних вміннях. Основним фокусом роботи учня та учителя в даній зоні є збільшення іншомовного лексичного запасу учнів, автоматизація пасивного словесного запасу, корекція лексичних умінь та навичок. Матеріальне оснащення такої зони малозатратне – достатньо стелажа з відкритими полицями- сотами. Кожна полиця на стелажі відповідатиме своїй окремій темі (розваги, одяг, пори року, їжа, спорт тощо). Матеріали для роботи з новими словами (переважно картки) варто розміщувати в пластикових лотках чи коробках, щоб вони були доступними для дітей різного віку. Розміщення в папках вважаємо менш раціональним, оскільки дітям досить важко обирати матеріали та охайно розміщувати їх на місці після використання. Аби розподілити картки для вивчення слів за рівнями складності відповідно до віку учнів чи рівня їх комунікативної компетентності, можна використовувати символіку кольорів. Експерти вважають кольори найпомітнішим та найвагомим чинником художнього рішення класу та зазначають, що кольори створюють **емоційну атмосферу**, моделюють настрій, сприяють навчальній діяльності чи, навпаки, заважають та демотивують [3; 4]. Тому ми рекомендуємо використовувати символіку кольорів веселки, де жовтий колір відповідає рівню учнів-початківців, оранжевий – трохи вищому рівню, фіолетовий – найвищому. Така символіка має ряд переваг:

- є універсально відомою та зрозумілою більшості учнів та інших учасників навчального процесу;
- є естетично привабливою своєю яскравістю та різноманітністю;
- є інформальною та психологічно-ненав'язливою (не асоціюється з традиційними оцінками);
- є позитивно конотованою, як символ емоцій радості, захоплення, дитинства, надії тощо.

Розглянемо більш детально організацію автономної роботи учнів в Куточку Слів. Так, до прикладу, на полиці до теми «Одяг» може бути кілька лотків різних кольорів веселки з завданнями різного рівня складності або один великий лоток з картками на папері різних кольорів веселки. Таке маркування позбавить вчителя необхідності щоразу власноруч обирати завдання для учня. Достатньо лише час від часу тестувати рівень компетентності учня, співвідносити його з кольором веселки і учень зможе самостійно обирати завдання свого рівня. Однак в переважній більшості випадків учитель може визначати поточний рівень підготовки учнів шляхом спостереження за ними під час аудиторних занять і це не вимагає додаткових процедур. Окремо варто зупинитись на картках для індивідуальної та міні-групової роботи в Куточку Слів. Залежно від рівня оволодіння мовою учнів, задуму учителя картки для роботи з окремими словами можуть бути спроектовані на вивчення семантики слів, їх граматичних форм та категорій, синонімічно-антонімічних та родо-видових зв'язків, контекстуальних та ідіоматичних значень, словотвірних моделей тощо. Доцільно окрім виконання на картці фактичного завдання пропонувати учневі навести власні приклади використання слова, вказати особисті асоціації з ним, намалювати ситуативну чи предметну ілюстрацію. Такі додаткові завдання дозволяють надати кожному новому опрацьованому слову більшого особистої значимості. Після виконання завдання на кольоровій картці учні складають готові роботи в окремий лоток для вчителя. Учитель час від часу перевіряє роботи, що потрапляють до даного лотка, та розміщує їх в індивідуальних кишеньках учня чи в їх мовних портфоліо, додаючи при цьому необхідний коментар чи додаткове завдання, якщо попереднє завдання було виконане не достатньо якісно. В зонах автономного навчання кабінету іноземних мов обов'язково має бути 1-2 невеликих столики з сидіннями чи м'якими пуфами, де учні можуть розміститись для самостійної роботи. Адже зручні робочі місця теж є важливим фактором мотивації до додаткових занять, але важливо аби вони мали менш формальний та офіційний вигляд порівняно з

звичайними партами та столами. Тому їх варто замінити на щось більш креативне, сучасне. Фінансово доступним та ефектним рішенням можуть бути м'які пуфи оформлені в єдиному стилі кольорів веселки. Досвід закордонних навчальних закладів доводить, що такі пуфи можна виготовити з багатьох підручних матеріалів чи використати інші побутові речі та прилади у їх ролі.

Варто розглянути такі варіанти: м'які кольорові подушки вкладають у великі круглі чи прямокутні корзини для білизни, щоб утворилось «крісло» для читання, слухання аудіо чи перегляду відео; до кришок великих пластикових відер (15-20 л) кріплять круглі поролонові накладки і використовують як м'які стільчики, товсті невеликі пухи кладуть на підлогу, щоб працювати на килимі чи за невисокими столиками, якими можуть бути ті ж пластикові корзини, перевернуті іншим боком. Такі «меблі» є досить незвичними в наших закладах освіти, але діти сприймають їх як вияв демократії, творчості, розкутості та домашнього затишку, тому використовують охоче. Більш того, пластикові корзини, пуфи, відра учні різного віку можуть легко самостійно скласти на купу чи в шафу після роботи, витирати, фарбувати, що теж сприятиме розвитку автономності. До інших переваг пластикового обладнання можемо віднести їх мобільність, що забезпечує гнучкість організації навчального простору та можливість швидкої реорганізації у відповідь на потребу вчителя чи учнів [3; 4].

Куточок Портфоліо - ще одна важлива зона в класі іноземної мови, особливо для розвитку автономності учнів. Структура мовного портфоліо максимально спрямована на заохочення студентів до моніторингу своїх досягнень у вивченні мови, оскільки передбачає акумуляцію кращих зразків учнівських робіт, різноманітних нагород та дипломів, що одночасно є і потужним мотиваційним фактором. Куточок учнівських Портфоліо може бути спроектований як поличка або ж як текстильне панно з кишеньками, яке відносно швидко та недорого під силу виконати і самому вчителю або на замовлення. Кишеньки на панно чи слоти на поличці варто прикрасити іменними наліпками та кольоровими стікерами, де кольори веселки позначатимуть рівень досягнень учня в різних компонентах комунікативної компетентності (лексичній та граматичній, мовленнєвих тощо), а також відмітки про участь та перемогу в учнівських конкурсах, вікторинах, майстер-класах тощо. Вдалим доповненням Куточку Портфоліо і одним із можливих застосунків символіки веселкових кольорів в дизайні навчального кабінету є виготовлення різнокольорових підвісок або брелків для учнів, які вони можуть одягати під час автономної роботи в зонах класу, адже діти дуже люблять яскраву зовнішню атрибутику.

Брелки можуть бути виготовлені в одному з варіантів: одного з кольорів веселки відповідно до поточного рівня компетентності, щоб учні могли отримувати їх по черзі, відповідно до їх прогресу (на кшталт поясів різного кольору в процесі оволодіння мистецтвом карате); містити зображення веселки і бути однаковими для всіх, як символ належності до спільноти учнів, які вивчають іноземну мову автономно в різних зонах класу іноземної мови. Підвіски/брелки доцільно розміщувати на спеціальному вішачку, щоб учні могли самостійно їх одягати під час роботи і залишати після неї. Підвіски/брелки здатні виступати додатковим мотиваційним фактором шляхом посилення відчуття приналежності до групи однодумців, об'єднаних спільним інтересом – вивчення іноземної мови.

Ефективним доповненням Куточку Слів і кабінету іноземної мови є такий елемент дизайну як **Стіна Слів** – велике панно чи магнітна дошка, де розміщені слова відповідно до теми заняття. Найбільш доцільним, на нашу думку, виготовляти Стіну Слів з металевою основою і кріпити зображення слів до неї кольоровими магнітами. Таке рішення є одночасно і недорогим, і робить засіб легким у використанні та догляді, а кріплення – мобільними, функціональними та легко замінними, що у свою чергу дозволяє просто переміщувати слова на дошці, групувати їх, видаляти та додавати. До типових завдань, які можна виконувати на Стіні Слів відносять відгадування слів за визначенням чи ілюстрацією, корегування написання слова, підбір слів за визначеним критерієм (синонім, антонім, родове/видове поняття), виділення словотвірних елементів чи орфограм, групування та парування слів за ознаками, словотворення та багато інших) [7]. Такі завдання учні можуть виконувати самостійно, в парах, в міні-групах, але у будь-якій формі роботи вони ожують працювати автономно від вчителя. Стіна Слів також є ефективним засобом фасилітації усного та письмового мовлення учнів, оскільки учні можуть вільно бачити опорну лексику (її написання, словотвірні елементи, частиномовні характеристики, наголос тощо). Чи не найважливішою зоною автономного навчання в кабінеті іноземної мови є **Бібліотечка**. Як правило, це невелика зона, що містить спеціально відібрану художню (казки, оповідання, новели, вірші) та довідкову (словники, енциклопедії, атласи тощо) літературу. Важливим доповненням можуть бути періодичні видання – газети, журнали та каталоги. Література в зоні має бути розміщена організовано. Універсальний підхід важко визначити, але кожен викладач може поєднати кілька зазначених з огляду на контингент та інтереси дітей, наявну літературу та меблювання зони:

– **За алфавітом** (однак, важко весь час підтримувати такий розподіл літератури під час автономного навчання учнів, це досить складно і вимагає пильності, тому є сумнівним).

– **За тематикою:** про тварин, про пригоди, про космос, про винаходи, про транспорт тощо.

– **За рівнем складності мовного матеріалу.**

Для першого принципу краще обладнати полиці зі слотами відповідно до літер абетки іноземної мови. Для двох останніх достатньо придбати два-три десятки пластикових лотків чи коробок для книг за темами чи рівнями. Позначати лотки доцільно відповідними стікерами (кольори веселки, тематичні символи), що

полегшить учням вибір літератури під час автономної роботи з нею. Можливо поєднати два останніх підходи і в тематичних коробках позначити книги стікерами відповідного кольору веселки, щоб учні могли обирати книги відповідно до свого рівня підготовки. Важливим доповненням Бібліотечки стане підбірка періодичних видань: іноземною мовою – для читання, переказу та обговорення, українською мовою – для перекладу та переказу іноземною мовою. Матеріали обома мовами доцільно використовувати в проєктній роботі. Окрім цього набір кольорових таблоїдів та газет є незамінним у виготовленні колажів, плакатів, карток, які учні можуть використовувати для автономної роботи над проєктами. Для учнів, що полюбляють творчі завдання з елементами гумору чи несподіванки, квесту або вікторини (а таких переважна більшість) можна запропонувати інший формат автономного навчання – зону **Face the Challenge (Приймаю Виклик)**. Головним елементом в зоні є «колесо фортуни» або «лотерея завдань», використовуючи які учні можуть самостійно обрати завдання для автономної роботи в кабінеті. Такі змагання доцільно формувати за рівнями і також позначати кольорами веселки і передбачити кількість балів, яку учень отримуватиме за їх виконання. Призами за участь та перемогу у вікторині можуть бути як додаткові бали з шкільного предмету, так і недорогі матеріальні заохочувальні призи. Якщо учасників змагання буде достатньо багато, то можна провести і турнір. Результати турніру рекомендуємо відображати на особливому табло в кабінеті іноземних мов, коридорі навчального закладу, на його сайті та у соціальних мережах. Турнір не є організаційно складним, проводити його не обов'язково у спеціально відведений час, кожен учасник може виконувати завдання у власному темпі в кабінеті іноземної мови, що і передбачає автономне навчання. Єдиним обмеження при цьому може бути лише дата підведення остаточних підсумків. Як варіант можливо реалізувати турнір і між тандемами чи міні-груповими командами учасників, адже автономне навчання не передбачає виключно індивідуальну форму роботи. Співпраця з однолітками, її планування та координація лише сприятимуть розвитку таких важливих складників учнівської автономії як: рефлексія, кооперація, здатність до самоорганізації та самоконтролю тощо.

Наостанок хочемо зупинитись на такому незвичному елементі дизайну кабінету іноземної мови як мотузка з прищіпками, яка, хоч і не асоціюється з формальним освітнім середовищем, однак є абсолютно доступним засобом і володіє невичерпним потенціалом естетичного та інформаційного наповнення простору. Мотузку з яскравими прищіпками можна розмістити над дошкою, під нею, на стінах, на вікнах, як поділ на зони, від стіни до стіни тощо. Завдяки прищіпкам на мотузці можна розмістити різноманіття матеріалів: листівки, картки, фото, ярлики тощо, які можуть містити тематичні заголовки, назви навчальної зони, містити зразки кращих учнівських робіт, повідомлення про актуальні новини, нагадування про терміни виконання робіт, підбірку цікавих фактів, ілюстрації до завдань, проєктів, інструктаж чи підказки до виконання завдань, фото учасників та переможців турніру, слово чи ідіому дня/тижня, копії обгорток книг-новинок з Бібліотечки та ще дуже багато іншого. До переваг мотузки як демонстративно-ілюстративного пристрою варто віднести: мобільність (її зручно перемістити в просторі); гнучкість (її легко пристосувати до архітектурної форми кабінету та меблевих поверхонь, змінити довжину та розташування на поверхні); універсальність (можливість розмістити на ній матеріали різного розміру та формату: паперові документи, пластикові та текстильні предмети тощо). Такі властивості мотузки роблять її одним з засобів, який діти можуть використовувати для оформлення класу, презентації своїх робіт автономно або у співпраці з учителем.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отож у підсумку варто наголосити, що творчий підхід до дизайну кабінету іноземної мови може надати вчителю іноземної мови якісно та мало затратно трансформувати естетичний вигляд, зонування та інформаційне наповнення навчального простору не лише для аудиторної роботи, а й для позакласного автономного вивчення іноземної мови. До перспектив дослідження даного аспекту формування учнівської автономії можемо віднести особливості інтеграції в оформленні кабінету іноземної мови традиційних та інноваційних засобів навчання, досягнення їх ергономічності.

Література

1. Косенко Д. *Новий освітній простір. Мотивуючий простір*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchiy-prostir.pdf. (дата звернення: 15.06.2022).
2. Косенко Д. *Як створити шкільний простір, що мотивуватиме учнів навчатися*. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-stvoryty-shkilnyj-prostir-shho-motyuvaty-me-uchniv-navchatysya/>. (дата звернення: 15.06.2022).
3. Кулакова Л. О. *Методичні рекомендації щодо навчально-методичного забезпечення кабінету іноземних мов*. URL: http://education.km.ua/?dep=page&dep_up=120&dep_cur=123. (дата звернення: 16.06.2022).
4. Лабудько В. С., Смоленко, О. П. *Методичні рекомендації щодо оформлення кабінетів із предметів суспільно-гуманітарних та природничо-математичних дисциплін в закладах професійної (професійно-технічної) освіти*. Суми : Основа, 2019. 70 с.
5. Barrett P., Davies F., Zhang Y., Barrett L. *The Impact of Classroom Design on Pupils' Learning: Final Results of a Holistic. Multi-Level Analysis, Building and Environment*. URL: <https://doi.org/j. buildenv.2015.02.013>

(дата звернення: 15.06.2022).

6. Merrill, St. 7 Outstanding K–8 Flexible Classrooms. *Edutopia*. URL: <https://www.edutopia.org/article/7-outstanding-k-8-flexible-classrooms> (дата звернення: 16.06.2022).

7. Word Walls. Classroom Strategies. *Reading rockets*. URL: https://www.readingrockets.org/strategies/word_walls. (дата звернення: 16.06.2022).

References

1. Kosenko D. *Novyi osvittii prostir. Motyvuyuchy prostir [New Educational Environment. Motivational Environment]*. URL: https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/407/NOP_Motivuyuchyprostir.pdf (Accessed on: 15.06.2022). [in Ukrainian].
2. Kosenko D. *Yak stvoryty shkilnyi prostir, shcho motyvuyatyme uchniv navchatysia [How to Create School Environment to Motivate Students to Study]*. URL: <https://nus.org.ua/articles/yak-stvorytyshkilnyj-prostir-shho-motyvuyatyme-uchniv-navchatysya/> (Accessed on: 15.06.2022). [in Ukrainian].
3. Kulakova L. O. *Metodychni rekomendatsii shchodo navchalno-metodychnoho zabezpechennia kabinetu inozemnykh mov [Methodological Recommendations for Educational-Methodological Supplying of Foreign Languages Classroom]*. URL: http://education.km.ua/?dep=page&dep_up=120&dep_cur=123/ (Accessed on: 16.06.2022). [in Ukrainian].
4. Labudko V. S., Smolenko O. P. *Metodychni rekomendatsii shchodo oformlennia kabinetiv iz predmetiv suspilno-humanitarnykh ta pryrodnycho-matematychnykh dysyplin v zakladakh profesiinoi (profesiinotekhnichnoi) osvity [Methodical recommendations on the design of classrooms in the subjects of social sciences and humanities, natural sciences and mathematics in institutions of professional (vocational and technical) education]*. Sumy. : Osnova, 2019. 70 p. [in Ukrainian].
5. Barrett P., Davies F., Zhang Y., Barrett L. The Impact of Classroom Design on Pupils' Learning: Final Results of a Holistic. *Multi-Level Analysis, Building and Environment*. URL: <https://doi.org/j.buildenv.2015.02.013/> (Accessed on: 15.06.2022). [in English].
6. Merrill St. 7 Outstanding K–8 Flexible Classrooms. *Edutopia*. URL: <https://www.edutopia.org/article/7-outstanding-k-8-flexible-classrooms/> (Accessed on: 16.06.2022) [in English].
7. Word Walls. Classroom Strategies. *Reading rockets*. URL: https://www.readingrockets.org/strategies/word_walls/ (Accessed on: 16.06.2022) [in English].

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-11>

УДК 811.161.2:373:378

ЦАРАЛУНГА І.

Хмельницький національний університет

ІСТОРИЧНИЙ СЛОВНИК У ФОРМУВАННІ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

У статті з'ясовано зміст і специфіку роботи студентів з українськими історичними словниками в контексті освітньої парадигми майбутніх викладачів української мови. Означену тему висвітлено в розрізі аналізу освітньо-професійних програм, розроблених і запроваджених в освітній процес викладачами кафедри української філології Хмельницького національного університету.

У викладі теоретичних положень з діахронічної лінгвістики необхідно опиратися на ілюстративний матеріал історичних словників української мови, долучати як словниковий матеріал академічної лексикографії, так і новітні розробки мовознавців. Для набуття лексикографічних умінь студенти розв'язують пізнавальні, тренувальні, творчо-дослідницькі завдання щодо походження слова, розвитку лексичного значення мовних одиниць, іншомовних паралелей для запозичених лексем, граматичної характеристики номенів, фонетичної, графічної, орфографічної варіативності слів, хронології їх функціонування, простежують історію формування системи норм сучасної української мови тощо. Перспективним напрямом сучасної та історичної лексикографії вважаємо створення електронних словників різного спрямування.

Ключові слова: історичний словник, філологія, викладач, освіта.

TSARALUNHA I.

Khmelnytskyi National University

HISTORICAL DICTIONARY IN SHAPING THE PROFESSIONAL COMPETENCE OF THE FUTURE LECTURER OF THE UKRAINIAN LANGUAGE

In the article the content and specifics of students' work with Ukrainian historical dictionaries in the context of the educational paradigm of future lecturers of the Ukrainian language are clarified. This topic is covered in the context of the analysis of educational and professional programs developed and implemented in the educational process by the lecturers of the Department of Ukrainian Philology of Khmelnytskyi National University.

The presentation of theoretical positions in diachronic linguistics should be based on illustrative material of historical dictionaries of the Ukrainian language, which should be presented with the help of computer technology available to all participants in the educational process. It is necessary to involve both vocabulary material of academic lexicography and the latest developments of linguists. To acquire lexicographic skills, students solve cognitive, training, creative research tasks on the origin of words, development of lexical meaning of language units, foreign language parallels for borrowed tokens, grammatical characteristics of nouns, phonetic, graphic, spelling variability of words, chronology of their functioning, norms of the modern Ukrainian language, etc. It is expedient to carry out a comparative analysis of lexicographical publications of historical and linguistic courses, paying attention to the peculiarities of the description of language material, selection of source base, construction of dictionary articles, etc. When performing lexical, etymological, grammatical, stylistic exercises, future lecturers are aware of the need to refer to the dictionary.

Skills in managing the acquired lexicographic knowledge are necessary to prepare students for research activities. Students perform creative and exploratory tasks that allow them to recognize, systematize, analyze, compare various phenomena and facts reflected in lexicographic sources, comment and evaluate them according to the topic and purpose of the study. Important factors in improving the effectiveness of such activities may be the participation of students in scientific problem groups, circles, participation in scientific conferences, preparation and publication of scientific articles, etc. We consider the creation of electronic dictionaries of various directions to be a promising direction of modern and historical lexicography.

Key words: historical dictionary, philology, lecturer, education.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У сучасному освітньому дискурсі триває обговорення питань реформування освітньої парадигми. Одним із пріоритетних завдань вищої школи є підготовка висококваліфікованих педагогічних працівників, які володіють ключовими компетентностями, наскрізними вміннями, сучасними методиками викладання та здатні реалізовувати педагогіку партнерства в освітньому процесі. Затверджена Концепція розвитку педагогічної освіти визначає проблему, що потребує розв'язання – дисбаланс між суспільним запитом на висококваліфікованих фахівців, перспективами розвитку суспільства, глобальними технологічними змінами та існуючою системою педагогічної освіти, а також рівнем готовності / спроможності сучасних педагогічних працівників до сприйняття та реалізації освітніх реформ в Україні [8, с. 191].

Тож сфера підготовки педагогічних кадрів у закладах вищої освіти України потребує вирішення таких завдань, як: забезпечити підвищення якості освітнього процесу та рівня технічного оснащення ЗВО, які здійснюють підготовку викладачів; покращити зміст, структуру, стандарти та методики (технології) навчання у системі педагогічної освіти, які повинні забезпечити майбутнім педагогам можливість оволодіння компетентнісним підходом та сучасним ефективним інструментарієм педагогічної праці та ін. Зокрема, для формування професійної компетентності майбутнього викладача української мови необхідним вважаємо вивчення дисциплін історико-мовного циклу. До таких можна зараховувати такі компоненти освітніх

програм: історична граматики української мови, історія української мови, історична діалектологія української мови та ін.

Аналіз досліджень та публікацій

За спостереженнями дослідників, «...на зміну асоціаціям про ці предмети як застигли форми давнини... приходить розуміння необхідності історичного осмислення мовних фактів», відкриваючи можливості не лише для фахового і світоглядного зростання, а й для духовного виховання майбутніх педагогів [11, с. 40]. Саме глибинні знання з історії мови дають змогу компетентно проводити докладний аналіз фактів і явищ сучасної української мови, свідомо викладати навчальний матеріал у школі. На важливості навчальних курсів історико-мовного спрямування для майбутніх викладачів мовознавчих дисциплін наголошували О. Горошкіна, Н. Дейниченко, В. Дороз, С. Караман, О. Семенов та ін. [2, с. 8-9; 9, с. 52; 11, с. 40-41].

Знання й уміння з історії мови нададуть можливість викладачам-словесникам свідомо викладати навчальний матеріал у ЗВО, компетентно проводити докладний аналіз фактів і явищ сучасної української мови, яка розвивалася, функціонувала в певному часопросторі, як складна динамічна система утворилася з елементів, що були успадковані/запозичені або виникли в різний час, давніх і нових, питомих та іншомовних, поєднала у собі елементи того чи того місцевого діалекту.

Із цього погляду, важливе місце посідає історичний словник певної мови, на чому наголошував І. Огієнко: «Найголовнішими джерелами кожного мовознавства скрізь був історичний словник тієї чи тієї мови < > І з часу виходу в світ такого словника звичайно починається нова доба того чи іншого національного мовознавства, бо з цього часу можливо вже вирішувати найрізніші лінгвістичні питання, що до того "висіли в повітрі", не оперті на джерельному історичному матеріалі» [5, с. 385].

Формулювання цілей статті

Мета нашого дослідження – з'ясувати зміст і специфіку роботи студентів з українськими історичними словниками в контексті освітньої парадигми майбутніх викладачів української мови.

Виклад основного матеріалу

Означену тему висвітлюємо в розрізі аналізу освітньо-професійних програм 035.01 «Філологія. Українська мова та література» першого (бакалаврського) рівня, 035.01 «Філологія. Українська мова та література» другого (магістерського) рівня, розроблених і запроваджених в освітній процес викладачами кафедри української філології Хмельницького національного університету [7; 6].

Запропоновані освітні програми охоплюють такі обов'язкові компоненти професійної підготовки, як: історична граматики української мови (4 кредити Європейської кредитно-трансферної системи, далі – ЄКТС), метою якої є діахронічне вивчення української мови; порівняльна граматики слов'янських мов (4 кредити ЄКТС), до завдань якої входить розкриття особливостей історичної еволюції характерних ознак звукової будови та граматичної структури сучасних слов'янських мов. Завдяки вивченню їх буде досягнуто таких програмних результатів навчання: розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів; знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію української мови і літератури і уміти застосовувати ці знання у професійній діяльності; характеризувати діалектні та соціальні різновиди української мови, описувати соціолінгвальну ситуацію; аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища та процеси, що їх зумовлюють; упевнено володіти державною та іноземною мовами для реалізації письмової та усної комунікації, зокрема в ситуаціях професійного й наукового спілкування; презентувати результати досліджень державною та іноземною мовами; застосовувати сучасні методики і технології, зокрема інформаційні, для успішного й ефективного здійснення професійної діяльності та забезпечення якості дослідження в конкретній філологічній галузі [7, с. 7, 12; 6, с. 6, 12].

Вочевидь, для досягнення значних результатів у підготовці викладача-словесників незамінною є робота з лексикографічними матеріалами, адже «...сформована, лексикографічна компетенція характеризує високий ступінь професійної філологічної підготовки, засвідчує інтерес і повагу користувача до рідної мови, її історії, визначає рівень розвитку лінгвістичного чуття» [10, с. 41].

У сучасному мовознавстві створено чимало типологій словників залежно від лексичного матеріалу, способу його опрацювання, призначення тощо, однак комплексне лінгводидактичне обґрунтування навчальної лексикографії чи не вперше здійснила А. Надолинська [4]. На думку дослідниці, лексикографічна компетенція охоплює лексикографічні знання, вміння і навички [4, с. 43]. Тож першочерговим є формування системи знань про історію українського словникарства, виникнення перших глосаріїв, створення рукописних і друківаних словників, внесок українських учених, письменників, державних і громадських діячів у розвиток української лексикографії, ознайомлення студентів з основними проблемами науки, що має на меті впорядкування й опис словникового складу мови.

Неможливо перебільшити роль історичного словника, що відображає, згідно зі словами Є. Тимченка: «...той слівний скарб, який ми маємо в пам'ятках нашого письменства з найдавнішого його часу» [13, С. III]. Важливо сформувати у студентів поняття про історичний словник як феномен українського словникарства,

визначити його ознаки, функції, специфіку укладання джерельної бази та створення словникового реєстру, особливості побудови словникових статей і добору ілюстративного матеріалу тощо.

У викладі теоретичних положень з діяхронічної лінгвістики доцільно опиратися на ілюстративний матеріал історичних словників української мови (Словник староукраїнської мови XIV – XV ст. / редкол. Л. Л. Гумецька та ін. Т. 1-2. Київ, 1977-1978; Словник української мови XVI – першої половини XVII ст. / Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України. Вип. 1-17. Львів, 1994-2017; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної української мови XV – XVIII ст. Київ – Нью-Йорк : Літопис-XX, 2002-2003 та ін.), які варто презентувати за допомогою комп'ютерних технологій, доступних для всіх учасників освітнього процесу. Необхідно долучати як словниковий матеріал академічної лексикографії, так і новітні розробки мовознавців, до прикладу, «Історичний словник запозиченої лексики (на матеріалі північноукраїнських пам'яток XVI–XVII ст.)» [14].

Уміння й навички роботи з історичними словниками формують і вдосконалюють на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи, при підготовці студентських наукових праць. Для набуття лексикографічних умінь студенти розв'язують пізнавальні, тренувальні, творчо-дослідницькі завдання щодо походження слова, розвитку лексичного значення мовних одиниць, іншомовних паралелей для запозичених лексем, граматичної характеристики номенів, фонетичної, графічної, орфографічної варіативності слів, хронології їх функціонування, простежують історію формування системи норм сучасної української мови тощо. Доцільно здійснювати порівняльний аналіз лексикографічних видань історико-мовного спрямування, звертаючи увагу на особливості паспортизації мовного матеріалу, добір джерельної бази, побудову словникових статей тощо. Під час виконання лексичних, етимологічних, граматичних, стилістичних вправ майбутні педагоги усвідомлюють потребу звернення до словника.

Навички оперування набутими лексикографічними знаннями необхідні для підготовки студентів до дослідницької діяльності. При самостійному опрацюванні лексикографічних надбань з історії української мови студенти виконують завдання креативно-пошукового характеру, що дозволяють розпізнавати, систематизувати, аналізувати, зіставляти різні явища і факти, відображені в лексикографічних джерелах, коментувати й оцінювати їх відповідно до теми і мети дослідження. Цілеспрямований пошук інформації в лексикографічних працях та її обробка сприятиме закріпленню навичок самостійної науково-дослідницької роботи студентів. Важливими чинниками підвищення ефективності такої діяльності може бути участь студентів у наукових проблемних групах і гуртках, участь у наукових конференціях, підготовка наукових статей тощо.

Варто залучати до навчальної роботи здобутки слов'янської лексикографії, розроблені у Польщі: «Słownik staropolski», в 11 т., 1953-2002, «Słownik polszczyzny XVI w.» (виходить із 1966 р.); Білорусі – «Гісторычны слоўнік бяларускай мовы», вип. 1-37, 1982-2017, охопив період XIV – XVIII ст.; Словаччині – «Historický slovník slovenského jazyka», у 7 т., 1991-2008 та ін.

Зазвичай робота зі словником покликана розвинути відповідні уміння й навички у користуванні словниково-довідниковою літературою, наявною в наукових бібліотеках, архівах, фондах вищих навчальних закладів, домашніх бібліотеках тощо. Однак варто наголосити на цінності створення електронних ресурсів, формуванні корпусу української мови, у т. ч. й історичних словників, їх оцифруванні, особливо рідкісних видань, давніх глосаріїв із переліку писемних пам'яток українства (див.: [1; 3; 12] та ін.). Сьогодні розроблення електронних словників як засобів навчання у педагогічному процесі вищої школи є пріоритетним у переліку освітніх інновацій [9, с. 138], адже проблеми формування освітньо-навчального середовища і, власне, розміщення електронних текстів пам'яток, словників, художніх, публіцистичних, наукових та інших творів для забезпечення доступу усіх студентів-словесників до якісної освіти та подальшої успішної педагогічної діяльності особливо актуалізувалися в сучасних складних обставинах суспільного життя української нації в умовах російсько-української війни.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, робота з історичними словниками – важлива складова лексикографічної компетенції майбутніх викладачів української мови, що охоплює лексикографічні знання, вміння і навички. Ознайомивши студентів з історичним словником як лінгвістичним явищем, необхідно сформувати систему знань про засади і принципи укладання монументальних історичних словників української мови. Уміння і навички роботи з історичними словниками формують і вдосконалюють на практичних заняттях, під час виконання самостійної роботи, при підготовці студентських наукових праць. Перспективним напрямом сучасної та історичної лексикографії вважаємо створення електронних словників різного спрямування.

Література

1. Генеральний регіонально анований корпус української мови / М. Шведова, Р. фон Вальденфельс, С. Яригін, А. Рисін, В. Старко, М. Возняк, М. Крук та ін. Київ, Львів, Єна, 2017-2020. <http://uacorpus.org> (дата звернення: 04.05.2022)
2. Дороз В.А. Методика викладання української мови у вищій школі : навч. посібник. К. : Центр учбової літератури, 2008. 176 с.

3. Корпус української мови. <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209> (дата звернення: 04.08.2020)
4. Надолинська А.С. Формування лексикографічної компетенції у студентів філологічних спеціальностей : дис. ... к. пед. н.; 13.00.02 – «Теорія і методика навчання (українська мова)». Одеса, 2012. 236 с.
5. Огієнко Іван (Митрополит Іларіон). Історія української літературної мови / упоряд. М. С. Тимошик. 2-ге вид. Київ, 2004. 436 с.
6. Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» другий (магістерський) рівень / проєктна група: М. М. Торчинський (керівник), М. М. Гавриш, А. М. Янчишин; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Osvitni_proghramy/01_Ghumanitarno-pedagogichnij_fakultet/Magistr_Filologija_Ukrainsjka_mova_ta_literatura_2021.pdf (дата звернення: 10.05.2022)
7. Освітньо-професійна програма «Філологія. Українська мова та література» перший (бакалаврський) рівень / проєктна група: М. М. Гавриш (керівник), М. М. Торчинський, Л. Л. Станіславова; Хмельницький національний університет. Хмельницький, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Osvitni_proghramy/01_Ghumanitarno-pedagogichnij_fakultet/Bakalavr_Filologija_Ukrainsjka_mova_i_literatura_2021.pdf (дата звернення: 10.05.2022)
8. Освітня реформа: результати та перспективи. Інформаційно-аналітичний збірник / Міністерство освіти і науки України. Інститут Освітньої аналітики. Київ, 2019. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferencia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (дата звернення: 04.05.2022)
9. Практикум з методики навчання мовознавчих дисциплін у вищій школі : навч. посібник / О. Горошкіна та ін. Київ, 2015. 249 с.
10. Семенов О. Лексикографічна компетенція як показник мовної культури особистості. *Українська література в загальноосвітній школі*. 2008. №2. С. 41-44.
11. Семенов О., Дейниченко Н. Методика викладання української мови у вищих навчальних закладах : навч. посібник. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С.Макаренка, 2014. 220 с.
12. Список словників української мови (в 4-ох частинах). <https://litcentr.in.ua/index/0-55> (дата звернення: 04.05.2022).
13. Тимченко С. Передмова. Історичний словник українського язика. Т. І. Харків, 1930. С. III – VII.
14. Титаренко В. Принципи укладання історичного словника запозиченої лексики (на матеріалі північноукраїнських пам'яток XVI – XVII ст.). *Лексикографічний бюлетень*. 2010. Вип. 19. С. 104-114.

References

1. Gheneraljnij reghionaljno anotovanyj korpus ukrainsjkoji movy / M. Shvedova, R. fon Valjdenfeljs, S. Jaryghin, A. Rysin, V. Starko, M. Voznjak, M. Kruk ta in. Kyjiv, Ljviv, Jena, 2017-2020. <http://uacorporus.org> (data zvernennja: 04.05.2022)
2. Doroz V.A. Metodyka vykladannja ukrainsjkoji movy u vyshhij shkoli : navch. posibnyk. K. : Centr uchbovoji liiteratury, 2008. 176 s.
3. Korpus ukrainsjkoji movy. <http://www.mova.info/corpus.aspx?l1=209> (data zvernennja: 04.08.2020)
4. Nadolynsjka A.S. Formuvannja leksykoghrafichnoji kompetenciji u studentiv filologichnykh specialjnostej : dys. ... k. ped. n.; 13.00.02 – «Teorija i metodyka navchannja (ukrainsjka mova)». Odessa, 2012. 236 s.
5. Oghijenko Ivan (Mytropoljt Ilarion). Istorija ukrainsjkoji literaturnoji movy / uporjad. M.S.Tymoshyk. 2-ghe vyd. Kyjiv, 2004. 436 s.
6. Osvitnjo-profesijna proghrama «Filologhija. Ukrajinsjka mova ta literatura» drughyj (maghistersjkyj) rivenj / proektna ghrupa: M. M. Torchynsjkyj (kerivnyk), M. M. Ghavrysh, A. M. Janchyshyn; Khmeljnycjkyj nacionaljnij universytet. Khmeljnycjkyj, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Osvitni_proghramy/01_Ghumanitarno-pedagogichnij_fakultet/Magistr_Filologhija_Ukrainsjka_mova_ta_literatura_2021.pdf (data zvernennja: 10.05.2022)
7. Osvitnjo-profesijna proghrama «Filologhija. Ukrajinsjka mova ta literatura» pershyj (bakalavrsjkyj) rivenj / proektna ghrupa: M. M. Ghavrysh (kerivnyk), M. M. Torchynsjkyj, L. L. Stanislavova; Khmeljnycjkyj nacionaljnij universytet. Khmeljnycjkyj, 2021. URL: https://www.khnu.km.ua/root/sites/50_Osvitni_proghramy/01_Ghumanitarno-pedagogichnij_fakultet/Bakalavr_Filologhija_Ukrainsjka_mova_i_literatura_2021.pdf (data zvernennja: 10.05.2022)
8. Osvitnja reforma: rezuljtaty ta perspektivy. Informacijno-analitychnyj zbimyk / Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Instytut Osvitnjoji analityky. Kyjiv, 2019. <https://mon.gov.ua/storage/app/media/Serpneva%20conferencia/2019/Presentacii/Institut-zbirnik.pdf> (data zvernennja: 04.05.2022)
9. Praktykum z metodyky navchannja movoznavchych dyscyplin u vyshhij shkoli : navch. posibnyk / O. Ghoroshkina ta in. Kyjiv, 2015. 249 s.
10. Semenogh O. Leksykoghrafichna kompetencija jak pokaznyk movnoji kuljтуры osobystosti. *Ukrainsjka literatura v zaghaljnoosvitnij shkoli*. 2008. №2. S. 41-44.
11. Semenogh O., Dejnychenko N. Metodyka vykladannja ukrainsjkoji movy u vyshhykh navchaljnnykh zakladakh : navch. posibnyk. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka, 2014. 220 s.
12. Spysok slovnykiv ukrainsjkoji movy (v 4-okh chastynakh). <https://litcentr.in.ua/index/0-55> (data zvernennja: 04.05.2022).
13. Tymchenko Je. Peredmova. Istorychnyj slovnyk ukrainsjkojho jazyka. T. I. Kharkiv, 1930. S. III – VII.
14. Tytarenko V. Prynscypny ukladannja istorychnoho slovnyka zapozyczenoji leksyky (na materialii pivnichnoukrainsjkykh pam'jatok XVI – XVII ct.). *Leksykoghrafichnij bjuletentj*. 2010. Vyp. 19. S. 104-114.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-12>

УДК 802

ЩЕРБАНСЬКА М., КУПЧИШИНА Ю.

Хмельницький національний університет

КОГНІТИВНА МЕТАФОРИЗАЦІЯ КОНЦЕПТІВ «ЖИТТЯ» ТА «СМЕРТЬ» В АНГЛОМОВНІЙ ПОЕЗІЇ ХІХ - ХХ СТ.

У статті проаналізовано способи метафоризації індивідуальної картини світу англомовних поетів, зокрема через концепти «життя» та «смерть», способи вираження цих метафор на письмі, а також шляхи передачі концептуальних метафор у перекладі з англійської на українську. Продемонстровано функції метафори в органічній канві поезії.

Ключові слова: метафора, концепт, життя, смерть.

SHCHERBANSKA M., KUPCHYSHYNA Yu.

Khmelnytskyi National University

COGNITIVE METAPHORIZATION OF THE CONCEPTS OF LIFE AND DEATH IN ENGLISH POETRY OF THE XIX - XX CENTURIES

This article is devoted to the study of the peculiarities of the expression of the concepts of life and death through metaphor in the poetry of the XIX - XX centuries. The relevance of the chosen topic and the novelty of the study lie in the lack of research on the functioning of a complex metaphor-concept, as well as due to the need to overcome gaps in the field of rendering of metaphorization of poetic thinking in translation. The aim of the research is to identify ways of functioning of metaphor as a stylistic means of revealing the concept in the poetics of English-language works, as well as the peculiarities of its reproduction in the Ukrainian language.

In the course of the work the concepts of metaphor and concept and their role in such a science as cognitive linguistics were studied.

Metaphor is not only a means of forming the lexical meaning of words, but also a key way of human cognitive and mental activity. It can also serve as a representation of human knowledge in the minds of the individual and express this knowledge verbally.

The concepts of "life" and "death" were considered on the example of the poems of Robert Frost and Emily Dickinson. The role of metaphor as a means of expressing these concepts was analyzed. During the analysis of the two poems, examples of the authors' individual perception of the world and expression of their vision with the help of stylistic means, including metaphors, were considered.

Based on the research and analysis, conclusions were drawn. When translating literary texts it is necessary to understand and take into account the idiosyncrasy of the author and the specifics of the target language. Therefore, conceptual analysis in translation can be an important criterion of quality.

The results of this study can be used later to better understand the role of conceptual metaphors and their functions in the outline of English poetry.

Key words: metaphor, concept, life, death.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

У різний час дослідників цікавили проблеми метафори, її роль та функції. Метафорами пронизане усе наше життя. Їх використання не обмежується лише мовленням. Ними ми мислимо і навіть діємо. Американський лінгвіст Дж. Лейкофф робить акцент на когнітивній ролі метафори, вважаючи, що вона дає можливість виразити абстрактні речі конкретними термінами. З цього слідує, що метафора у когнітивістиці є засобом творення нових понять та способом пізнання та концептуалізації дійсності [9, с. 3]. Важливість цього дослідження полягає у розкритті поняття когнітивної метафори як ключа до розуміння процесів пізнання та мислення а також як способу відображення універсального образу індивідумом.

Аналіз досліджень та публікацій

Завдяки метафорам ми можемо керувати звичною для нас повсякденною діяльністю, тобто упорядковувати реальність, надаючи їй мовної форми вираження.

Проблемами концептуальної метафоризації займалися такі дослідники О. П. Воробйова, Д. Девідсон, М. Джонсон, О. С. Кубрякова, Дж. Лейкофф, Е. МакКормак та ін.

Дж. Лейкофф вважає, що метафора – це ключовий механізм, завдяки якому ми не лише усвідомлюємо абстрактні концепти, але й можемо мислити абстрактно [9, с. 150].

Зважаючи на підвищений інтерес дослідників до когнітивної лінгвістики та останні дослідження у цій галузі, цілком звичним у філологічних колах стало твердження про те, що метафори у художніх текстах поетів ілюструють специфіку концептосфери певного автора, а також відображають його творчий метод [1].

У цій статті особлива увага приділяється метафориці таких поетів як Роберт Фрост та Емілі Дікінсон. Зокрема, розкриваються концепти «життя» та «смерть» за допомогою метафоризації з точки зору когнітивістики.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – встановити функції концептуальної метафори у англomовних поетичних творах XIX – XX ст., проаналізувати особливості відтворення цих метафор у перекладі з англійської на українську.

Виклад основного матеріалу дослідження

Процес метафоризації є одним зі способів відображення мовної картини світу. Від сприйняття людиною світу та її бачення усього оточуючого значною мірою залежить і людська мова.

Метафора є засобом формування лексичного значення слів. Разом з тим, вона є основним способом людської пізнавально-мисленнєвої діяльності, а також може слугувати певною репрезентацією у індивідуальній свідомості знань людства і виражати їх словесно. Таким чином, метафору можна вважати результатом людської пізнавально-мовленнєвої діяльності [4].

Вивчення метафори з погляду лінгвістичної традиції певною мірою породжує концептуальну теорію метафори. У ній метафора розглядається як когнітивний феномен, що уможлиблює когнітивно-мовленнєву діяльність людини, а також є інструментом пізнання.

З поняттям концептуальної метафори тісно пов'язане визначення такого явища як концепт. Концепт – це одиниця пам'яті та мислення, що має доволі упорядковану внутрішню структуру, і є результатом пізнавальної діяльності особистості та суспільства; несе у собі цілісну, енциклопедичну інформацію про описуваний предмет чи явище, про інтерпретацію такої інформації свідомістю громадськості та про ставлення свідомості громади до цього явища чи предмету [6]. Образи, що втілюються завдяки різним мовним засобам, передають бачення автора. У такий спосіб авторська картина світу стає доступною читачеві. Створюється ефект переконання та виникає емоційна реакція [5].

Для прикладу вираження концепту «життя» через метафору, розглянемо вірш Роберта Фроста «The Road Not Taken»:

THE ROAD NOT TAKEN

Two roads diverged in a yellow wood,
And sorry I could not travel both
And be one traveler, long I stood
And looked down one as far as I could
To where it bent in the undergrowth;
Then took the other, as just as fair,
And having perhaps the better claim,
Because it was grassy and wanted wear;
Though as for that, the passing there
Had worn them really about the same,
And both that morning equally lay
In leaves no step had trodden black.
Oh, I kept the first for another day!
Yet knowing how way leads on to way,
I doubted if I should ever come back.
I shall be telling this with a sigh
Somewhere ages and ages hence:
Two roads diverged in a wood, and I —
I took the one less traveled by,
And that has made all the difference [10].

і переклад В.Кикотя цієї поезії:

НЕОБРАНА ДОРОГА

Розбіглись дороги дві в жовтому лісі,
Але обом йти, даруйте, — не змога,
Та мандрям я вірний не як лише втісі,
То ж довго й стою, дивлячись, як в підліссі
У даль позміїлася перша дорога.
Пізніше на іншу я кидаю оком,
Спокуса на неї ступити ще більша,
Тому, що вона трав'яниста й широка,
А в тім, це, напевно, здалось ненароком,
Бо й перша дорога ніскільки не гірша.
Обидві почили однаково в тиші,
Нетоптаний лист по них килимом слався;

О, я першу для іншого разу облишив,
Й можливе збігання шляхів допустивши,
Назад повернутись я не сподівався.
Про це розкажу я з глибоким зітханням
Колись, як стече вже немало водиці:
Розбіглись дороги, і я на світанні
Менш ходжену вибрав опісля вагання,
У тому лише і була вся різниця [10].

Цей вірш пронизаний концептуальною метафорою наскрізь, оскільки автор прирівнює усе життя до дороги, яку кожен з нас обирає сам. За допомогою таких образів природи як «Two roads diverged in a wood, and I —/I took the one less traveled by,/And that has made all the difference» автор описує вибір, що доводиться робити в житті кожному, спокусу обрати інший шлях у житті, навіть коли, здавалося б, ми уже визначилися. Концептуальна метафора твору ЖИТТЯ – ДОРОГА. В перекладі значення зберігається, адже таке порівняння є відносною універсалією і сприймається на прагматичному рівні людьми по всьому світу.

Розглянемо інший приклад вживання метафори для передачі концептуального значення зображуваного.

Прикладом відображення метафоричного зображення концепту «смерть» є вірш Емілі Дікінсон «All but Death, can be Adjusted —».

All but Death, can be Adjusted —
Dynasties repaired —
Systems — settled in their Sockets —
Citadels — dissolved —
Wastes of Lives — resown with Colors
By Succeeding Springs —
Death — unto itself — Exception —
Is exempt from Change — [11]

В перекладі Н. Тучинської:

Все, крім Смерті, можна знову
Відтворити враз:
Світ династій, всі основи,
Цитаделей час.
І пусте життя в прозорі
Кольори весна
Помалує. Смерть сувора
Перемін не зна [11].

Концептуальною метафорою у вищевказаному прикладі буде СМЕРТЬ – НЕМИНУЧЕ. У перекладі концепт передано через образність смерті як суворої і невідвортної долі. Перекладач використала прикметник для підкреслення образності, в той час як в оригіналі вживається іменник: «Death — unto itself — Exception —/ Смерть сувора». Орієнтуючись на специфіку цільової мови, перекладач використовує більш звичний для читача перекладу варіант з прикметником. На противагу, у мові оригіналу вжито іменник. Цей приклад яскраво ілюструє важливість концептуального аналізу при перекладі.

Концептуальний аналіз являє собою зміст того чи іншого концепту, утворення моделі структури концепту та визначення специфіки її мовної вербалізації [2].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Аналіз поетичних творів, наведених в роботі, яскраво демонструє використання концептуальних метафор у вербалізованому вигляді для вираження понять, які людина сприймає підсвідомо, на рівні мислення.

Метафора розглядається концептуальною теорією як когнітивний феномен. Задум метафори-концепту є більш складним, ніж звичної для нас метафори.

Перекладаючи художні тексти, необхідно розуміти та брати до уваги індивідуальний стиль автора та специфіку цільової мови. Такі критерії якості перекладу як концептуальний аналіз є дуже важливими при перекладі.

Література

1. Белехова Л.І. Словесний поетичний образ в історико-типологічній перспективі: лінгвокогнітивний аспект (на матеріалі американської поезії). Херсон: Айлант, 2002. 367 с.
2. Гаврилюк А.П. Роль концепту у перекладознавстві. Наукові записки національного університету «Острозька Академія». Сер. Філологія. 2012. Вип 25. С 19–21
3. Захаревська Т. О. Особливості поетичної мови та їх передача у перекладі / Т. О. Захаревська // Збірник тез доповідей за матеріалами «Міжнародної науково-практичної конференції «Prioritydirectionsofscienceandtechnologydevelopment» / Т. О. Захаревська. Київ. 2021. С. 551 – 555.
4. Кіс Т.Є. Еволюція художньої метафори: лінгвокультурний аспект: Автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.02.01. Київ, 2001. 19 с.
5. Москвичова О. А. Поетичний текст як специфічний засіб відтворення дійсності / О. А. Москвичова // StudiaLinguistica / О. А. Москвичова. Херсон: Херсонський державний університет, 2018. С. 215 – 227
6. Метафора як засіб відображення мовної картини світу в поезіях Т.Г. Шевченка (дата звернення 20.10.20) URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/38485/
7. Писаренко Н. М. Мистецтво поетичного перекладу: труднощі та актуальні проблеми / Н. М. Писаренко. Київ: InternationalScientificJournal «Internauka», 2019. 10 с.
8. Стретович Т. П. Класифікаційне розмаїття видів метафор / Т. П. Стретович // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова / Т. П. Стретович. Київ, 2017. С. 232 – 239
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
10. <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kikot&page=frost06>
11. <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=tuchynska&page=dickin22>

References

1. Belehkhova L. Verbal poetic image in the historical-typological perspective: linguocognitive aspect (based on American poetry). Kherson: Aylant, 2002. 367 p.
2. Havryliuk A. The role of the concept in translation studies. Scientific notes of the National University "Ostroh Academy". Ser. Philology. 2012. Ed. 25. p. 19–21
3. Zakharevskaya T. Features of poetic language and their transmission in translation / TO Zakharevskaya // Collection of abstracts on the materials of the International scientific-practical conference "Prioritydirectionsofscienceandtechnologydevelopment" / T. Zakharevskaya. Kyiv. 2021. p. 551 - 555.
4. Kis T. Evolution of artistic metaphor: linguistic and cultural aspect: Abstract. dis. ... Cand. philol. science: 10.02.01. Kyiv, 2001. 19 p.
5. Moskvichova O. Poetic text as a specific means of reproduction of reality / OA Moskvichova // StudiaLinguistica / O. Moskvichova. Kherson: Kherson State University, 2018. p. 215 - 227
6. Metaphor as a means of reflecting the linguistic picture of the world in the poetry of T.G. Shevchenko (accessed 20.10.20) URL: http://ru.osvita.ua/school/lessons_summary/edu_technology/38485/
7. Pisarenko N. The art of poetic translation: difficulties and current issues / N. Pisarenko. Kyiv: InternationalScientificJournal "Internauka", 2019. 10 p.
8. Stretovich T. Classification diversity of types of metaphors / T. Stretovich // Scientific Journal of the National Pedagogical University named after M. Drahomanov / T. Stretovich. Kyiv, 2017. P. 232 - 239
9. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. Chicago : University of Chicago Press, 1980. 242 p.
10. <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=kikot&page=frost06>
11. <http://poetyka.uazone.net/default/pages.phtml?place=tuchynska&page=dickin22>

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-13>

УДК 802

ЯНКОВЕЦЬ О., ІСАЄВА І.

Національна академія Державної прикордонної служби України імені Богдана Хмельницького

ЛЕКСИКО-СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВИРАЖЕННЯ ПЕРСУАЗИВНОСТІ В ПРОМОВІ БОРИСА ДЖОНСОНА, ПРИСВЯЧЕНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ

У статті описані лексичні, стилістичні та інші засоби вираження персуазивності в промові Бориса Джонсона, які він проголосив під час візиту в Київ з метою висловлення підтримки Україні в контексті нападу російської федерації на нашу державу.

Ключові слова: персуазивність, промова, війна, лексичний, морфологічний, синтаксичний, стилістичний.

YANKOVETS O., ISAEVA I.

Bohdan Khmelnytsky National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine

LEXICAL AND STYLISTIC MEANS OF PERSUASIVENESS IN BORYS JOHNSON'S SPEECH ON THE RUSSIAN AND UKRAINIAN WAR

Geopolitical, as well as social and political events in the life of any country are always reflected in the language – both in the state language and in the foreign languages, which describe the situation in the world. The Russian-Ukraine war is no exception. The world's most influential leaders, the United States and Britain, have been providing financial and moral support to Ukraine since the first days of the war with Russia. The leaders of these states clearly and consistently express their pro-Ukrainian position, support Ukraine financially and morally. During his visit to Kyiv, Boris Johnson analyses the situation in Ukraine, admires the Ukrainian people, and convinces them not to give up, but to continue the struggle. The purpose of Boris Johnson's speech is to convince Ukrainians that they will definitely defeat the enemy and that Ukraine will be free. Boris Johnson uses a large number of linguistic means (the morphological, syntactic, lexical and stylistic ones) to achieve persuasiveness. Boris Johnson's speech is characterized by the use of personal and possessive pronouns of the first and second person, tense forms (including present and future), different types of sentences (simple, compound and complex sentences), a rhetorical question, political and military terms, toponyms and anthroponyms, realia and others. The author also uses artistic means and expressive techniques: epithets, metaphors, comparisons, anaphors and proverbs. The combination of the author's means and methods create a holistic picture of the author's intention - to analyze the situation in Ukraine in detail, to express their own attitude to the war, to encourage Ukrainians to fight, and to emphasize the support of Britain.

The variety of language tools used by the Prime Minister of the United Kingdom, as well as the structure of the speech, show that the author has carefully prepared for the speech, researched the Ukrainian people's struggle against Russian aggression and aimed to convince Ukrainians that they will win this war.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

В процесі розвитку суспільства мова завжди була індикатором та відображенням соціально-політичних подій. Не є винятком і трагічна сторінка української історії – напад Російської Федерації на Україну 24 лютого 2022 року. З початком російської військової агресії світ чітко висловив свою позицію, підтримавши Україну у її боротьбі за суверенітет, або ставши на бік країни-агресора своїми діями чи бездіяльністю. Проте, найвпливовіші лідери світу – керівництво Сполучених Штатів та Великобританії – з перших днів війни надають фінансову та моральну підтримку Україні. Лідери цих держав чітко і послідовно висловлюють свою про-українську позицію та не бояться заявляти про це на увесь світ. Зокрема, під час візиту у Київ 9 квітня 2022 року Борис Джонсон, прем'єр-міністр чітко висловив свої підтримку народу України. Промова Бориса Джонсона під час візиту в Україну є свідченням його обізнаності у особливостях перебігу російсько-української війни та необхідності світової підтримки. Борис Джонсон використовує ряд прийомів, спрямованих на реалізацію персуазивності.

Аналіз останніх джерел

Вивченню вербальних засобів ефективного впливу на свідомість широких мас населення присвячені праці як закордонних: М. Фуко (Michel Foucault), Р. Барт (Roland Barthes), М. Бахтін (Mikhail Bakhtin), А. Грамші (Antonio Gramsci), Д. О'Кіф (O'Keefe D.), О. Кубрякова, О. Шейгал та інші, так і вітчизняних учених (В. Скрябіна, І. Андрусак, О. Фоменко, І. Бутова, К. Серажим та інші). Важливість дослідження персуазивності постійно зростає, тому підвищується роль впливу на громадську свідомість в контексті глобалізації, пандемії, воєн, економічної кризи та інших суспільно-політичних змін.

Формулювання цілей статті

Мета дослідження – комплексний аналіз мовних засобів, використаних прем'єр-міністром Великобританії Борисом Джонсоном з метою переконання українців у необхідності подальшої завзятої

боротьби з російськими загарбниками (створення ефекту персуазивності), а також підбадьорення, похвала, заохочення українського народу та вираження підтримки Великобританії.

Виклад основного матеріалу

У сучасному суспільстві персуазивність є необхідним елементом удосконалення навичок міжособистісного й ділового спілкування, масової комунікації, ефективного менеджменту та політичного впливу.

Персуазивність можна трактувати як комплексне поняття, котре поєднує у собі різні механізми та способи впливу на адресата з метою переконання останнього здійснити чи не здійснювати певну дію. Як зазначає Є. Молодиченко: «Персуазивність не зводиться і не протиставляється аргументації, не ототожнюється лише з риторичними прийомами чи із окремими директивними, апелятивними та імперативними мовленнєвими актами, у тому числі й імпліцитними» [2, с. 31].

Трактування даного явища зарубіжними і вітчизняними лінгвістами дещо відрізняється. Так, Гарт Джоветт розуміє персуазивність як «інтерактивний комунікативний процес, у якому відправник повідомленням прагне вплинути на світогляд, ставлення та поведінку його одержувача» [6, с.21–26]. За твердженням В. Б. Скрябіної, персуазивна комунікація як особлива форма реалізації ментально-мовленнєвої діяльності адресанта ставить на меті переконання адресата у необхідності прийняття ним рішення щодо здійснення певних дій в інтересах адресанта. У персуазивній комунікації взаємодіють процес переконання, спрямований на прийняття адресатом раціональної аргументації адресанта, і процес умовляння («зваблювання»), який підсилює аргументацію і впливає на емоційну сферу адресата, апелює до його почуттів [3, с.70].

Вираження персуазивності потребує використання відповідних мовних засобів на морфологічному, синтаксичному і лексичному рівні. Борис Джонсон комбінує мовні засоби, таким чином створюючи цілісну картину підтримки України владою Великобританії та переконанні публіки у абсурдності намірів РФ та необхідності якнайшвидше припинити збройну агресію. Проаналізуємо морфологічні засоби впливу на аудиторію. Перш за все, промова Б.Джонсона характеризується використанням займенників у першій особі однини (19 разів) і множини (27 разів): «*I have one message for you today: Ukraine will win, Ukraine will be free*», «*And I tell you why I believe you will succeed, members of the Rada*», «*They will say that Ukrainians proved by their tenacity and sacrifice that tanks and guns cannot suppress a nation fighting for its independence, and that is why I believe that Ukraine will win*», «*And it is precisely because we understand this danger in Britain and in Ukraine – precisely because we are democracies, and because we have a free media, the rule of law, free elections and robust parliaments, such as your own, we know that these are the best protections against the perils of arbitrary power*» [8]. Таким чином створюється ефект, що автор висловлювання може взяти на себе відповідальність за свої слова та дії, а народ України може відчутти власний потенціал на рівні прем'єр-міністра Великобританії. Промовець ототожнює себе з пересічним громадянином України, представляє спільну ідею, акцентує увагу адресата на наявності спільних проблем, які потрібно вирішувати спільними зусиллями.

Також зустрічаємо особовий займенник *you* 26 разів («*I have one message for you today: Ukraine will win, Ukraine will be free. And I tell you why I believe you will succeed, members of the Rada*») та присвійний займенник *your* 27 разів («*Your farmers kidnapped Russian tanks with their tractors. Your pensioners told Russian soldiers to hop as we say, although they may have used more colourful language. Even in the parts of Ukraine that were temporarily captured, your populations, your indomitable populations turned out to protest, day after day. And though your soldiers were always outnumbered – three to one it is now - they fought with the energy and courage of lions*») [8]. За допомогою особового та присвійного займенника мовець демонструє ставлення до тих з ким взаємодіє, виражає свою повагу до українського народу. Використання особового займенника підкреслює близькість і тісну взаємодію Бориса Джонсона та українського народу.

На особливу увагу заслуговує використання форму майбутнього простого часу дієслова (16 випадків вживання) з метою досягнення персуазивного ефекту: «*We in the UK will do whatever we can to hold them to account for these war crimes and in this moment of uncertainty, of continuing fear and doubt*», «*I have one message for you today: Ukraine will win, Ukraine will be free*», «*And I tell you why I believe you will succeed, members of the Rada*» [8] тощо. Мовець виражає свою впевненість у перемозі України, а також запевняє у допомозі зі сторони Великобританії. Також Борис Джонсон акцентує увагу на сьогоднішні, використовуючи форму теперішнього простого (зокрема, дієслово *to be*) і теперішнього тривалого часу: «*It is a big honour for me to address you at this crucial moment in history and I salute the courage with which you are meeting, the way you have continued to meet, in spite of a barbaric onslaught on your freedoms*», «*And though your soldiers were always outnumbered – three to one it is now - they fought with the energy and courage of lions*», «*This is Ukraine's finest hour, that will be remembered and recounted for generations to come*», «*The truth is that we were too slow to grasp what was really happening and we collectively failed to impose the sanctions then that we should have put on Vladimir Putin*», «*We are proud to be your friends, I am proud to say our Ambassador, Melinda Simmons, is back in Kyiv to reopen our embassy*», «*We are providing armoured vehicles to evacuate civilians from areas under attack and protect officials – what Volodymyr mentioned to me in our most recent call - while they maintain critical infrastructure*», «*I know so*

much about the terrible price that Ukrainians have paid and are paying for your heroism», «They are committing war crimes»[8] тощо.

На синтаксичному рівні інтенція Бориса Джонсона виражається різними типами речень. Мовець використовує переважно розповідні речення, які за структурою є простими («*You have beaten them back from Kyiv*»), складносурядними («*Some people might even believe it, but he is sowing the seeds of catastrophe, for himself and for his country*») і складнопідрядними («*Your pensioners told Russian soldiers to hop as we say, although they may have used more colourful language*») [8]. У промові Бориса Джонсона переважають складнопідрядні речення різних типів, що надає промові аргументованого, стверджувального і персуазивного характеру, а також свідчить про продуманість ходу промови та обізнаність у глибині проблеми.

Уживання риторичного запитання у промові має на меті привернення уваги, посилення враження, емоційності висловлювання та співпереживання. Суть риторичного запитання «*Do you remember they said that?*» полягає в тому, що слухач сам знає відповідь на поставлене запитання. Риторичні запитання дуже успішно наголошують найголовніші ідеї мовця – абсурдність і жорстокість дій росіян.

Лексичне наповнення промови Бориса Джонсона створює значний персуазивний вплив, тому що промова політика наповнена різноплановими лексичними одиницями, комбінація яких створює цілісну картину обізнаності у предметі висловлювання, небайдужості до проблеми та потреби якнайшвидше зупинити тероризм російської федерації по відношенню до України. До основних лексичних особливостей промови Бориса Джонсона належать:

1) використання політичних термінів: *members of the Rada, to reform, to rule by fear, to rig elections, democracy, the rule of law, free elections, autocracy, a refugee, to impose sanctions, ambassador, embassy, sovereign state, etc;*

2) використання військових термінів: *war, war crime, Battalion Tactical Groups, armour, military, guns, anti-tank missile, armoured vehicle, Brimstone anti-ship missile, Stormer anti-aircraft system, etc;*

3) використання топонімів: *Ukraine (23 разу), Ukrainian (17 разів), Bucha, Irpin, Hostomel, Kyiv, Kremlin, Russia, Poland, London, Britain, Crimea, Donbas, Melinda Simmons, the UK;*

4) використання антропонімів: *Putin (13 разів), Vladimir Putin, Volodymyr, President Zelensky, Melinda Simmons;*

5) використання реалій: *Rada, Maidan, slava Ukraini!*[8]

Художні засоби ще більше урізноманітнюють промову Бориса Джонсона та роблять її більш експресивною. Найуживанішими тропами в даній промові політика є порівняння, метафора та епітети, стилістичні фігури представлені риторичним запитанням, синтаксичною та лексичною анафорою.

Як засіб впливу на свідомість адресата порівняння полегшує розуміння певних політичних подій чи політичної картини світу загалом: «*There were some who believed the Kremlin propaganda that Russian armour would be like an irresistible force going like a knife through butter, and that Kyiv would fall within days*» [8].

Борис Джонсон активно застосовує метафору, таким чином надаючи ще більшої образності своїй промові та полегшуючи сприйняття його промови аудиторією. Прикладами метафори у промові Бориса Джонсона є такі речення: «*... Russian armour would be like an irresistible force going like a knife through butter*», «*...but he is sowing the seeds of catastrophe*», «*You have exploded the myth of Putin's invincibility and you have written one of the most glorious chapters in military history and in the life of your country*», «*The so-called irresistible force of Putin's war machine has broken on the immovable object of Ukrainian patriotism and love of country*», «*...they fought with the energy and courage of lions*», «*It is a conflict that has no moral ambiguities or no grey areas*», «*Day after day missiles and bombs continue to rain on the innocent people of Ukraine*» [8]. Автор використовує метафоричний перенос на основі зовнішньої подібності (*обстріл та бомбардування порівнює з дощем, мужніх воїнів – з левами*) та функціональної подібності (*«зерна катастрофи», «воєнна машина», «зруйнувати міф»*).

Епітет є одним з найефективніших засобів реалізації персуазивного впливу. Епітети роблять мовлення більш яскравим та виразним. Використання епітетів завжди зумовлене необхідністю впливу на реципієнта та подальшого спонукання до роздумів чи дій.

Борис Джонсон застосовує велику кількість епітетів та варіює ними в межах своєї промови: *crucial moment, barbaric onslaught, your wonderful country, grotesque and illegal campaign, lovely streets, terrible mistake, colourful language, indomitable populations, brute force, the greatest feat of arms of the 21st century, gigantic error, Putin's historic folly, etc.* [8].

Слід зазначити, що Борис Джонсон використовує не лише епітети та метафору, а й прислів'я з метою демонстрації зближення з українським народом. Прислів'я і приказки зазвичай містять елементи порівняння, судження, настанови, рекомендації тощо. Борис Джонсон використовує цитату «*It's not the size of the dog in the fight, it's the size of the fight in the dog*» у своїй промові, заохочуючи український народ не боятися так званої другої армії світу і захоплюючись героїзмом українських воїнів [8].

Борис Джонсон використовує також лексичну та синтаксичну анафору у своєму зверненні до народу України. Прикладом лексичної анафори є висловлювання «*And it is precisely because we understand this danger in Britain and in Ukraine – precisely because we are democracies, and because we have a free media, the rule of law, free elections and robust parliaments, such as your own, we know that these are the best protections against the perils*

of arbitrary power» (лексеми *precisely, because, free*). Слід зазначити, що частотне вживання особових та присвійних займенників (зокрема, *we*), які ми розглядали раніше, теж є водночас і прикладом анафори. У промові Бориса Джонсона знаходимо також приклади синтаксичної анафори «*It is about Ukrainian democracy against Putin's tyranny. It is about freedom versus oppression. It is about right versus wrong. It is about good versus evil*», «*Your farmers kidnapped Russian tanks with their tractors. Your pensioners told Russian soldiers to hop as we say*» [8].

Вартим уваги є той факт, що Борис Джонсон не просто застосовує мовні засоби та прийоми у своєму зверненні до українського народу, а вдало їх поєднує, таким чином створюючи цілісну картину щодо спонукання українського народу до подальшої боротьби за свою свободу і незалежність. Автор вдало поєднує морфологічні, лексичні та синтаксичні засоби та варіює ними впродовж усієї промови.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Суспільно-політичні події з життя будь-якої держави завжди відображаються у мові – у державній мові та у іноземних мовах, якими дана ситуація описується у світі. Не є винятком і російсько-українська війна. Найвпливовіші лідери світу – керівництво Сполучених Штатів та Великобританії – з перших днів війни з росією надають фінансову та моральну підтримку народу України. Лідери цих держав чітко і послідовно висловлюють свою про-українську позицію, підтримують Україну фінансово і морально. Під час візиту до Києва 9 квітня 2022 року Борис Джонсон аналізує ситуацію в Україні, захоплюється українським народом, переконує його не здаватися, а продовжувати боротьбу. Метою промови Бориса Джонсона є переконати українців, що вони обов'язково переможуть ворога і що Україна буде вільною. Борис Джонсон використовує велику кількість мовних засобів з метою досягнення персуазивності, а саме морфологічні, синтаксичні, лексичні та стилістичні. Промова Бориса Джонсона характеризується використанням особових і присвійних займенників першої і другої особи, часових форм дієслова (зокрема, теперішнього та майбутнього), різних типів речень (простих, складносурядних і складнопідрядних), риторичного запитання, термінів політичної і військової сфери, топонімів та антропонімів, реалій та інших. Автор застосовує також художні засоби та експресивні прийоми: епітети, метафору, порівняння, анафору та прислів'я. Сукупність засобів і прийомів автора створюють цілісну картину інтенції автора – ретельно аналізувати ситуацію в Україні, висловити власне ставлення до війни, спонукати українців боротися, а також наголосити на підтримці Великобританії. Різноманіття мовних засобів, які використовує прем'єр-міністр Великобританії, а також структура промови свідчать про те, що автор ретельно готувався до виступу, глибоко вивчав питання боротьби українського народу проти російської агресії і мав на меті переконати українців, що переможцями у цій війні будуть саме вони.

Література

1. Корнєлаєва, Є. В. Просодичні особливості публічної мови (на матеріалі виступів британських парламентарів). Закарпатські філологічні студії. Випуск 14. Том 1. С. 138-142.
2. Молодиченко, Е. Н. Создание образа врага как персуазивная стратегия американского политического дискурса: когнитивный и лингвопрагматический анализ (на материале публичных речей политический деятелей 1960 – 2008 гг.): дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук, специальность 10.02.04 – германские языки. Приморский государственный университет имени М. В. Ломоносова. Архангельск, 2010. 245 с.
3. Скрябіна, В. Б. Персуазивні стратегії любовного дискурсу: комунікативнопрагматичний аспект (на матеріалі англомовної художньої прози ХХ століття) (дис. ... канд. філол. наук: 10.02.04). Київ, 2011.
4. Фрасинюк, Н. І. Мовні засоби вираження персуазивності в політичному дискурсі. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Том 2, вип. 32. С. 129–133.
5. Харитонова, Д. Д. Поняття персуазивності та аргументативності як макро- та мікрокатегорії у політичному дискурсі. *STUDIA LINGUISTICA*, 2017. Vol. 11. С. 184-194.
6. Jowett, G. S. *Propaganda and Persuasion*. Thousand Oaks; CA: Sage, 2012. 432 p. URL: <https://hiddenhistorycenter.org/wp-content/uploads/2016/10/PropagandaPersuasion2012.pdf>.
7. O'Keefe D. *Persuasion*. International Encyclopedia of Communication. Vol. 8. Oxford, UK, and Malden, MA: Wiley-Blackwell, 2008. P. 3590-3592. URL: <http://www.dokeefe.net/pub/OKeefe08IEC-persuasion.pdf>.
8. Prime Minister Boris Johnson's address to the Ukrainian Parliament: 3 May 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-boris-johnsons-address-to-the-ukrainian-parliament-3-may-2022>.

References

1. Korneliava, Ye. V. (2020). Prosodychni osoblyvosti publichnoi movy (na materialy vystupiv brytanskykh parlamentariv) [Prosodic features of public speech (based on speeches by British parliamentarians)]. *Zakarpatski filolohichni studii* [Transcarpathian Philological Studies]. Issue 14. Vol 1. P. 138-142.
2. Molodychenko, E. N. (2010). Sozdanie obraza vraga kak persuzivnaia strategii amerikanskogo politicheskogo diskursa kognitivnyi i lingvopragmaticheskii analiz (na materiale publichnykh rechei politicheskii deiatelei 1960 – 2008 gg.) [Creating the image of enemy as a persuasive strategy of American political discourse: cognitive and linguo-pragmatic analysis (on the basis of public speeches of politicians in 1960 - 2008)]. PhD thesis in philology. Arkhangelsk: Primorsky State University named after M.V. Lomonosov. 245 p.

3. Skriabina, V. B. (2011). Persuazyvni stratehii liubovnoho dyskursu: komunikatyvnoprahmatychnyi aspekt (na materiali anhlovnoi khudozhnoi prozy XX stolittia) [Persuasive strategies of love discourse: communicative-pragmatic aspect (on the material of English fiction of the XX century)]. PhD thesis. Kyiv.
4. Frasyniuk, N. I. (2020). Movni zasoby vyrazhennia persuazyvnosti v politychnomu dyskursi [Linguistic means of expressing persuasiveness in political discourse]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk* [Topical issues of the humanities]. Vol 2. Issue 32. P. 129–133.
5. Kharytonova, D. D. (2017). Poniattia persuazyvnoti ta arhumentatyvnoti yak makro- ta mikrokatehorii u politychnomu dyskursi [The concept of persuasiveness and argumentation as macro- and micro-categories in political discourse]. *STUDIA LINGUISTICA*. Vol. 11. P. 184-194.
6. Jowett, G. S. (2012). *Propaganda and Persuasion*. Thousand Oaks. CA: Sage. 432 p. URL: <https://hiddenhistorycenter.org/wp-content/uploads/2016/10/PropagandaPersuasion2012.pdf>.
7. O'Keefe, D. (2008). Persuasion. *International Encyclopedia of Communication*. Vol. 8. Oxford, UK, and Malden, MA: Wiley-Blackwell. P. 3590-3592. URL: <http://www.dokeefe.net/pub/OKeefe08IEC-persuasion.pdf>.
8. Prime Minister Boris Johnson's address to the Ukrainian Parliament: 3 May 2022. URL: <https://www.gov.uk/government/speeches/prime-minister-boris-johnsons-address-to-the-ukrainian-parliament-3-may-2022>.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-14>

УДК 37.013

ЯРУЧИК В., ЯРУЧИК О., СУР'ЯК М.
Волинський національний університет імені Лесі Українки

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ СТУДЕНТІВ-ФІЛОЛОГІВ

У статті розглядається відсутність професійного інтересу до міжкультурної взаємодії як одна із сучасних проблем навчання студентів-філологів. Приділено увагу ролі міжкультурної взаємодії у професійній діяльності філологів, теоретичному осмисленню механізмів підвищення ефективності її формування в ході професійної підготовки.

У дослідженні професійний інтерес студентів-філологів до міжкультурної взаємодії сприймається як пізнавально-діяльнісна спрямованість особистості на оволодіння знаннями, вміннями та навичками встановлення взаєморозуміння, продуктивного діалогу, взаємодії та співпраці з представниками інших культур та мов, що виступає стимулятором активності особистості у період професійної підготовки. Теоретична та практична значущість роботи полягає у спрямованості її результатів на вдосконалення процесу професійно-особистісного становлення студентів-філологів, у розробці механізмів, що дозволяють підвищити ефективність формування у них професійного інтересу до міжкультурної взаємодії.

Автором запропоновано технологію формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії, що є сукупністю взаємопов'язаних методологічного, організаційного, методичного та діагностичного блоків, які визначають відбір, компонування та порядок використання форм, методів та засобів навчання для досягнення планованого результату в ході професійної підготовки студентів-філологів. Крім того, зазначено, що необхідним фактором підвищення ефективності формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії є педагогічний моніторинг його формування на всіх етапах професійної підготовки майбутніх філологів.

Ключові слова: міжкультурна взаємодія, пізнавально-діяльнісна спрямованість, професійна діяльність філологів, професійний інтерес.

IARUCHYK V., IARUCHYK O., SURIAK M.
Lesya Ukrainka Volyn National University

MODERN PROBLEMS OF PROFESSIONAL TRAINING OF PHILOLOGY STUDENTS

The article discusses the lack of professional interest in intercultural interaction as one of the modern problems of teaching philology students. Attention is paid to the role of intercultural interaction in the professional activities of philologists, to the theoretical understanding of the mechanisms for increasing the efficiency of its formation in the course of professional training.

In the study, the professional interest of philology students in intercultural interaction is interpreted as a cognitive and activity orientation of the individual to master knowledge, skills and abilities to establish mutual understanding, productive dialogue, interaction and cooperation with representatives of other cultures and languages, acting as a stimulator of personality activity during the period of professional training. The theoretical and practical significance of the work lies in the direction of its results to improve the process of professional and personal development of philology students, in the development of mechanisms to increase the efficiency of forming their professional interest in multicultural interaction.

The author proposes a technology for the formation of professional interest in intercultural interaction, which is a set of interrelated methodological, organizational, methodological and diagnostic blocks that determine the selection, layout and procedure for using forms, methods and teaching aids to achieve the planned result in the course of professional training of philology students. In addition, a necessary factor in increasing the effectiveness of the formation of professional interest in intercultural interaction is the pedagogical monitoring of its formation at all stages of the professional training of future philologists.

Key words: intercultural interaction, cognitive-activity orientation, professional activity of philologists, professional interest.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасна соціокультурна ситуація в нашій країні та світі характеризується множенням взаємозв'язків, взаємовпливів та взаємопроникнень культур. Безперечними фактами наших днів стали всезростаючі крос-культурні контакти, глобалізація міжособистісних та професійних відносин. Фахівцю у будь-якій сфері професійної діяльності недостатньо визнавати рівноправне існування інших культур, мати толерантне ставлення до них, вміти організувати обмін інформацією між колегами. Важливо вміти здійснювати взаємодію з представниками різних культур, щоб відшукати взаємоприйнятні рішення, виробляти узгоджені дії, організувати спільну діяльність. У цьому контексті значну роль відіграють філологи, які зі змісту характеру освіти найбільше підготовлені до міжкультурної взаємодії.

Знання мов, традицій, звичаїв, історії, культур дозволяє філологам створювати толерантне середовище професійної взаємодії для інших фахівців, сприяти встановленню кооперативних відносин культур та їх представників. Однак, як показує практика, цілеспрямованої, акцентованої роботи з формування у майбутніх філологів професійного інтересу до міжкультурної взаємодії здійснюється недостатньо. У державних освітніх стандартах вищої професійної освіти, як за спеціальністю, так і за напрямом підготовки «Філологія», іманентно містяться необхідні та достатні можливості для формування у майбутніх філологів знань, умінь та навичок здійснення міжкультурної взаємодії у сфері міжкультурної комунікації професійної діяльності. Водночас у них не в повній мірі акцентується увага на важливості цієї діяльності в умовах

розширюваного діалогу культур, на формуванні у майбутніх спеціалістів професійного інтересу до неї. Іманентний характер вимог стандартів призводить до того, що у навчальних планах підготовки філологів акцентування уваги на найважливішій галузі їхньої професійної діяльності – міжкультурної комунікації, і, отже, міжкультурній взаємодії як її складової – передбачено здебільшого лише у курсах «Культурологія», «Країнознавство», «Зарубіжна література».

Внаслідок слабких міжпредметних зв'язків між циклами дисциплін навчальні плани не спонукають викладачів загальнопрофесійних та спеціальних дисциплін до актуалізації раніше отриманих студентами знань з міжкультурної взаємодії у ряді гуманітарних дисциплін, що робить сформовану теоретичну базу лише набором знань. Як наслідок, у практичній діяльності професорсько-викладацького складу не приділяється належної уваги формуванню у студентів-філологів професійного інтересу до міжкультурної взаємодії.

Усе це об'єктивно породжує необхідність цілеспрямованої, акцентованої підготовки майбутніх філологів до міжкультурної взаємодії, робить наукові дослідження у цій галузі актуальними у теоретичному та практичному аспектах.

Аналіз досліджень та публікацій

У вітчизняній та зарубіжній філософії, психології, педагогіці та культурології накопичено значний теоретичний та методичний потенціал вивчення різних аспектів міжкультурної комунікації у міжкультурному середовищі, є велика кількість наукових праць, які можуть бути використані як база дослідження проблем формування професійного інтересу студентів-філологів до міжкультурної взаємодії у професійній підготовці. Так, вітчизняна дослідниця Л.С. Горбунова [1] вивчала транскультурну освітню стратегію в контексті викликів глобалізації, а французький дослідник У. Бек [2] досліджував проблеми становлення та розвитку міжкультурних суспільств, різних аспектів спілкування та взаємовідносин людей у цих суспільствах. Психолого-педагогічні дослідження проблем міжкультурної комунікації та підготовки до неї різних спеціалістів вивчали американські науковці К. Крені, А. Морріс, Т. Маккей [6]. Теоретико-методологічні дослідження з формування у майбутніх спеціалістів професійного інтересу до тих чи інших видів професійної діяльності представлені працями К. Янга [7] та Ф. Кортегена [8]. Методологічними та методичними дослідженнями проблем розробки та впровадження педагогічних технологій в освітній процес вищих для вирішення конкретних навчально-виховних завдань займалися С. Бурнс [3] та Д. Берд [4]. Дослідження з підготовки майбутніх філологів до міжкультурної комунікації під час вивчення іноземних мов представлені роботами М. С. Пеннінгтона [9] та К. Колла [5].

Формулювання цілей статті

Мета дослідження полягає у підвищенні ефективності процесу формування у студентів-філологів професійного інтересу до міжкультурної взаємодії через впровадження у професійну підготовку спеціально розробленої методики.

Виклад основного матеріалу

Однією з базових загальнокультурних компетенцій, що формуються у студентів-філологів, є розвиток здатності до міжкультурної взаємодії. Така необхідність пояснюється тим, що у процесі вивчення іноземної мови має місце феномен синергії, коли під час міжкультурної / міжмовної комунікації стикаються дві різні культури, два колективних когнітивних простори. Неодмінною причиною міжкультурної взаємодії є не лише знання іноземної мови та соціально-культурних особливостей її функціонування, а й «мотивація – зацікавлене ставлення до мови, культури, духовним її цінностям і представникам» [9, с. 7]. Мотивація у майбутнього фахівця-філолога насамперед пов'язана з його професійним успіхом, а, отже, стратегія розвитку необхідної можливості перебуває у сфері його профільної освіти.

Незважаючи на багатоплановість робіт, так чи інакше пов'язаних із формуванням у студентів філологічних факультетів професійного інтересу до міжкультурної взаємодії, можна констатувати, що ця проблема залишається не вирішеною. В наявних дослідженнях зазвичай вивчається міжкультурне спілкування з акцентом на комунікацію між представниками різних культур і мов, а в окремих випадках – на формування окремих когнітивних (знання, вміння та навички) або психологічних (мотиви, потреби, установки) компонентів професійного інтересу до взаємодії в міжкультурному середовищі [6, с. 94].

Актуальність проблеми, її практична та теоретична значимість, недостатня наукова та прикладна розробленість у педагогіці вищої школи, потреба практики у виявленні та обґрунтуванні шляхів формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії породжує у професійній підготовці студентів філологічних факультетів протиріччя між необхідністю підвищення ефективності цієї роботи та відсутністю її наукового, теоретичного обґрунтування та методичного забезпечення.

Формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії у професійній підготовці студентів філологічних факультетів стане більш ефективним, якщо «професійний інтерес буде розглядатися як необхідна для професійного становлення особистісна властивість, яка сприяє активізації інтелектуальних зусиль, розвитку позитивного емоційно-ціннісного та прагматичного ставлення до професійної діяльності, а також взаємодії з представниками інших культур та мов, адаптації до майбутньої соціальної ролі у

професійній діяльності» [7, с. 350]. Крім того, формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії має відбуватися поетапно, в рамках спеціально розробленої методики, та представлятися як рух від одного рівня його розвитку у студентів-філологів до іншого шляхом цілеспрямованого підбору та порядку використання методів та засобів навчання, які забезпечують активне оволодіння студентами-філологами знаннями, вміннями та навичками взаємодії у міжкультурних середовищах, їх актуалізації протягом усього періоду навчання. Врешті, має проводитися постійний моніторинг, що дозволить оцінити хід та результати сформованості професійного інтересу до міжкультурної взаємодії на всіх етапах підготовки студентів-філологів.

Технологія формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії сприймається як «сукупність взаємозалежних блоків – методологічного, організаційного, методичного і діагностичного» [8, с. 320-321]. Зазначені блоки визначають відбір та порядок використання форм, методів та засобів навчання для досягнення запланованого результату в ході професійної підготовки. Кожен блок складається із низки елементів.

Методологічний блок включає системний підхід до розробки технології та особистісно-орієнтований, контекстний підхід до змісту та організації роботи з формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії.

Організаційний блок представлений педагогічними прийомами формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії, що дозволяють в умовах професійної підготовки гуманітарного факультету з високою часткою ефективності формувати його у студентів-філологів. У рамках формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії необхідно проводити культурні заходи, як-то різноформатні фестивалі та конкурси, тижні культури країн, мова яких вивчається студентами-філологами, святкування традиційних свят цих країн. Важливо навчити студентів не протиставляти, а порівнювати культурні відмінності, застерегувати від поспішних суджень та оцінки поведінки представників іншої культури, об'єктивно оцінювати явища іншої культури. Пріоритетним є також розвиток готовності до прийняття нового для студентів-філологів способу мислення, аксіологічних установок особистості, виховання толерантного ставлення до системи цінностей представників інших культур.

Методичний блок містить набір елементів комплексу навчальних дисциплін, необхідних для формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії. Дидактичний комплекс складається з робочої програми дисципліни, що розкриває зміст матеріалу, навчальної діяльності (аудиторної та самостійної) студента, навчальної діяльності викладачів. Викладачі мають бути прикладом філологів, які володіють міжкультурною компетентністю. Тому вони мають володіти не лише теоретичними знаннями, а й досвідом міжкультурної комунікації. Ось чому закордонне стажування викладачів-філологів має стати пріоритетним. Оскільки, маючи безпосередній доступ до культури країни, спілкуючись з носіями мови, викладачі згодом стають цінним і цікавим джерелом інформації про інші культури для студентів-філологів. Ефективним є викладання викладачами з інших країн у рамках програм обміну.

Організаційно-педагогічний комплекс представлений системою форм, методів та засобів навчальної діяльності студентів, що охоплює всі види гуманітарної та загальнопрофесійної підготовки та сприяє формуванню професійного інтересу до міжкультурної взаємодії. Принциповим у формуванні міжкультурної взаємодії є досвід спілкування між представниками різних культур. У цьому контексті доцільним стане організація щорічного проходження мовної практики в інших країн. Ефективно запроваджувати реальну взаємодію з культурними представниками світу в рамках освітніх телекомунікаційних проєктів, тобто дистанційна комунікація та спільна діяльність у навчанні, науці, творчості українських та іноземних студентів через Інтернет. При цьому діяльність студентів-партнерів, організована на основі комп'ютерного спілкування, повинна мати спільні проблеми, цілі, методи та підходи до вирішення проблем, спрямована на досягнення спільних результатів.

Професійний комплекс – це система комунікативних ситуацій та завдань, дискусій, діалогів, навчальних професійних ігор, що забезпечують професійну спрямованість навчання, створених на основі поєднання різних форм та методів навчальної роботи студентів, розроблених відповідно до профілю навчання та відображають основні елементи структури формованого професійного інтересу. На практичних заняттях рекомендовано застосовувати такі активні методи навчання як дискусія, ситуаційний аналіз, кейс-метод, тренінг тощо, оскільки вони дозволяють досліджувати питання, даючи учасникам можливість відкрити себе в конкретних контекстах міжкультурної взаємодії, отримати необхідні знання, навички, досвід, розвивати впевненість у собі та міжособистісну гнучкість.

З-поміж активних методів навчання найпоширенішими та ефективними є тренінги, оскільки вони вдало поєднують теоретичний і практичний аспекти навчання. Когнітивний тренінг спрямований на отримання інформації про інші культури. Тренінг атрибуції призначений навчити учасників пояснювати причини ситуацій і поведінки в іншій культурі. Важливим є також поведінковий тренінг, котрий спрямований на навчання практичним навичкам, необхідним для здійснення діяльності в іншій культурі. У процесі участі у ситуаційному тренінгу студенти-філологи навчаються відтворювати та аналізувати конкретні міжкультурні контакти, а також обговорення проблем, які виникають під час таких контактів.

Діагностичний блок включає характеристики рівнів, критеріїв, показників сформованості професійного інтересу до міжкультурної взаємодії, методики їх вимірювання та оцінки.

Формування міжкультурної компетентності та взаємодії є непростим та тривалим процесом, складовою постійного розвитку особистості. Особливу увагу необхідно приділяти цьому формуванню саме у ЗВО, оскільки це підвищує загальну культуру майбутніх фахівців-філологів, їх конкурентоспроможність та репутабельність на міжнародному ринку праці. Крім того, формування міжкультурної взаємодії сприяє якісним змінам у ставленні студента-філолога до світоглядних домінант життя і процесу навчання через становлення толерантної до інших культур ціннісної картини світу, розуміння ролі міжкультурного спілкування в освітньому, а надалі й у професійному просторах.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Однією із сучасних проблем професійної підготовки студентів-філологів є недостатній інтерес до міжкультурної взаємодії. Шляхом вирішення цієї проблеми є розробка та впровадження у професійну підготовку технологій, здатних підвищити ефективність всебічного навчання сучасного студента-філолога. Передбачається, що такі технології повинні містити методологічний, організаційний, методичний та діагностичний блоки, які визначають підбір, компонування та порядок використання форм, методів та засобів навчання для досягнення запланованого результату під час професійної підготовки. Дослідження не вичерпує всієї повноти розглянутої проблеми, а пропонує лише один із шляхів її вирішення.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у більш глибокому вивченні питання індивідуалізації практичної спрямованості формування професійного інтересу до міжкультурної взаємодії.

Література

1. Горбунова Л. С. Транскультурна освітня стратегія в контексті викликів глобалізації. *Філософія освіти: наук. журн.* 2014. № 1 (14). С. 159.
2. Beck U. *Qu'est-ce que le cosmopolitisme?* Paris: Aubier, 2006. P. 180.
3. Bourns S. K., Melin, C. The foreign language methodology seminar: Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*. 2014. № 43 (1). Pp. 91-100.
4. Byrd D. R. Learning to Teach Culture in the L2 Methods Course. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*. 2014. № 11 (1). Pp. 76-89.
5. Call K. Professional Teaching Standards: A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*. 2018. № 43 (3). Pp. 93-48.
6. Craney C., McKay T., Mazzeo A., Morris J., Prigodich C., de Groot R. Cross-discipline perceptions of the undergraduate research experience. *The Journal of Higher Education*. 2011. Vol. 82. Pp. 92-113.
7. Jiang X. Towards the internationalisation of higher education from a critical perspective. *Journal of Further and Higher Education*. 2008. № 32 (4). Pp. 347-358.
8. Korthagen F. A. J. Pedagogy of Teacher Education. In J. Loughran, M. L. Hamilton (Eds.). *International Handbook of Teacher Education*. 2016. Pp. 311-346.
9. Pennington M. C., Richards J. C. Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*. 2016. № 47 (1). Pp. 5-23.

References

1. Ghorbunova, L. S. (2014). *Transkuljturna osvitnja strateghija v konteksti vyklykiv gglobalizaciji. Filosofija osvity: nauk. zhurn.* Kyjiv, vol. 1(14), p. 159.
2. Beck, U. (2006). *Qu'est-ce que le cosmopolitisme?* Paris: Aubier. P. 180.
3. Bourns, S. K., Melin, C. (2014). The foreign language methodology seminar: Benchmarks, perceptions, and initiatives. *ADFL Bulletin*, vol. 43(1), pp. 91-100.
4. Byrd, D. R. (2014). Learning to Teach Culture in the L2 Methods Course. *Electronic Journal of Foreign Language Teaching*, vol. 11(1), pp. 76-89.
5. Call, K. (2018). Professional Teaching Standards: A Comparative Analysis of Their History, Implementation and Efficacy. *Australian Journal of Teacher Education*, vol. 43(3), pp. 93-48.
6. Craney, C., McKay, T., Mazzeo, A., Morris, J., Prigodich, C., de Groot, R. (2011). Cross-discipline perceptions of the undergraduate research experience. *The Journal of Higher Education*, vol. 82, pp. 92-113.
7. Jiang, X. (2008). Towards the internationalisation of higher education from a critical perspective. *Journal of Further and Higher Education*, vol. 32 (4), pp. 347-358.
8. Korthagen, F. A. J. (2016). Pedagogy of Teacher Education. *International Handbook of Teacher Education*, pp. 311-346.
9. Pennington, M. C., Richards, J. C. (2016). Teacher identity in language teaching: Integrating personal, contextual, and professional factors. *RELC Journal*, vol. 47(1), pp. 5-23.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-15>

УДК 811.111

КОВАЛЬЧУК Ю. В.

Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника

БОНДАР Н. В.

Івано-Франківський національний медичний університет

ТРОНЬ Т. В.

Київський національний лінгвістичний університет

ФУНКЦІОНУВАННЯ ДІЄСЛІВ МОВЛЕННЯ У СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ТА НІМЕЦЬКОМОВНОМУ МЕДІЙНОМУ ДИСКУРСІ

У статті визначаються вихідні теоретичні положення, розглядаються основні погляди на сутність медійного дискурсу, а також прагматики її категорій: пропозиції, іллокуції, локуції, перлокуції, пресупозиції контексту. Вихідним теоретичним положенням в роботі прийнято те, що комунікативно-функціональні особливості речень і мовних актів визначаються їх цілеспрямованим використанням мовцем з метою певного впливу на реципієнта, що робить актуальним вивчення мовних одиниць у реальній мовній комунікації, зокрема у медійному дискурсі. У цьому контексті на перший план висувається прагматичний підхід до аналізу досліджуваних фактів, що передбачає вивчення мови як діяльності та як засобу комунікації, виявляючи дієве, практичне призначення одиниць мови, їх співвіднесеність з поведінкою та діяльністю мовця. Об'єктом цієї розвідки слугують мовленнєві дієслова у німецько- та англomовному медіадискурсах. Дослідження прагматичних функцій речень з дієсловами мовної діяльності є складовою загального прагматичного напрямку вивчення мовних явищ, що визначає актуальність обраної теми. У процесі аналізу дієслів мовлення було використано описовий метод і метод кількісних оцінок, а також метод компонентного аналізу. Такий комплексний підхід здатний забезпечити достовірність одержаних результатів. Матеріалом дослідження послужили дієслова мовлення з німецько- та англomовних медійних текстів. Наукова новизна дослідження полягає у зверненні до прагматичного аспекту аналізованих дієслів та у прагненні повніше описати досліджувані дієслова. Теоретична цінність проведеного дослідження полягає у досить повному аналізі дієслів мовної діяльності у німецькому та англійському медійному дискурсах. Ця проблема досі не була предметом пильної уваги граматистів. Практичне значення роботи полягає в тому, що спостереження, зроблені в процесі аналізу, можуть бути використані на практичних заняттях з німецької та англійської мов, а також враховуватись у курсах теоретичної граматики, стилістики та дискурсознавства.

Ключові слова: дієслова мовлення, іллокуція, локуція, медійний дискурс, перлокуція.

KOVALCHUK Y.

Vasyl Stefanyk Precarpathian National University

BONDAR N.

Ivano-Frankivsk National Medical University

TRON T.

Kyiv National Linguistic University

FUNCTIONING OF SPEECH VERBS IN MODERN ENGLISH-LANGUAGE AND GERMAN-LANGUAGE MEDIA DISCOURSE

The article defines the initial theoretical provisions, discusses the main views on the essence of media discourse, as well as pragmatics and its categories: propositions, illocutions, locutions, perlocutions, presuppositions, contexts. As an initial theoretical premise, the paper adopted the position that the communicative-functional features of sentences and speech acts are determined by their purposeful use for the speaker to exercise some influence on the listener, which makes it relevant to study language units in real language communication. In accordance with this, a pragmatic approach to the analysis of the facts under study comes to the fore, which involves the study of language as an activity and as a means of communication, revealing the effective, practical purpose of language units, their correlation with the behavior and activities of the speaker. The object of this work is the verbs of speech activity in German and English media discourses. The study of the pragmatic functions of sentences with verbs of speech activity is an integral part of the general pragmatic direction in the study of linguistic phenomena, which determines the relevance of the chosen topic. In the process of analyzing the verbs of speech activity, the descriptive method and the method of quantitative assessments, as well as the method of component analysis, were used. Such an integrated approach can ensure the reliability of the results obtained. The material of the study was the verbs of speaking from German and English media texts. The scientific novelty of the study lies in the appeal to the pragmatic aspect of these verbs and in the desire to more fully describe the studied verbs. The theoretical value of the study is a fairly complete analysis of the verbs of speech activity in German and English media discourses. This problem has not yet been the subject of close attention of grammarians. The practical significance of the work lies in the fact that the observations made in the process of analysis can be used in the practice of teaching German and English, as well as taken into account in the courses of the theoretical grammar, stylistics and discourse studies.

Keywords: verbs of speaking, illocution, locution, media discourse, perlocution.

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасний етап розвитку дискурсознавства відзначається спрямованістю на дослідження окремих різновидів дискурсу: ділового, економічного, наукового, політичного, рекламного та інших. Серед них чільне місце займає медійний дискурс як процес і результат діяльності ЗМІ, спрямований на підтримання

мовленнєвої взаємодії між автором і адресатом за посередництвом технічних засобів. Ми погоджуємося з думкою О. М. Щербак, яка тлумачить *медіадискурс* як «соціально сфокусовану дійсність, яка підтримується технічними засобами» [7, с. 5].

Інтерес комунікативної лінгвістики і прагматики до семантики мовних одиниць пояснюється увагою до вивчення закономірностей організації мовного акту всіх рівнів. Вибір дієслова як матеріалу дослідження не випадковий. Дієслово дозволяє розширити комунікативну сутність мови, яка знаходить своє вираження у реченні, одиниці, зверненій у бік комунікації, тобто висловлювання. Речення ми тлумачимо як синтаксичну одиницю із номінативно-комунікативною функцією.

Поняття «прагматика» пов'язане з ім'ям Ч. Морріса, який вказував на те, що характеристикою прагматики має бути зв'язок з усіма психологічними та соціологічними явищами, що спостерігаються при функціонуванні знаків [6, с. 401]. Прагматика включає широке коло питань. У повсякденному мовленні – ставлення мовця до того, що і як він говорить: істинність, об'єктивність; щирість чи нещирість, пристосованість до соціального середовища та до соціального стану реципієнта тощо; інтерпретація мовлення реципієнтом – як істинної, об'єктивної або, навпаки, хибної, сумнівної, що вводить в оману.

Ключовим поняттям залишається поняття діяльності, мова є засобом впливу комунікантів, функціонування мови нерозривно пов'язане з ситуативним контекстом його вживання, тому можна стверджувати, що дискурсивний напрямок у сучасній лінгвістиці будується як вчення про одиниці мовного спілкування.

Аналіз досліджень та публікацій

Дослідження медійного дискурсу на матеріалі різних мов зосереджується на його численних аспектах: лінгвопрагматичному [8], соціокомунікативному [11; 13], когнітивно-комунікативному [9], лінгвориторичному [12; 14].

Дослідженню ролі комунікативних дієслів як когезивних елементів у різних стилях сучасної англійської мови присвячено роботу М. Лукашук [4], Я. О. Мозгова розглядала мовностилістичні засоби експресивності сучасного німецького медійного дискурсу [5]. Дослідження Т. А. Кумейко присвячено синтаксичній структурі речень з дієсловами інформаційної діяльності [3]. Роботу Ю. П. Бойко присвячено дієсловам лексико-семантичного поля «мовлення» у репрезентації автора [1], а А. Р. Кероп'ян розглядає лексико-семантичну структуру російських та англійських дієслів мовлення [2].

Формулювання цілей статті

Мета роботи полягає у найбільш повному аналізі явища, що стосуються сфери дієслів мовлення в англійській та німецькомовному медійному дискурсі як одному з найпоширеніших типів дискурсів, що відображає актуальну сучасну мову у динаміці.

Виклад основного матеріалу

Дієслова мовленнєвої діяльності є важливою ланкою у загальній лексико-семантичній системі дієслова, оскільки вони належать до напряму найбільш уживаної лексики, що входить до основного словникового фонду будь-якої мови. Їх уживаність обумовлена тим, що аналізованими дієсловами позначається найважливіша сфера діяльності – мова, яка, опосередковано відбиваючи й інші види її діяльності, виконує комунікативну, гносеологічну, прагматичну та інші функції.

У лексико-семантичній групі дієслів мовленнєвої діяльності такими словами-домінантами в німецькій мові є англійські дієслова *say, speak* та німецькі *sagen, sprechen*. Лексичне значення цих дієслів представляє дію говоріння у найбільш загальній, абстрактній формі без будь-яких якісних та кількісних характеристик. До слів-домінантів тяжіють дієслова, які мають спільні елементи значення з ними. Це, в першу чергу, дієслова, які вербалізують в нейтральному і досить узагальненому значенні номінацію акту говоріння: англійські – *communicate, tell, explain, report, mean, speak, describe, ask, promise, answer* та німецькі – *mitteilen, erzählen, erklären, berichten, sich ausdrücken, meinen, äußern, reden, schildern, bitten, versprechen, fragen, antworten*.

Ці дієслова складають ядро лексико-семантичної групи та мають високу частотність уживання у всіх функціональних стилях мови. На великій відстані від центральних елементів знаходяться дієслова, які доповнюють, модифікують, конкретизують дію, що позначається дієсловами-домінантами, підкреслюючи звукову, змістовну та емоційну сторони мовної діяльності: англійські – *whisper, murmur, growl, mumble, blame, get started, comfort, persuade, calm down, start up* та німецькі – *flüstern, raunen, donnern, brüllen, nurneln, tadeln, loslegen, trösten, überreden, beruhigen, anfahren*.

Лексико-семантична група дієслів мовної діяльності неоднорідна за складом. Так, на периферії лексико-семантичної групи є елементи, що мають складну семантичну структуру. Такі дієслівні формативи входять одночасно більш ніж до однієї групи, що забезпечує тісний взаємозв'язок лексико-семантичної групи дієслів мовної діяльності з іншими лексико-семантичними групами. Наприклад, дієслово *bemerken* – дієслово сприйняття та дієслово говоріння; *quaken* – дієслово звучання та дієслово говоріння.

Вихідним моментом, на який ми спиралися при описі семантичної структури дієслів мовної діяльності, були дані словників. Відбір дієслів проводився в основному за словниками сучасної англійської та німецької мов. При цьому інформація, отримана з одного словника, доповнювалася та уточнювалася на підставі вивчення дефініцій досліджуваної групи дієслів, пропонує інших словниками.

Після визначення кількісного складу та аналізу цієї групи дієслів було уточнено межі досліджуваної лексико-семантичної групи дієслів мовної діяльності в англійському та німецькомовному медіадискурсах. На основі семантичних функцій, виконуваних дієсловами мовної діяльності, виділено такі групи дієслів:

1. Дієслова, що позначають номінацію процесу говоріння, дієслова-домінанти англійські – *say, speak* та німецькі – *sagen, sprechen, reden*, навколо яких групуються інші, що виконують ту саму функцію.

Наприклад: «*Von einem ambitionierten Klimaschutzprogramm sprechen alle drei, aber wie der aussehen soll, differiert ordentlich.*» (tagesschau.de, 12.09.2021).

2. Дієслова, які дають певну характеристику процесу мовленнєвої діяльності. Ця характеристика передбачає:

а) деталізацію способу висловлювання за силою звуку: англійські – *yell, shout, whisper* та німецькі – *brüllen, schreien, flüstern*; висотою звучання голосу: англійські – *screech, howl, roar* та німецькі – *kreischen, quälten, heulen, piepsen*;

б) вказівку на надмірну багатослівність або на беззмістовність бесіди: англійські – *chatter, clap* та німецькі – *schnattern, klatschen, schwatzen, quatschen*.

Наприклад: «*Homeoffice, Haushalt, Kinderbetreuung: Viele Frauen möchten nach einem Jahr Pandemie nur noch schreien.*» (tagesschau.de, 12.09.2021).

3. Дієслова, що позначали структурно-процесуальні особливості мовної діяльності: початок і кінець: англійські – *begin, end* та німецькі – *anfangen, beenden*; втручання: англійське – *interfere* та німецьке – *sich einmischen*; продовження: англійське – *continue* та німецькі – *fortsetzen, fortfahren*; різке переривання мовлення: англійське – *interrupt* та німецьке – *abbrechen*.

Наприклад: «*The nine-year-old had also started to pluck out his own feathers.*» (bbc.com/news/av, 04.03.2022).

4. Дієслова, у яких на перший план виходить мовний вплив: англійські – *persuade, soothe, persuade, comfort* та німецькі – *überreden, beruhigen, einreden, trösten*.

Наприклад: «*Ihr gehe es nicht darum, jemanden zu einer Organspende zu überreden oder gar zu drängen, sagt Bodenhausen.*» (spiegel.de, 04.06.2022).

5. Дієслова, що передають ставлення мовця до свого партнера або об'єкта мовлення: англійські – *praise, scold, blame, rule* та німецькі – *loben, schimpfen, tadeln, anherrschen*.

Наприклад: «*Und besonders heftig sind die Klagen darüber aus dem Europaparlament: "Verrat an der Demokratie", "Betrug am Wähler" schimpfen die Abgeordneten.*» (tagesschau.de, 04.07.2019).

Дієслова мовленнєвої діяльності розглядаються також із позицій теорії мовленнєвих актів, які представляються у ній як трирівневе утворення. На чільне місце ставиться проблема визначення структури мовленнєвого акту. Відповідно до цієї теорії людина здійснює мовні акти (локутивні), позамовні (іллокутивні) і маніпулятивні (перлокутивні) акти.

Мовленнєвий акт щодо використовуваних у його ході мовних засобів постає як локутивний акт. Мовленнєвий акт щодо його маніфестованої мети і низки умов його здійснення постає як іллокутивний акт. Нарешті, відповідно до своїх результатів, мовленнєвий акт постає як перлокутивний акт.

Теорія мовної діяльності займається дослідженням перформативних актів, тобто мовних актів, для котрих сам факт мовлення є актом дії.

Грунтуючись на можливості дієслова вживатися в інформативній функції, всі дієслова мовлення можна поділити на дві групи:

1. Дієслова, які можуть вживатися в перформативних формулах; вони можуть позначати мовленнєву дію, служити лише позначенням, описом мовленнєвих актів. Використовуючи термін Дж.Остіна [10], назвемо їх констативами;

2. Дієслова, які поруч із описом мовленнєвої дії, мовленнєвого акта, самі можуть бути мовленнєвим актом (перформативи). Серед перформативних дієслів відповідно до трьох сторін мовленнєвого акту – локуції, іллокуції та перлокуції – виділяються локутивні, іллокутивні та перлокутивні дієслова на основі їх семантичних функцій.

Ми зосередимо свою увагу лише на перформативних висловлюваннях, що утворюються за допомогою *локутивних дієслів*, при цьому локуції розуміємо як бік мовної поведінки, при якій важливе повідомлення про щось. Ними є перформативні дієслова з недиференційованим значенням говоріння: англійські – *tell, communicate, speak, report* та німецькі – *sagen, mitteilen, reden, sprechen, berichten, erzählen*.

Зазначені дієслова зазвичай вживаються в експліцитних перформативних формулах, тобто таких комунікативних структурах, які не є семантично завершеними, а вимагають подальшого пояснення, поширення. Пояснювальна інформація міститься, як правило, у підрядних реченнях додатку, безсполучникових або введених сполучником *that/ dass*, як у наведених нижче прикладах: «*Ukraine has already said it is not happy with the decision and says it believes it will be able to guarantee security for the*

competition, despite the threat of the ongoing Russian invasion» (bbc.com/news/world-europe, 18.06.2022); «*Das Gericht sagt, die Fragen, die hier aufgeworfen werden, die können nicht im Eilverfahren entschieden werden*» (tageschau.de, 13.08.2021).

У повсякденному мовленні експліцитні перформативні формули, що містять локутивне дієслово, опускаються, так як знання пресупозиції мовцем та реципієнтом робить перформативну формулу надлишковим компонентом висловлювання. Вона залишається у цьому разі лише на рівні глибинної структури речення. Під час аналізу такі перформативні формули легко виводяться на поверхню. Так, глибинною формулою речення «*Ich bin glücklich*» буде «*Ich teile euch mit, ich bin glücklich*», «*Ich sage euch, ich bin glücklich*» – посилення.

Ці два висловлювання поєднує лише єдиний іллокутивний тип – повідомлення, констатація названого факту. У реченні без перформативного дієслова ми маємо тільки повідомлення, з введенням перформативної формули описується безпосередньо мовленнєвий акт повідомлення, який позначається саме формою *Ich teile mit, ...*. Висловлювання про повідомлення у цьому випадку тотожне дії повідомлення.

Для всіх іллокутивних дієслів мовленнєвої діяльності обов'язковою є наявність наступних двох сем: 1. семи, що характеризує прагматичний тип позначеного іллокутивного акта (іллокутивна сема); 2. семи говоріння (локутивна сема).

Іллокутивні дієслова не несуть іншої (істотної для адресата) інформації, крім інформації про прагматичну або комунікативну спрямованість пов'язаного з ними висловлювання. Так, наприклад, висловлювання: *Wir fordern / verbieten / empfehlen, diese Aufgabe zu erledigen* мають спільну пропозицію, але відрізняються лише комунікативною спрямованістю, що сигналізується іллокутивним дієсловом. Таким чином, іллокутивне дієслово не входить у пропозицію, а лише співвідноситься з нею, характеризує її, тобто є свого роду вектором пропозиціональної сили.

Іллокутивні дієслова виконують у висловлюванні важливу прагматичну функцію: є індикаторами іллокутивної сили висловлювання.

Серед іллокутивних дієслів мовленнєвої діяльності можна назвати такі групи:

1. Дієслова, що у прямих мовних актах є яскравими індикаторами різних мовленнєвих дій. Серед цих іллокутивних дієслів можна виділити кілька синонімічних рядів, дієслова яких формують єдиний іллокутивний тип мовленнєвого висловлювання. Це дієслова спонування: англійські – *ask, demand, order, request* та німецькі – *bitten, fordern, befehlen, verlangen*. До цієї групи дієслів слід віднести також дієслова із загальним значенням:

- «завіряти»: *assure, swear, pledge, protest / versichern, schwören, beteuern*;
- «радити»: *advise, recommend / raten, empfehlen*;
- «пояснювати»: *explain, interpret / erklären, deuten, auseinanderlegen*;
- «оголошувати, проголошувати»: *announce / bekanntmachen*;
- «визнавати, погоджуватися»: *agree, acknowledge / zustimmen, anerkennen*;
- «відповідати»: *answer, respond / antworten, erwidern, entgegen*;
- «відкинути, відмовити»: *reject, despise, forbid / ablehnen, verchten, untersagen*;
- «попереджати»: *warn, admonish / warnen, mahnen, orahnen*;
- «пропонувати»: *offer, suggest / anbieten, vorschlagen*;
- «підтверджувати»: *confirm, affirm / bestätigen, bejahen*;
- «називати»: *name, appoint / nennen, ernennen*.

2. Питальне дієслово *ask / fragen: May I ask what is your name? I ask what is your name. / Darf ich Sie fragen, wie Sie heißen? Ich frage, wie Sie heißen*

3. Дієслова етикету: *thank, greet, apologize, welcome, congratulate / danken, grüßen, sich entschuldigen, willkommen heißen, beglückwünschen, gratulieren*.

Яскравими індикаторами іллокутивної ролі висловлювання є окремі перформативні дієслова, частотність вживання яких у перформативних формулах значна: *accuse, promise, argue, assert, warn, predict, guarantee, report / sich verpflichten, vorwerfen, versprechen, argumentieren, behaupten, warnen, vorhersagen, garantieren, berichten*.

Аналіз показує, що дієслова мовленнєвої діяльності виконують такі іллокутивні функції: 1. мовленнєві акти – зобов'язання, орієнтовані на майбутні події – *obligate, warn, promise / verpflichten, geloben, warnen, versprechen*; 2. інформативні акти – повідомлення – *explain, assert, state, say / erklären, behaupten, feststellen mitteilen, sagen*; 3. формули соціального етикету: *thank, apologize, greet / danken, sich entschuldigen, grüßen*; 4. питальні акти: *ask, interrogate / fragen, ausfragen*.

Третьою стороною мовної дії є перлокутивний або маніпулятивний акт. Перлокутивний акт позначається в мові описово за допомогою дієслів, що мають у своєму значенні семантичний компонент "мовленнєвий вплив": *convince, dissuade, threaten, surprise, persuade, whisper, amaze, humiliate / trösten, überzeugen, abratem, drohen, beleidigen, überraschen, überreden, einflüstern, aufreden, verblüffen, demütigen*.

Отже, перлокутивні дієслова мовленнєвої діяльності є констативами, їх відмінність від констативів полягає у тому, що вони описують лише один бік мовного процесу, перлокутивний, у свою чергу констативи є позначенням, описом всього мовленнєвого акта. Наскільки вдалим був мовленнєвий вплив на реципієнта можна зрозуміти з його реакції на сказане.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Мовленнєві дієслова є важливою ланкою у загальній лексико-семантичній системі дієслова, адже вони належать до найбільш уживаної лексики, що входить до основного словникового фонду будь-якої мови. Їх уживаність англійському та німецькомовному медійним дискурсах обумовлена тим, що дієслова мовлення позначають різноманітні види діяльності, виконуючи комунікативну та прагматичну функції. Дієслова мовлення поділяються на констативи та перформативи. Останні поділяються, у свою чергу, на локутивні, іллокутивні та перлокутивні на основі їх семантичних функцій.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо у компаративному дослідженні дієслів мовлення у слав'янських та германських мовах.

Література

1. Бойко Ю. П. Дієслова лексико-семантичного поля «мовлення» у репрезентації автора (на матеріалі сучасної англійської художньої прози). *Вісник Львівського університету. Серія: Іноземні мови.* 2014. Вип. 22. С. 85–92.
2. Кероп'ян А. Р. Лексико-семантична структура російських та англійських дієслів мовлення: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.17. Донецьк, 2003. 20 с.
3. Кумейко Т. А. Синтаксична структура речень з дієсловами інформаційної діяльності: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.01. Запоріжжя, 2015. 20 с.
4. Лукашук М. Роль комунікативних дієслів як когезивних елементів у різних стилях сучасної англійської мови. *Nauka i studia. Przemysl*, 2017. №15(195). С. 10-18.
5. Мозгова Я. О. Мовностилістичні засоби експресивності сучасної німецької журнальної публіцистики: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04. Донецьк, 2011. 19 с.
6. Моррис Чарльз Вільям. Філософський енциклопедичний словник / [В. І. Шинкарук](#) (гол. редкол.) та ін. Київ: Інститут філософії імені Григорія Сковороди НАН України: Абрис, 2002. С. 400. 742 с.
7. Щербак О. М. Дискурс німецькомовних інтернет-новин: лінгвориторичний аспект: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.02.04; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. Одеса, 2016. 20 с.
8. Яницька О. М. Мовленнєві засоби вираження лінгвопрагматичних аспектів заголовків статей французького медійного дискурсу (на прикладі друкованих видань). *Наукові записки Національного університету "Острозька академія"*. 2014. Ви п. 48. С. 132-134.
9. Яцимирська М. Г. Текст-дискурс як комунікативна сутність мовлення ЗМІ. *Вісник Львів. ун-ту. Серія Журналістика.* 2004. Вип. 25. С. 364-369.
10. Austin J. L. *How to Do Things With Words*. Second Edition. Harvard: University Press, 1981. 169 p.
11. Krüger U. Meinungsmacht. Der Einfluss von Eliten auf Leitmedien und AlphaJournalisten – eine kritische Netzwerkanalyse. Halem, 2013. 320 S.
12. [Potapenko](#) Serhiy I., [Shcherbak](#) Olena M. Conflict – Crisis Hierarchy in English News Discourse: Cognitive Rhetorical Perspective. *Research in Language*. 2020. Volume 18, Issue 4. Pp. 53-67.
13. [Sinner](#) M. Reichweiterehöhung von Nachrichtenportalen: Mobile Anwendungen und Zugriffe im Mobile-Age. Hamburg: Diplomica Verlag, 2013. 136 S.
14. Stscherbak Olena. Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. *Одеський лінгвістичний вісник*. 2018. Вип. 11. С. 93-100.

References

1. Bojko Ju. P. Djeslova leksyko-semantychnogho polja «movlennja» u reprezentaciji avtora (na materiali suchasnoji anghlijskoji khudozhnoji prozy). *Visnyk Ljvivskogho universytetu. Serija: Inozemni movy.* 2014. Vyp. 22. S. 85–92.
2. Kerop'jan A. R. Leksyko-semantychna struktura rosijskykh ta anghlijskykh djesliv movlennja: avtoref. dys. na zdobuttja nauk.stupenja kand. filol. nauk: 10.02.17. Donecjk, 2003. 20 s.
3. Kumejko T.A. Syntaksychna struktura rechenj z djeslovamy informacijnoji dijajnosti: avtoref. dys. na zdobuttja nauk.stupenja kand. filol. nauk: 10.02.01. Zaporizhzhja, 2015. 20 s.
4. Lukashhuk M. Rolj komunikatyvnykh djesliv jak koghezyvnykh elementiv u riznykh styljakh suchasnoji anghlijskoji movy. *Nauka i studia. Przemysl*, 2017. №15 (195). С. 10-18.
5. Mozghova Ja. O. Movnostylistychni zasoby ekspresyvnosti suchasnoji nimeckoji zhurnalnoji publicystyky: avtoref. dys. na zdobuttja nauk. stupenja kand. filol. nauk: 10.02.04. Donecjk, 2011. 19 s.
6. Morrys Charljz Viljjam. Filososfskyj encyklopedychnyj slovnyk / V. I. Shynkaruk (ghol. redkol.) ta in. Kyjiv: Instytut filosofiji imeni Ghryghorija Skovorody NAN Ukrajinu: Abrys, 2002. S. 400. 742 s.
7. Shherbak O. Dyskurs nimecjkomovnykh internet-novyn: lindhvorytorychnyj aspekt: avtoref. dys. na zdobuttja nauk.stupenja kand. filol. nauk: 10.02.04; Odes. nac. un-t im. I. I. Mechnykova. Odesa, 2016. 20 s.

8. Janycjka O. M. Movlennjevi zasoby vyrazhennja linghvopragmatychnykh aspektiv zagholovkiv statej francuzjkogho medijnogho dyskursu (na pryklady drukovanykh vydanj). Naukovi zapysky Nacionaljnogho universytetu "Ostrozjka akademija". 2014. Vyp. 48. S. 132-134.
9. Jacymirsjka M. Gh. Tekst-dyskurs jak komunikatyvna sutnistj movlennja ZMI. Visnyk Ljviv. un-tu. Serija Zhurnalistyka. 2004. Vyp. 25. S. 364-369.
10. Austin J. L. How to Do Things With Words. Second Edition. Harvard: University Press, 1981. 169 p.
11. Krüger U. Meinungsmacht. Der Einfluss von Eliten auf Leitmedien und AlphaJournalisten – eine kritische Netzwerkanalyse. Halem, 2013. 320 s.
12. [Potapenko](#) Serhiy I., [Shcherbak](#) Olena M. Conflict – Crisis Hierarchy in English News Discourse: Cognitive Rhetorical Perspective. *Research in Lan guage*. Volume 18, Issue 4 (2020). Pp. 53-67.
13. [Sinner](#) M. Reichweitenerhöhung von Nachrichtenportalen: Mobile Anwendungen und Zugriffe im Mobile-Age. Hamburg: Diplomica Verlag, 2013. 136 s.
14. Stscherbak Olena. Zusammenwirken der linguistisch-rhetorischen Strategien in den deutschen Nachrichten im Internet. Odesjkyj linghvistychnyj visnyk. 2018. Vyp. 11. S. 93-100.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-16>

УДК 811

РОЗГОН В. В.

Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

СКЛАДНІ ПРИКМЕТНИКИ ЯК ЗАСІБ СТВОРЕННЯ ХУДОЖНЬОГО ОБРАЗУ (НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ П. ЗАГРЕБЕЛЬНОГО «РОКСОЛАНА»)

У статті схарактеризовано функційні властивості складних прикметників як засобу створення художнього образу. Встановлено широкі виражальні можливості різних структурно-семантичних типів складних прикметників у відтворенні найхарактерніших зовнішніх рис і внутрішніх ознак персонажів, створенні певного психологічного стану, породженні різних емоцій і почуттів. Визначено, що найчастіше автор використовує складні прикметники з кольоровою семантикою, а також композити, першим компонентом яких є основа благо-. З'ясовано структурно-семантичні особливості індивідуально-авторських новотворів, які письменник майстерно вводить у контекст, щоб презентувати читачеві оригінальні риси і харизматичний образ Роксолани, висловити суб'єктивне ставлення до головної героїні.

Ключові слова: складні прикметники, композитні прикметники, виражальні можливості складних прикметників, структурні компоненти композитних прикметників.

ROZGHON V.

Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University

COMPOUND ADJECTIVES AS A MEANS OF CREATING AN ARTISTIC IMAGE (BASED ON THE MATERIAL OF P. ZAGREBELNY'S NOVEL "ROKSOLAN")

The article describes the functional properties of the adjective complex as a means of creating an artistic image. Broad expressive possibilities of various structural and semantic types of the adjective complex are established when reproducing the most characteristic external and internal features character traits, creation of a certain psychological state, generation of various emotions and feelings. It was determined that the author most often uses complex adjectives with color semantics, as well as composites, the first component of which is the basis of good. Structural semantic features of individually authored novelties, which the writer skilfully puts into the context in order to present to the reader the original features and charismatic image of Roksolana, to express a subjective attitude towards the main character.

Complex adjectives (composite adjectives) as analytical units of the modern Ukrainian language belong to the class of sign words and are characterized by a variety of structural-semantic types, an expressive stylistic feature, a wealth of semantics, emotionality and imagery, which contributes to their active use in any communicative situation. Composite adjectives are always used with nouns, narrowing down and concretizing the semantic features of a specific subject, highlighting features characteristic only to it.

Keywords: compound adjectives, compound adjectives, expressive possibilities of compound adjectives, structural components of compound

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Складні прикметники (композитні прикметники) як аналітичні одиниці сучасної української мови належать до класу ознакових слів і характеризуються різноманітністю структурно-семантичних типів, виразною стильовою ознакою, багатством семантики, емоційністю й образністю, що сприяє активному використанню їх за будь-якої комунікативної ситуації. Композитні прикметники завжди вживаються з іменниками, звужуючи та конкретизуючи семантичні особливості конкретного предмета, виділяючи характерні тільки йому ознаки.

Аналіз досліджень та публікацій

Функційна значущість композитних прикметників у сучасному художньому тексті вагома, оскільки вони формують різні тематичні і лексико-семантичні групи художніх означень, виявляють широкі можливості для різнобічної характеристики предметів, допомагають творенню цілісного образу. Як епітети (у широкому розумінні) прикметники вживають для вирізнення предмета думки, для називання ознаки – чи то постійної, узвичаєної, що часто повторюється і відома мовцям, чи то особливої, оригінальної, яку помітив тільки автор, яка пов'язана з конкретним текстом, з індивідуальним авторським стилем [9, с. 3]. Мова художнього твору конденсує елементи як загальноживаної мови, так й авторські новації, тому є важливим джерелом для дослідження.

Різні аспекти складних прикметників у сучасній лінгвоукраїністиці досліджували М. Білоус (предметом уваги стали складні прикметники на позначення смакових якостей предмета), Н. Клименко (схарактеризувала особливості кількісно-оцінних складних прикметників в сучасній українській мові), Р. Коца (здійснила структурно-семантичний аналіз складних прикметників з першою основою *благо-* та другим іменним компонентом), Є. Новікова (описала складносуфіксальні інноваційні прикметники без інтерфікса), О. Рудь (з'ясувала структурно-семантичні моделі складних прикметників на матеріалі української поезії XX століття) та ін.

Аналізуючи мовний портрет Яра Славутича, Н. Сологуб зауважувала про те, що природа складного слова зумовлює конденсацію семантики компонентів тієї синтаксичної номінативної одиниці, яка послужила словотвірною базою для творення складного слова [11, с. 72]. Є. Новікова наголошує на тому, що складні прикметники покликані на основі структурної цілісності передати одним словом складну ознаку, властивість, що дасть змогу точніше описати об'єкти і явища дійсності [5, с. 128].

Увага до складних прикметників у сучасній лінгвістиці не послаблюється, оскільки їхній потенціал ще повною мірою не вивчено, а для сучасних художніх образів письменники добирають нові художні означення, найчастіше індивідуально-авторські, що сприяє збагаченню загальномовного словника й розширенню виражальних засобів української мови.

Формування цілей статті

Мета цієї розвідки зумовлена потребою глибше вивчити функційні властивості складних прикметників сучасної української мови, як оцінних лінгвальних засобів творення художнього образу, відтворення зовнішніх рис, внутрішніх властивостей і якостей.

Виклад основного матеріалу

Роман П. Павла Загребельного «Роксолана» є важливим культурно-історичним доробком, у якому автор із великою майстерністю і неприхованою симпатією відтворив триумфальний шлях дивовижної українки. Крім того, цей твір є невичерпним джерелом живописної української мови, що слугує важливим механізмом творення багатогранного образу і потребує нового прочитання, а також глибшого аналізу мовних одиниць, зокрема складних прикметників, оскільки саме вони акумулюють не тільки різні компоненти, а й різноманітні семантичні відтінки.

У тексті досліджуваного твору автор активно використовує композитні прикметники для характеристики історичних постатей, відтворення їхніх зовнішніх та внутрішніх ознак, вікових і розумових особливостей, різних предметів і явищ природи тощо. Особливо широко П. Загребельний реалізував виражальні можливості складних прикметників із кольоровою семантикою, що дозволило посилити сприйняття зображуваного і втілити художній задум.

Створюючи яскравий харизматичний образ Роксолани (Хуррем), автор ретельно добирала складні прикметники не тільки для детальної портретної характеристики, відтворення її індивідуальних рис, характерних ознак, стосунків тощо, а й створення певного психологічного стану, породження різних емоцій і почуттів.

Особливою зовнішньою ознакою героїні, якою вона виділялася з-поміж інших жінок, був колір її волосся. Для відтворення цієї прикметної ознаки письменник вводить у контекст різні структурно-семантичні типи композитних прикметників, що мають індивідуальне змістове наповнення. Найчастіше автор послуговується складними прикметниками, утвореними від підрядних словосполучень, першим компонентом яких є відносно-якісний прикметник із колірною ознакою (*золот-о*), а другим іменник (*волосся, коса*). Наприклад: *Дівча золотоволосе кинулося до облявків, до правого та лівого* (Роксолана, с. 9); *Вийшов з кійошка, з'явився перед очі одалісок, узяв у кизляр-аги прозору хустину, і повторилося те, що було повесні, – хустина лягла на худеньке плече золотокосої Хуррем ...* (Роксолана, с. 126); *Тому нарешилі задав про свою золотоволосу рабину і звелів старшому євнухові привести її вночі до ложниці* (Роксолана, с. 44); *Султан поблажливо погладив її золотисте волосся* (Роксолана, с. 420); *Уже не була маленьким золотоволосим дівчиськом з похлливим тілом і зіщуленою, мов маленьке пташеня, душею* (Роксолана, с. 319) та ін.

Композитні прикметники із компонентами кольорової семантики актуалізують забарвлення волосся, посилюючи його сприйняття, підкреслюючи індивідуальність та оригінальність забарвлення, наприклад :

Мала вона в собі щось вабливе – чи то в неземному сяєві золото-червоних кіс, чи то в зграбному, змістому тілі, коли той дикий татарський вершник навіть уночі, лиш при маревному світлі пожежі, полонився нею аж так, що виокремив її з-поміж усіх інших бранок і до самої Кафи віз як найкоштовніший скарб (Роксолана, с. 37); *Інші об'їдалися, спали, думали про коштовності, про одяг і прикраси, мерції ханалися за кожен новий спосіб зробити ще принадливішим своє тіло, а ця, з майже хлоп'ячим тілом, з диким духом степів у своєму химерно-золотому волоссі, обала лише про свій розум, розбудовувала його, як міст, по якому можна перейти найширшу ріку, як мечеть, де можна мовити найсокровенніші слова, як небесне склепіння, під яким голос розлунюється аж до слуху самого аллаха* (Роксолана, с. 137) та ін. Крім того, складний прикметник *химерно-золотий* вербалізує не тільки незвичайне кольорове забарвлення волосся, яке викликає подив, а й посилює індивідуальну особливість образу та сприйняття його читачем. Помітним є те, що письменник вивіщує свою героїню над іншими, акцентує увагу не тільки на зовнішності, а й прагне розкрити її внутрішній світ.

Важливою зовнішньою ознакою головної героїні є і її шкіра, кольорова ознака якої органічно доповнює незвичайність образу Роксолани. Композитний прикметник із прислівниковим компонентом *сліпучо-* (похідний від прикметника СЛПУЧИЙ, а, е. 1. Який сліпить очі (про сонце, світло, блиск і т. ін.). // Надзвичайно яскравий. 2. перен. Чудовий, прекрасний; який справляє велике враження (про зовнішність, красу) (СУМ, IX, с. 364)) підкреслює яскравість і вражаючу її білізну: *Настася успадувала від батька*

вогнисте волосся, а від матері – **сліпучо-білу** шкіру, ніжну й шовковисту не тільки на дотик, а й на самий вигляд (Роксолана, с. 31).

Подекуди автор використовує низку складних прикметників для підсилення й увиразнення характерних зовнішніх ознак героїні, що ніби постають в уяві і непокоять Сулеймана: *Постився і молився, молився і постився, прагнув почути голос аллаха, а чув голос зеленоокої, золотоволосої, світлотілої, яснотілої, її голос!* (Роксолана, с. 186).

Очевидним є те, що Хуррем вирізнялася помітними індивідуальними рисами, оскільки П. Загребельний вдається до особливих прийомів і використовує різні структурно-семантичні типи композитних прикметників, акцентуючи на цих властивостях. Наприклад: *В корані написано: «Так! І сопрягли ми їх з чорноокими, великоокими». Не була ні чорноокою, ні великоокою. Італійський художник Фіренцуола випишував ідеал жіночої вроди: «Волосся лагідно-золоте з бронзовим відтінком, густе й довге. Чоло має бути удвічі ширше за висоту. Шкіра сліпучо-ясна, але не мертвої білості ...»* (Роксолана, с. 236).

Для відтворення кольорової ознаки різних частин тіла людей, які оточували Хуррем, часто автор добирає складні прикметники із компонентом *темно-*, що є для них характерним кольоровим відтінком. У такий спосіб автор підкреслює інакшість головної героїні. Наприклад: *Він живе не для себе, а для темнолицього можновладця* (Роксолана, с. 52); *Темнолиця*, вусата стара наповнена була такою безліччю історій, що їх стачило б на тисячі таких жадібних умів, як у молодій бранки з України, і з тих історій з особливою силою запам'яталася (Роксолана, с. 115); – *Цього я не пам'ятаю, – уперто повторила темногуба жінка, не даючи Ібрагіму наблизитися до неї у своїй щирості ні на п'ядь* (Роксолана, с. 175); Тільки мала нянька й *темношкіра* службачка Нур (Роксолана, с. 285); За тронем – серед семи султанських тілохранителів – великий драгоман імперії Юнус-бег, лівобіч і правобіч під аркадами – *темнолиці* яничари, а ближче до султанського килима – ряди дільсізів у золотих латах і золотих високих шапках (Роксолана, с. 560) та ін.

Найхарактерніші ознаки зовнішності своєї матері успадковує син, і, щоб підкреслити цю особливість, письменник використовує ті самі складні прикметники, якими характеризував Хуррем: Коли викричав їй це в обличчя Селім, *червоноволосий і зеленоокий*, як вона сама, Роксолана нічим не видала себе, тільки знерухоміло її обличчя і зблідли уста (Роксолана, с. 394).

Композитні прикметники є важливим засобом відтворення детальної кольорової ознаки елементів архітектури (*Два ряди вікон, галереї з різьбленими решітками, жовтогарячі фаянси в квітах і травах, мереживо різьбленого каменю й дерева, килими, столик з ласоцями...* (Роксолана, с. 77); *Стіни його оздоблені були жовто-золотими фаянсами з зображенням квітучих дерев...* (Роксолана, с. 393); *Жовтогаряча брила собору могутньо здіймалася до самого неба, заповнювала весь простір* (Роксолана, с. 500) та ін.), державних символів (*Яничарський жовто-червоний прапор піднято над городом* (Роксолана, с. 96), природних явищ (*Але поряд з ним і далі жили боги християнські, і, коли пильно вдивитися в глибоку півсферу абсиди, видно ніби крізь жовтогарячий туман постать з розпростертими руками, постать Оранти, Панагії, покровительки Царгорода...* (Роксолана, с. 502)).

Негативні емоції і тривогу спричиняють у читача складні прикметники, що докладно передають параметричні ознаки зовнішності (*широкопузий, широкоморде, женоподібний*) або ж особливі зовнішні риси (*гріховно-привабливий*) чи внутрішні особливості (*любострасний*). У цьому контексті прослідковуємо і виразні емоції автора, які він передає за допомогою складних прикметників: *Коли на дивані широкопузий Ахмед-паша, який, потоптуючи всіх, рвався до звання великого візира...* (Роксолана, с. 173); *Там сухий костистий чорт з жорстоким поглядом, з бровами, мов ламані блискавиці, там геть зв'язана голова: щось булькاته, широкоморде, волохате таке, що ледь стирчать з заросту коротенькі різьки сатанинські* (Роксолана, с. 527); *Гамуючи стогін, який рвався їй з грудей, Роксолана відхитнулася в сутінки бічних нав, пішла до другого стовпа, але назустріч їй з древнього мармуру вже виступав новий передвісник пекла – женоподібний, любострасний, чарівливий у своїй підступності, гріховно-привабливий* (Роксолана, с. 527) та ін.

Для вікової характеристики автор використовує загальноновживані у сучасній українській мові складні прикметники, першим компонентом якого є кількісний числівник: *Двадцятилітньою мала вже троє дітей! Її діти – султанські діти!* (Роксолана, с. 217); *І коли, двадцятилітньою, народила Сулей-манові трьох синів і доньку, коли перемогла всіх суперниць і піднялася над гаремом, коли здолала перепони, зловорожу силу і навіть саму себе, – тоді з'явилася у Роксолани думка про велич* (Роксолана, с. 232); *Двадцятип'ятилітня розквітла жінка (хоч тіло в неї лишалось так само похливе), султаниша, якій він дав славу й могуття, мати його дітей, мудра, досвідчена, тверда, коли треба, і ласкава, як сонячний усміх* (Роксолана, с. 319); *Ще не захололо тіло князя Лазаря, а вже приведено до Баязида його п'ятнадцятилітню доньку Оліверу, і коли двадцятивосьмилітній Баязид побачив її красу, то спалахнула в ньому така жага, що звелів ставити дівчину у джамії ...* (Роксолана, с. 118); Он бірінде майюзюне бакилир – *одинадцятилітньою* вже задивляються на її місяцеликість; он алтисинда петек бал олур – у *шістнадцятилітньої* нулик наповнюється медом... (Роксолана, с. 128) та ін. Подекуди складний прикметник є засобом передачі тривалого часу: *Може, тому, що для цього не треба ніякого вміння, а багатолітнє прислужництво й запобігання перед Сулейманом розвинули в ньому тільки низькі якості душі...* (Роксолана, с. 338).

Вербалізатором розумових здібностей головної героїні є композитний прикметник *глибокомудра*: *Гульфем прийшла до покою Хуррем, коли та вела з двома вченими євнухами якусь глибокомудру суперечку* (Роксолана, с. 160).

З урахуванням подробиць П. Загребельний окреслює композитним прикметником спосіб, за якого Роксолана постала перед повелителем світу. Неспороможність пояснити феномен цієї жінки, зрозуміти її внутрішній світ, визнати її особливість, названо *таємничо-чаклунським* способом: *Забгато було тих двох султанських хустин, які русинка в спосіб таємничо-чаклунський одержала з рук падишаха, тільки двічі з'явившись перед всевітлі очі повелителя усіх суходолів і вод (бо небеса належать аллахові всемогутньому, хай царює вічно й щасливо!)* (Роксолана, с. 130).

Використовуючи протиставні за значенням і різні за структурою складні прикметники, автор характеризує Сулеймана, підкреслюючи індивідуальні риси султана устами головної героїні: *На ранок стане він для всіх знов султаном, жорстокосердним повелителем без милості й жалю, і тільки їй дано бачити його іншим, тільки вона змінила його бодай на одну ніч, стала могутнішою за владу й за всю імперію* (Роксолана, с. 129); *Тієї ночі султан хотів бути особливо великодушним* (Роксолана, с. 143) та ін.

Складний прикметник *високославний* є засобом передачі загального визнання і широкої слави майбутнього султана: *Мудрий Пірі Мехмед прислав Сулейманові шовковий згорток: «До мого високославного повелителя. Дня двадцять сьомого рамадана почив у аллаху всевітлий султан Селім. Смерть його прихована від війська. Залишаюся для повелінь мого високославного володаря»* (Роксолана, с. 13).

Із характерною для них семантикою складні прикметники слугують засобом передачі темпоральної характеристики предмета: *Мудра уста-хатун, стара туркеня, приставлена для навчання султанських дочок і молоденьких одалісок гарему, розповідала Хуррем про османських султанів і про їхніх предків-сельджуків (кого вбили, кого задушили тятивою лука, кого отруїли, хто вмер смертю таємничою і страшною), знання перепелоса в ній з її довгим-предовгим життям, власне, ціле її життя стадо тепер суцільним знанням* (Роксолана, с. 115).

Часто П. Загребельний використовує складні прикметники, першим компонентом яких є основа *благо-*. Про особливість такої структурно-семантичної групи ад'єктивних композитів зазначала Р. Коца. Дослідниця з'ясувала, що композити з першою основою *благо-* утворені складносуфіксальним способом на основі прикметниково-іменникових сполучень, дуже широко представлені в релігійно-церковних текстах XI – XIII ст. [6, с. 56]. На її думку, функціонування складних прикметників із першою основою *благо-* та другим іменним компонентом у сучасній українській літературній мові характеризується низкою ознак, зокрема: збереження невеликої кількості таких композитів-прикметників, семантичні зміни в аналізованих похідних, стилістична маркованість та ін. [6, с. 62].

Закономірно, що складні прикметники з основою *благо-* автор найчастіше використовує для характеристики султана, підкреслюючи його величність, походження, а також його родини та всього, що прямо чи опосередковано стосується його.

Характеристику жінки, яка має бути поруч із султаном, П. Загребельний передає формою вищого ступеня порівняння багатозначного складного прикметника *благороднішими* (БЛАГОРОДНИЙ, а, е. 1. Який відзначається високими моральними якостями; чесний, порядний. 2. Породжений високою метою, пройнятий високим поривом, ідеєю і т. ін. 3. Який відзначається дуже гарними рисами, якостями (СУМ, I, с.193 – 194)) На нашу думку, у цій формі прикметника автор концентрує різні семантичні відтінки, що засвідчує контекст: *Нуртували в ньому марення й туга за переживаннями чистими, вишуканішими і благороднішими, набридливих тупих жінок-дівчаток, розкішних дурних одалісок мав задосить, хотів тепер мати коло себе жінку гарну й горду, повабну й мудру не самим тілом, а й серцем, жінку, що могла б зрозуміти його і дорівнятися йому всюди і всюди зробити щасливим: за учтою і в бесіді, у постелі й у державних справах, які судилися йому в майбутті неминуче* (Роксолана, с. 66).

Характеризуючи походження доньки Хуррем і Сулеймана (*високородна принцеса, благородна султанська плоть*), автор вдається до контрасту: Ну, скажімо, це вже не рабіня, як то було колись з її матір'ю, а *високородна* принцеса, і підсаджуватиме він у сідло вже не рабське м'ясо, а *благородну* султанську плоть, але що ж змінилося для нього? (Роксолана, с. 408) та ін.

Іноді автор використовує композитний прикметник *благородний* і для характеристики інших осіб, а також тварин: – *Тебе вхопили татари, вони благородні* (Роксолана, с. 105); – *Благородні?* – *Хуррем засміялася гірко і болісно* (Роксолана, с. 105); – *Султан наш зветься повелителем татар благородних. Хіба не чула?* (Роксолана, с. 105); *Це благородний король, він мудро править державою, відзначається великою віротерпимістю, покровительствує мистецтвам і наукам, але він страшенно нерішучий і боязкий, ваша величність* (Роксолана, с. 395); *Він глав і гнав коня, ... кепкував з тих, хто ласим оком позирав на притулки для подорожніх: «Понатикано тут цих караван-сараїв, мов гріхів людських. Але то все для верблюдів, а не для благородних коней!»* (Роксолана, с. 407); *Згадував, як у корані сказано про коней: завжди тільки благородні* (Роксолана, с. 408); *Коли милувався кіньми на змаганнях, згадував слова: «Ось представлені йому були увечері легко стоячі, благородні»* (Роксолана, с. 102) та ін.

Роксолана адресувала султанові емоційні рядки, сповнені почуття і смутку, у контекст яких автор вводить композитний прикметник *благодатний* – *який дає щастя, добро, радість, достаток* (СУМ, I,

с.192): «...Щодня птиця Рух літала на небесному просторі бажання, сподіваючись, що якийсь голуб принесе від вас вість або ж хмарка пролле **благодатну** краплину на долину спрагlostі» (Роксолана, с. 235).

У контексті досліджуваного твору багатозначний композитивний прикметник **благодословений** є засобом відтворення однієї із характерних ознак султана – «гідний слави, прославлений» (СУМ, I, с. 194): *Голова увінчана короною, а **благодословенні** стопи – бісерними коштовностями й рубіновими барвами* (Роксолана, с. 278); *...хай бог боронить Вас від щонайменших нещаст і помилок, нехай допоможе здійснитися усім надіям, які зродяться у Вашім **благодословеннім** серці, хай будете мені Хизиром, хай бережуть Вас усі пророки й святителі...* (Роксолана, с. 349); *І коли Всевишній дозволить, о володарю світів! – знову благаю його, щоб дав можливість і долю для Вашого щасливого повернення, щоб знов побачила Ваше **благодословенне** лице і занурилася своїм обличчям у порох біля Ваших ніг!* (Роксолана, с. 349); *Мої сини не ждуть смерті великого султана, вони насолоджуються життям під його **благодословенною тінню**...* (Роксолана, с. 447); *Стамбул хоче показати своєму великому султанові все, що він робить, чим живе під вашою **благодословенною владою*** (Роксолана, с. 532) та ін.

За допомогою композитивних прикметників письменник посилює глибокі почуття і повагу Хуррем до султана: *Моє щастя, мій повелителю, як Ваше **благочестиве** і **благодословенне** самопочуття, як Ваша **добррозичлива** глава і як Ваші **благодословенні** ноги? ...» (Роксолана, с. 464); *«Серце моє, я люблю вас! Страждання, яких я зазнаю від своєї любові, мало не зводять мене з розуму. Душа моя лине до вас з усією силою пристрасті. Пролійте **благодотворний** бальзам на мої рани!»* (Роксолана, с. 15).*

Складний прикметник **благодословений** є засобом передачі і таких ознак, як: «багатий, щедрий, життєдайний» (СУМ, I, с. 194): *– Я знаю, що його величність султан доручив вам укласти тезкіре славетних османських поетів «Мешахір-уш шуара», – сказала вона, – і мене теж цікавить ваша **благодословенна** робота* (Роксолана, с. 503); *А може, прийшов, щоб подивитися на цю дивну жінку, на цю незбагненну істоту, почути її глибокий голос, вдихнути пахощі її тіла, відчувти її ласкаве тепло, яке вона випромінювала невпинно, мов маленьке сонце, що закотилося з неба на цю **благодословенну** землю?* (Роксолана, с. 193); *Кадрига скрадається понад берегами, береться далі й далі на південь – до **благодословених** земель Анатолії, до Богазічі-Босфору, до священного Стамбула, де цих молодих чужинців уже ждуть у солодких гаремах* (Роксолана, с. 6); *Пишався донькою, мріяв навчити її найвищих наук, хоч сам ледве вмів напам'ять прочитати дві молитви і не вмів відрізнити псалтиря від требника; і ладен був навіть відмовитися від батьківства на користь чи не самого короля польського – аби знали, хто виростає у домі панотця Лісовського і в цьому **благодословеному** й проклятому Рогатині!* (Роксолана, с. 30) та ін.; «щасливий, радісний» (СУМ, I, с. 194): *Приходила до неї стурбована валіде, підібгавши чорні губи, сідала навпроти, брала за руку (яка честь!), мовила поважно: «Аллах, поряд з яким на нижчому троні сидить пророк, бачить тебе, цікавиться тобою, стежить за кожним учинком і думкою, бо ж він визначив тобі таку особливу, **благодословенну** участь – жити з султаном, дати світові султана нового»* (Роксолана, с. 159); *У час розпачу, небезпеки, випробувань вона думає про дітей Діти спали, нічого не чули, нічого не знали. **Благодословенне** незнання!* (Роксолана, с. 239); *– Я ж кажу вам: тоді валіде буде милостивіша до мене. Кутлу мюбарек олсун – хай буде весілля щасливе й **благодословенне*** (Роксолана, с. 195) та ін.

Автор послуговується і короткою формою складного прикметника, характеризуючи вищі сили: *«...**Благодословен** той, який сотворив смерть і життя, щоб випробувати вас, хто з вас ліпший по діяннях, який створив сім небес рядами...»* (Роксолана, с. 187). Іноді цей прикметник функціонує у стійкому сполученні слів **благодословенна воля аллаха**: *Все інше – у **благодословенній** волі аллаха і в руках його величності султана* (Роксолана, с. 279) та ін.

Лексему **благочестивий** письменник вводить у контекст для вираження схвалення і значимості вчинку (Хуррем дає на **благочестиве** діло... (Роксолана, с.); Я, в тяжкій недузї своїй, уже й не сподіваючись на одужання, теж дала свій внесок на це **благочестиве** діло, може, бог і поміг мені скинути недугу, а Гульфем... Гульфем... (Роксолана, с. 293)), хоч у Словнику української мови зафіксовано такі семантичної особливості цього прикметника: **БЛАГОЧЕСТИВИЙ**, а, е, книжн., заст. 1. Який додержується приписів релігії; побожний, набожний. 2. Належний до православної віри (СУМ, I, с. 195).

Крім атрибутивної семантики, у досліджуваному творі складні прикметники набувають значення предметності. Наприклад: *Можже, тому, що для цього не треба ніякого вміння, а багатолітне прислужництво й запобігання перед Сулейманом розвинули в ньому тільки низькі якості душі, не даючи змоги зосередитися на вищому і **благороднішому*** (Роксолана, с. 338); *Повсюди точиться запекла, смертельна боротьба: між богом і дияволом, між чоловіком і жінкою, між володарями і підлеглими, між **благородним** і підлим* (Роксолана, с. 542); *Кішки, вигинаючи спину, терлися об ноги купців, муркотіли й благоденствували, не відаючи, що ці люди продавали й купували людей, мов тварин безсловесних, щоразу посилаючись на аллаха і його пророка, який звелів усім **правовірним**...* (Роксолана, с. 20) та ін.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у романі «Роксолана» П. Загребельний майстерно використав велику кількість складних прикметників, різних за структурою і семантикою, як зафіксованих у лексикографічних працях, так і авторських новотворів, що дозволило йому дати вичерпну характеристику різним образам, всебічно

охарактеризувати їх, відтворити індивідуальні риси, характерні ознаки, властивості, вчинки. Урізноманітнення композитних прикметників свідчить про прагнення письменника оновити як форму, так і зміст мовних засобів, посилити емоційне сприймання зображуваного, а також передати суб'єктивну оцінку автора.

Перспективи дослідження вбачаємо у подальшому системному вивченні функціонально-семантичних властивостей складних прикметників як художніх означень, систематизації та лексикографічному упорядкуванню їх.

Література

1. Білоус М. П. Складні прикметники на позначення смакових якостей // Мовознавство. 1980. № 5. С. 78-79.
2. Горніцька-Пархонюк Л. Авторські епітети збірки «Сонячні кларнети» П. Тичини в світлі естетичної концепції І. Франка // Дивослово. 1997. № 2. С. 26-28.
3. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності (Стилістика та культура мови). К. : Довіра, 1999. 431 с.
4. Клименко Н. Ф. Кількісно-оцінні складні прикметники в сучасній українській мові // Українська мова і література в школі. 1983. № 3. С. 38-42.
5. Новікова Є. Б. Складні слова як особливе явище словотвірної системи сучасної української мови (на матеріалі складносufіксальних ад'єктивів без інтерфікса) // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : зб. наук. праць. Вип 9. Хмельницький : ФОП Бідюк Є. І., 2015. С. 125-130.
6. Руслана Коца складні прикметники з першою основою *благо-* в історії української мови // Українська мова. 2017. С. 51-66.
7. Рудь О.М. Поетичне слововживання складних прикметників та дієприкметників: Словник. Суми : СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2001. 270 с.
8. Рудь О. М. Структурно-семантичні моделі складних прикметників з першим компонентом на позначення кількості (на матеріалі української поезії ХХ століття) // Вісник Сумського державного університету: Зб. наук. праць. Серія: Філологічні науки. Суми : Вид-во СумДУ, 2000. С. 82-94.
9. Словник епітетів української мови / С. П. Бирик, С. Я. Єрмоленко, Л. О. Пустовіт / за ред. Л. О. Пустовіт. К. : Довіра, 1998 431 с.
10. Словник української мови. К. : Наукова думка. 1970 – 1980.
11. Сологуб Н. М. Мовний портрет Яра Славутича. К. : Дніпро; Вінніпег : Українська Вільна Академія Наук, 1999. 152 с.

Джерело дослідження

Загребельний П. А. Роксолана : Роман. К. : Дніпро, 1988. 603 с.

References

1. Bilous M. P. Skladni prykmetnyky na poznachennia smakovykh yakosteï // Movoznavstvo. 1980. № 5. S. 78-79.
2. Hornitska-Parkhoniuk L. Avtorski epitety zbirky «Soniachni klarjeti» P. Tychny v svitli estetychnoi kontseptsii I. Franka // Dyvoslovo. 1997. № 2. S. 26-28.
3. Iermolenko S.Ia. Narysy z ukrainskoi slovesnosti (Stylistyka ta kultura movy). K. : Dovira, 1999. 431 s.
4. Klymenko N. F. Kilkisno-otsinni skladni prykmetnyky v suchasniï ukrainskii movi // Ukrainska mova i literatura v shkoli. 1983. № 3. S. 38-42.
5. Novikova Ye. B. Skladni slova yak osoblyve yavysheche slovotvirnoi systemy suchasnoi ukrainskoi movy (na materialii skladnosufiksalnykh adiektiviv bez interfiksa) // Aktualni problemy filologii ta perekladoznavstva : zb. nauk. prats. Vyp 9. Khmelnytskyi : FOP Bidiuk Ye. I., 2015. S. 125-130.
6. Ruslana Kotsa skladni prykmetnyky z pershoiu osnovoiu blaho- v istorii ukrainskoi movy // Ukrainska mova. 2017. S. 51-66.
7. Rud O.M. Poetychne slovovzhyvannia skladnykh prykmetnykiv ta diieprykmetnykiv: Slovnyk. Sumy : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2001. 270 s.
8. Rud O. M. Strukturno-semantychni modeli skladnykh prykmetnykiv z pershym komponentom na poznachennia kilkosti (na materialii ukrainskoi poezii XX stolittia) // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu: Zb. nauk. prats. Serii: Filolohichni nauky. Sumy : Vyd-vo SumDU, 2000. S. 82-94.
9. Slovnyk epitetiv ukrainskoi movy / S. P. Bybyk, S. Ya. Yermolenko, L. O. Pustovit / za red. L. O. Pustovit. K. : Dovira, 1998 431 s.
10. Slovnyk ukrainskoi movy. K. : Naukova dumka. 1970 – 1980.
11. Solohub N. M. Movnyi portret Yara Slavutycha. K. : Dnipro; Vinnipeg : Ukrainka Vilna Akademiia Nauk, 1999. 152 s.

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-24-17>

УДК 811

ГОРЯЧОК І. В.

Хмельницький національний університет

ЖАНР ЕСЕ У ТВОРЧОСТІ ЄЖИ СТЕМПОВСЬКОГО

У статті описано специфіку жанру есе/есею як такого, його активний розвиток, приналежність його до певного роду, визначено головні риси цього жанру. Вказано, що він містить авторські думки щодо певної проблеми, допускає синтез у змісті художніх, публіцистичних, філософських та наукових начал. Зауважено, що есе характеризується полемічністю. У роботі наведені праці дослідників щодо природи жанру. зауважено, що сьогодні існує багато тлумачень цього поняття.

З'ясовано особливості цього жанру у творчості відомого польського есеїста і літературного критика Єжи Стемповського. У польській есеїстиці перевага належала еміграційним письменникам, які досить часто використовували цей жанр у своїй творчості. Еміграція стає особливим місцем для творчості, де письменник вільний від усіх культурно-суспільних норм свого суспільства. Визначено основні соціальні та особисті причини появи та популярності жанру есе у творчості польського митця, зокрема акцентовано увагу на його тривалій співпраці з часописом "Культура".

Вказано на універсальність тематики збірки «Вибрані есе», у яку увійшли 22 твори. Суб'єктивність, яка притаманна жанрові есе, є головним аспектом есеїстики Є. Стемповського. Становище селянства, антична філософія, поточна політика, міжнародні відносини, нюанси літературознавства, пошуки суті й призначення мистецтва, моральна постава в часи негідности — все це провідні теми творчості есеїста. Творчість Єжи Стемповського, у якій описував Україну та українську історію в есе, представляв культуру українця польському читачеві.

Ключові слова: есе, есеїстика, польська література, Єжи Стемповський

HORYACHOK I.

Khmelnitskyi National University

THE ESSAY GENRE IN THE CREATIVITY OF JERZY STEMPOWSKI

The article describes the specifics of the essay genre as such his active development, his belonging to a certain genre and the main features of this genre. It is indicated that it contains the author's thoughts on a certain problems, allows synthesis in the content of artistic, journalistic, philosophical and scientific principles. It is noted that the essay is characterized by polemics. The works of researchers regarding the nature of the genre are given in the article. It is noted that today there are many interpretations of this term. The features of this genre have been clarified in the work of the famous Polish essayist and literary critic Jerzy Stempowski. In Polish essay writing, the preference belonged to emigre writers, who quite often used this genre in their works. Emigration becomes a special place for creativity, where the writer is free from all cultural and social norms of his society. The main social and personal reasons for the appearance and popularity of the essay genre in the works of the Polish artist are determined, in particular, attention is paid to his long-term cooperation with the magazine "Kultura".

The universality of the theme of the collection "Selected Essays", which includes 22 works, is indicated. The subjectivity inherent in a genre essay is the main aspect of E.Stempovsky's essay writing. The position of the peasantry, ancient philosophy, current politics, international relations, the nuances of literary studies, the search for the essence and purpose of art, the moral attitude in times of indignity — all these are the leading themes of the essayist's works. Jerzy Stempowski's work, in which he described Ukraine and Ukrainian history in an essay, presented Ukrainian culture to the Polish reader.

Key words: essay, essay writing, Polish literature, Jerzy Stempowski

Постановка проблеми у загальному вигляді

та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

II половина XX - початок XXI століття в літературі позначається активним розвитком жанру есе/есею, оскільки він давав можливість відкрито висловити особистісне переживання, вступити в дискусію і зруйнувати стереотипи, по-новому осмислити актуальні проблеми. Такий активний розвиток есеїстики в літературі та журналістиці спричинив і актуалізацію спроб осмислити це явище теоретично.

У колі окремого зацікавлення сучасного літературознавства перебуває есеїстична спадщина одного із найпотужніших авторів цього жанру Єжи Стемповського – відомого польського публіциста і громадського діяча, засновника і головного редактора культового часопису «Kultura», активного прихильника польсько-української співпраці.

Аналіз досліджень та публікацій

У роботі наведені праці дослідників щодо природи жанру есе, проте єдиного загальноприйнятого підходу до визначення цього явища досі немає. Одні науковці (Н. Іванова, Ю. Нестеренко, Ю. Осадча, Г. Швець), хоч і враховують соціокомунікативну складову, розглядають есей як переважно літературний жанр, інші дослідники (М. Балаклицький, В. Здоровега, В. Учонова, С. Шебеліст) вивчають есей лише в системі журналістських жанрів. При цьому не менш поширеними є й інші різновиди есею, наприклад філософські та культурологічні. Тому на сьогодні бракує теоретичних праць, у яких було б здійснено комплексний аналіз жанру есею з погляду його функціонування. Серед польських науковців постать Єжи Стемповського як одного із засновників сучасного польського есе досліджується у працях А. Ковальчика, А. Середницького, Л. Сірик.

Формулювання цілей статті

Мета статті – дослідити специфіку жанру есе/есею як такого, визначити його особливості у творчості відомого польського есеїста і літературного критика Єжи Стемповського. Зауважимо, що у нашому дослідженні ми будемо вживати терміни «есе» й «есеї» як синонімічні, оскільки так його означають у теоретичних розвідках.

Виклад основного матеріалу

Уважаємо за необхідне проаналізувати теоретико-літературознавчі розвідки, які коментують жанр есею. Есе (франц. – спроба) – це жанр, який лежить на стику художньої та публіцистичної (часом науково-популярної) творчості – у значенні «спроба», «підкреслено вільне тлумачення життєвих понять»). У такому ж дусі пояснював сутність свого твору і сам М. Монтень: «Я вільно викладаю свою думку про всі предмети, навіть ті, що виходять за межі розуміння і кругозору. Висловлюю її не задля того, аби дати поняття про речі, а для того, щоб дати поняття про мої переконання». Визначальні риси есе – це, як правило, незначний обсяг, конкретна тема, подана в підкреслено вільному, суб'єктивному її тлумаченні, вільна композиція, парадоксальна манера мислення і т. д. «Предмет есе, – пише М. Епштейн, – ...служить приводом для розгортання думки, яка, описуючи повне коло, повертається до самої себе, тобто до автора... «О» надає всьому жанрові певної необов'язковості й незавершеності – тут думки, за висловом Монтеня, рухаються «не в потилицю одна іншій», вони бачать одна іншу «краєм ока» ... Те, що «я» в есе завжди уникає визначеності й не подається прямо як предмет оповіді, відрізняє цей жанр від таких... також орієнтованих на саморозкриття жанрів, як автобіографія, щоденник, сповідь. Ці жанри мають суттєві відмінності: автобіографія розкриває «я» в аспекті минулого; щоденник – у процесі його становлення, в сучасності; сповідь – у напрямку майбутнього... Елементи всіх трьох жанрів можуть бути наявними і в есе, але своєрідність цього останнього полягає в тому, що «я» тут постає не як суцільна, безперервна цілком конкретизована в оповіді тема, а як обриви в оповіді: «я» настільки відрізняється від самого себе, що взагалі може виступати як «не я», як «будь-що на світі», його присутність виявляється «за кадром», у примхливій зміні точок зору, у раптових скачках від предмета до предмета. «Перша особа» тут інколи і взагалі відсутня: «я» не виступає як тема, подібна всім іншим, воно не може бути «схоплене» як ціле саме тому, що саме все охоплює і повертає до себе» [7]. На Заході есе сприймають як свого роду аристократичний жанр.

У західній літературі існував навіть специфічний «жанровий образ» есе, про який, зокрема згадує у своїй розвідці М. Балаклицький: «Для есе типовою є кабінетна форма опрацювання будь-яких загальних питань, кабінетна начитаність і філософське узагальнення, що зростає на цьому ґрунті. Ці ознаки жанру, здається, досить сталі і зберігаються у західній літературі до часів О'Генрі» [3, с. 38-39].

Важливо зауважити, що сьогодні існує багато тлумачень цього поняття. Зокрема, «Літературознавчий словник – довідник» за редакцією Р. Гром'яка під цим жанром розуміє «невеликий за обсягом прозовий твір, що має довільну композицію і висловлює індивідуальні думки та враження з конкретного приводу чи питання і не претендує на вичерпне і визначальне трактування теми. Характерні ознаки есе – логічність викладу, що наближає його певною мірою до наукової літератури, дбайливе ставлення до художньої форми. Як правило, есе виражає нове, суб'єктивне слово про щось і носить філософський, історико-біографічний, публіцистичний, літературно-критичний, науково-популярний чи чисто белетристичний характер. Стиль есе відрізняється образністю, афористичністю, використанням свіжих метафор, нових поетичних образів, свідомою настановою на розмовну інтонацію і лексику. Він здавна формувався у творах, в яких на перший план виступає особистість автора...» [6, с. 249].

За словами літературознавця І. Кошелівця, есе – це найвільніший щодо форми й засобів вислову жанр... Спроба щось з'ясувати вільною ходою думки, не турбуючись ані її послідовністю, ані систематичністю викладу. Саме ці прикмети й надають йому особливої виразності й безпосередності розмови автора з читачем, що й зробило цей жанр після Монтеня популярним у всіх літературах Заходу.

О. Галич специфіку есе бачить у тому, що цей жанр «лежить на стику художньої та публіцистичної (часом науково – популяризаторської) творчості» [4, с. 25]. Однак у науці побутує й інша думка. В. Є. Халізеєв відносить есе до «міжродових і позародових форм», тобто розглядає його не як епічний жанр, як форму структурування матеріалу (поряд з епосом, лірикою і драмою) [8, с. 316]. Для нього есеїстична форма – це «невимушено – вільне поєднання суми повідомлень про одиничні факти, опис реальності й (що особливо важливо) роздумів про них. Думки, що висловлюються в есеїстичній формі, як правило, не претендують на вичерпне трактування предмета... Есеїстика тяжіє до синкретизму, власне художні начала тут легко поєднуються з публіцистичними і філософськими» [8, с. 317]. У посібнику «Есе як художньо-публіцистичний жанр» М. Балаклицький визначає його жанротвірні ознаки. Дослідник наголошує, апелюючи до праць світового літературознавства, що це: «1) особистісний характер мотивації, сприйняття й висвітлення предмета зображення, що дозволяє побачити нове в знайомому; 2) особливий спосіб репрезентації предмета мовлення за допомогою асоціативно-емоційної структурної основи; 3) можливість виходу в загальнокультурний контекст фонових знань адресата; 4) невимущеність потоку мовлення – вільна асоціативна композиція; 5) підвищена модальність тексту як відбиття суб'єктивності ти чи інших авторських характеристик» [3, с. 28].

Жанровою ознакою есе, на думку вчених, є його невизначеність. «Але ця невизначеність зовсім не означає відсутності в есе якої-небудь специфіки... суть її – саме в динамічному чергуванні і парадоксальному суміщенні різних способів світосприйняття. Якщо якийсь з них образний чи понятійний, сюжетний чи аналітичний, сповідальний чи морально описувачий – почне різко переважати, то есе зразу розрушиться як жанр, перейде в одну зі своїх складових: белетричне повісткування чи філософські роздуми, в інтимний щоденник чи історичний нарис. Есе тримається як ціле саме енергією взаємних переходів, раптових переключень з образного ряду в понятійний, з відвернутого – в побутовий» [7].

Тому, можемо підкреслити, що есе містить авторські думки щодо певної проблеми; допускає синтез у змісті художніх, публіцистичних, філософських та наукових начал. Зауважимо, що він характеризується полемічністю. Історію жанру та його специфіку аналізує у своєму науковому дослідженні Г. Д. Швець. Виходячи із позицій Л. Чернець, І. Щербакової, Є. Плоткіної, Є. Зикової, М. Епштейна, В. Халізева, котрі досліджували твори-есе, вона пропонує розуміння цього жанру «як специфічної форми та помежив'я літератури та інших форм свідомості, у якій синкретично поєднуються начала епосу й лірики з нехудожніми і неестетичними елементами і суттю якої є суб'єктивація авторським «я» різноманітних явищ культури; цій вільній за композицією, асоціативній за логікою розвитку думки, неповній за характером висвітлення теми формі притаманні надзвичайна рухливість і мобільність, налаштованість на контакт з іншими жанрами, тому есе можна розглядати як гібридний жанр, структура і стиль якого підпорядковуються суб'єктивній авторській логіці» [9, с. 7]. Ця позиція щодо термінологічного визначення видається нам найбільш слушною і заслуговує на використання. Також ці теоретичні висновки будуть корисні для аналізу есеїстики Єжи Стемповського, що був одним з чільних авторів паризької „Культури”, співпрацював із часописом від перших випусків до дня смерті у 1969 р., брав активну участь у налагодженні контактів з українською еміграцією. За час цієї співпраці він опублікував понад сотню статей, найпопулярнішими серед яких були есе, де письменник розглядав актуальні питання з історії культури, літератури, мистецтва, політики, українсько-польських взаємин. Це був своєрідний щоденник роздумів, який редактор Єжи Гедройць публікував майже в кожному числі часопису впродовж п'ятнадцяти років.

Поставлена мета дослідження вимагає від нас окреслити ті обставини, які змусили Єжи Стемповського покинути батьківщину у першій половині ХХ століття, а також з'ясувати популярність жанру есе/есею у його творчості. Син публіциста Станіслава Стемповського у 1911 р. екстерном склав іспит на атестат зрілості в Немирові на Поділлі і вступив на історичний і медичний факультети Ягеллонського університету, пізніше продовжив навчання в Мюнхені, Женеві, Цюриху та Берні [1, с. 15].

У 1920 р. Єжи працював у Міністерстві закордонних справ. У тому ж році взяв участь в польсько-більшовицькій війні. У 1923–1926 р. був кореспондентом польського телеграфного агентства в Берліні. У 1926 р. працював чиновником в офісі президіуму міністрів, із 1929 р. – у Державному сільськогосподарському господарстві. Мав співпрацю з такими виданнями, як «Wiadomości», «Robotnik», та ін. У другій половині 30 років ХХ століття Стемповський брав активну участь в літературній та інтелектуального життя російської еміграції, зосередженої навколо клубу «Будиночок в Коломні». Після початку Другої світової війни він перейшов на угорський кордон і в 1940 р. добрався до Швейцарії, де провів все життя до смерті. Спочатку жив в Мурі, потім в Берні. Співпрацював з лондонською еміграційною газетою «Wiadomości» та з «RWE» в Мюнхені, де з 1961 р. почав видавати свої книги [2, с. 1].

Лауреат багаточисленних премій, в 1963 р. Є. Стемповський отримав премію ім. А. Годлевської в Цюриху, в 1964 р. – премію фонду ім. А. Южиковського в Нью-Йорку.

Завдяки Юзефу Чапському в 1946 р. він починає співпрацювати з Літературним інститутом. Із Єжи Гедройцем Стемповського пов'язують дружні стосунки, і незабаром він стає одним з найближчих співробітників, в тому числі членом журі літературної премії «Культури». Він систематично публікує в «Культурі» свої есе, рецензії, тексти присвячені повоєнній еміграції, польсько-німецьким та польсько-українським відносинам, коментує політичні події в Польщі. У 1954–1969 р. веде постійну рубрику «Записи неквапливого перехождо».

Стемповського та Гедройця об'єднав сильний опір сучасному націоналізму, ендецькій традиції розуміння Польщі як етнічної нації. Для них Польща – це не лише спільнота пам'яті та мови, але й культура, що походить із багатьох культурних джерел Центральної та Східної Європи. Вони розуміли польську культуру як сукупність нарад, а також релігійних та етнічних спільнот, які створили Річ Посполиту протягом сотень років. Заперечуючи націоналізм, Стемповський і Гедройць розуміли свій патріотичний обов'язок, оскільки, як поляки, вони відчували відповідальність за долю не лише своєї нації, а й усієї Європи. Із таким амбітним патріотичним, ненаціоналістичним баченням, Стемповський та Гедройць після Другої світової війни – після знищення Центральної Європи: нацистськими та сталінськими умовами – намагалися емігрувати незалежну польську культуру у вигнанні. Вони не прийняли радянську окупацію Польщі та поділ Європи. Тим не менш, антинаціоналістичний патріотизм зобов'язав їх після війни критично мислити щодо Гітлера та Сталінської Другої Польської Республіки, держави, яку як молоді чиновники на високих посадах створили. Гедройць та Стемповський підняли критичні питання щодо військових та політичних причин довоєнної польської держави. Орієнтуючись лише на зовнішні чинники, імперська агресія нацистської Німеччини та Радянської Росії їх інтелектуально не задовольняла. Вони боялися, що це закрие поляків у мученицькому

ставленні, з точки зору лише жертв, позбавить їх громадянської суб'єктивності та відірветься від принципових питань щодо напрямку оновлення польської політичної культури.

На їхню думку, одним із шляхів, що ведуть до відбудови демократичної Польщі та забезпечення довгострокового миру в післявоєнній Європі, було ведення діалогу із сусідами. Намагання знайти мову, щоб поговорити з ними про складні справи та про майбутнє, було запорукою роздуму над новим баченням мирного європейського порядку. Сьогодні легко писати та говорити про польсько-український діалог чи про партнерські відносини між поляками та Німеччиною. Після Другої світової війни – після Шоа, після німецьких злочинів проти поляків, після польсько-українського братовбивчого конфлікту, після вимушеного переселення сталіністів поляків, українців чи німців – тривалий час будь-яка «нормальна» політична розмова між центральноєвропейськими народами була важкою, будь то колективною або між окремими громадянами. У комуністичній пропаганді багато місця займала риторика про мир та міжнародну дружбу країн комуністичного табору, але діалог із сусідами був великим табу. Невирішені конфлікти між поляками та їхніми сусідами були для комуністів цинічною легітимністю радянської гегемонії над Європою, інструментом, що забезпечував рах *sovietica* на схід від Ельби [2, с. 9].

Створений Гедройцем у Римі в 1946 р. Літературний інститут у боротьбі проти комунізму не лише зосереджувався на тісних еміграційних відносинах з антикомуністичними колами в країні, але й, однаково, на діалозі поляків із сусідами. Як видно з опублікованого листа Гедройця до Олександра Боченського з 1946 р., редактор не хотів обмежувати свою політичну діяльність польською перспективою, а дивитися на країну з європейської точки зору. Його метою було налагодження нових зв'язків між поляками та Європою. Гедройць розумів, що лише глибока мирна трансформація всього континенту та союз європейських демократів дадуть полякам шанс на незалежність у перспективі. Створюючи Літературний інститут, Гедройць не лише побудував незалежний польський, але й європейський центр сучасної політичної думки. «Ми можемо відрізнятись тим, що я починаю все більше думати в європейському плані, а не про вузько польський чи центральноєвропейський, і що я маю амбіції створити гасла про нову революцію, антикапіталістичну та антикомуністичну революцію одночасно», – писав він Боченському 24 вересня 1946 року, перед видання першого номера «Культури» [1, с. 46].

У своїх німецьких нарисах Стемповський підкреслював, що Веймарська республіка не захищається західними демократіями, оскільки вони не можуть мислити довгостроково, визначаючи загальні європейські інтереси на принципах ліберальних, демократичних цінностей. Після Першої світової війни демократи в Європі не змогли ефективно діяти над історичними поділами, що дало шанс націоналістам. Також не вдалося побудувати соціально справедливих економічних систем в Європі, що зміцнювало комуністів і фашистів. Гедройць та Стемповський прагнули змусити європейців вчитися на поганому досвіді міжвоєнного періоду, який призвів до катастрофи. Ось чому після 1945 року вони настільки гостро зацікавились думкою європейців про майбутнє континенту та про побудову нового мирного політичного порядку. Німецькі нариси є вираженням цих спільних політичних амбіцій Гедройця та Стемповського [1, с. 6].

Творчість Ежи Стемповського, у якій описував Україну та українську історію в есе, представляв культуру українця польському читачеві. Є. Стемповського вважають одним із найвидатніших есеїстів ХХ століття у польській літературі поряд з Т. Боем-Желінським. У польській есеїстиці перевага належала еміграційним письменникам, які досить часто використовували цей жанр у своїй творчості. Еміграція стає особливим місцем для творчості, де письменник вільний від усіх культурно-суспільних норм свого суспільства й може подивитись на ситуацію з іншої перспективи. На еміграції збереглась неперервність розвитку польського есе, яке друкувалося в польській еміграційній періодиці та знаходило своє місце в листуванні між культурними діячами. Свідченням цьому є також і листування Є. Стемповського, оскільки його листи – це справжні есе, які спрямовані не лише до адресата, але загалом, до ширшої аудиторії й носять дидактичний характер.

Є. Стемповський свою творчість окреслив терміном “марнування паперу” (“*czernienie papieru*”), скромно оцінюючи свій талант. Насправді ж есеїст ставив високі вимоги до творчості. Так, особливу увагу письменник, перші проби пера якого припадають на 1929-1939 роки, приділяв стилеві есе та мові, вважаючи це головною особливістю твору та основним засобом правильного порозуміння з читачем. Суб'єктивність, яка притаманна жанрові есе, є головним аспектом есеїстики Є. Стемповського. Саме тут письменник розкрив свій талант і літературного критика, і предвісника майбутнього (образ Кассандри – один із улюблених образів автора). Основою життя для Є. Стемповського була мудрість класиків, на яких він завжди спирався у своїх судженнях, що яскраво простежується у його творах на гуманістичну тематику. Це впливало також на стиль письменника, який характеризується особливою манерою есеїста робити певні відступи, які пояснюють історичні моменти, або стосуються якогось одного факту, що суттєво може доповнити, розкрити вибрану тему.

Джерелом творення для Є. Стемповського є подорож. Подорож не лише дає матеріал для створення есе, але, насамперед, стає основою для осмислення буття людини, огляду діяння історії, яка неперервно переходить із вчора у сьогодні, а із сьогодні в завтра. І той, хто не знає, що було вчора, на думку Є. Стемповського, не зрозуміє, що буде діятися в майбутньому. Подорожі, які здійснює письменник, це подорожі пошуку себе, своєї традиції, європейської культури. Перспектива мандрівки розкривала не лише багатство

Іншого, інших культур, але й давала можливість розкрити власне я та побачити нові аспекти Іншого.

Український читач має змогу познайомитися з творчістю Єжи Стемповського завдяки книжці «Вибрані есе», що вийшла друком у чернівцькому «Видавництві 21» 2017 року. Перекладач (і упорядник) Віктор Дмитрук обрав для видання репрезентативну добірку з 22 текстів, що панорамно представляють творчість есеїста. Знаходимо тут думки Стемповського про природу творчого процесу («Про плямлення паперу»), його критичні нариси про літературу, музику й театр («Межі літератури», «Клопоти музичного рецензента», «Повноваження рецензента», «Граничні пункти мистецтва у натуралістів»), вдумливий аналіз політичних подій тогочасної доби (Пан Йов'яльський і його нащадки, «Читаючи Фуکیدіда»), суспільно-політичних проблем у широкому контексті («Картинки з часів аграрної кризи»), спогади-роздуми про Варшаву початку минулого століття («Діти Варшави на початку ХХ століття», «Вороняча й Сінна»), а також універсальні (й частково автобіографічні) тексти, що їх без застережень можна назвати шедеврами — «Rubis d'Orient», «Есе для Касандри», «Бібліотека контрабандистів».

Вражає універсалізм тематики, що цікавить Єжи Стемповського. Становище селянства, антична філософія, поточна політика, міжнародні відносини, нюанси літературознавства, пошуки суті й призначення мистецтва, моральна постава в часи негідності — все це провідні теми творчості есеїста. І часто — завдяки тій-таки парадоксальності — вони не розділені на окремі рубрики, а злиті в плинну й динамічну структуру одного тексту. В есеї «Читаючи Фуکیدіда» автор аналізує промову Перікла, виводячи з неї висновки для сучасної йому доби. Природа тиранії, зв'язок імперій з сателітами й васалами, зрада як типова дія і знищення як акт запобігання зраді — Стемповський просто читає Фуکیدіда, а ми читаємо разом з ним, разом із цим прискіпливим і уважним читачем. І тут починаються чари: Стемповському не потрібно згадувати про актуальну для його доби політичну ситуацію, про біполярний світ і загарбану російським шовінізмом Східну Європу. Ми з ним читаємо Фуکیدіда разом — а всі ці висновки напрошуються самі собою, без жодної формальної підказки від автора. Наша насолода — це розкіш відкриття, адже все так актуально, нічого не змінилося з часів Перікла! Хист есеїста в цьому й полягає: зробити читачеві приємність, підвівши його до якогось висновку, але сам висновок не пишучи, бо це було б банально. Розгадуючи цю — на позір — головоломку, читає вдоволено прицмокує, ніби це він сам так чітко проаналізував писання Фуکیدіда. Зазначимо, що читання цього есею Стемповського й нині наводить на ті ж роздуми, що їх автор заклав пів століття тому. Здається, стільки всього змінилося, залізна завіса впала, але природа тиранії й хижий оскал імперії сьогодні ті самі, а логіка поневолювачів незмінна.

Ерудитія Стемповського відкриває широкі горизонти, а його скромність дозволяє плодами цієї ерудованості причаститися й читачеві, отримуючи справжню інтелектуальну й естетичну насолоду. Радісно, що завдяки перекладу Віктора Дмитрука й український читач може тепер разом із Єжи Стемповським міркувати, аналізувати й відкривати. Утім, аж до виходу збірки «Вибрані есе» Стемповський був знаний в Україні як постать і діяч, але як письменник і мислитель — фактично не читаний. Завдяки цій книжці певним чином восторжествувала й справедливість, адже Павел Гостовець — Єжи Стемповський своєю послідовною проукраїнською позицією, залюбленістю в українську культуру заслужив, щоб його читали українською мовою і в рідній йому «долині Дністра».

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Отже, у підсумку нашої розвідки зазначимо, що звернення до жанру есею, по-перше, було даниною традиції, оскільки твори такого плану були відомі в історії світової літератури; по-друге, поживлення інтересу до такої прози було викликане об'єктивними обставинами — перебуванням поза межами Батьківщини, по-третє, епос із виразним особистісним началом давав можливість письменникам еміграції вільно висловлювати свою думку щодо культури батьківщини і в такий спосіб долати психологічну колізію — розрив із рідним краєм.

Есе/есеї — специфічний прозовий жанр, який має ознаки і наукової, і публіцистичної, і художньої літератури. Для нього характерним є вільна композиція, полемічність, що ґрунтується на аргументованості, діалогічності. Мова творів — маргінальна. Вона поєднує у собі і наукове, й образне сприйняття проблеми.

У творчості Єжи Стемповського провідне місце займає жанр есе, на появу якого впливали обставини із особистого життя автора, його громадянська проукраїнська позиція та філософське світосприйняття. Наше дослідження не є вичерпними щодо теорії есею, і щодо специфіки цього жанру у доробку Є. Стемповського. Варто у майбутньому вдаватися до аналізу творів автора з метою оцінки культурологічних, філософських, соціальних та інших поставлених ним проблем.

Література

1. Kowalczyk A. St. «Giedroyc i «Kultura», Wrocław 1999, s. 65.
2. Odpowiedzialność za Europę. Jerzy Stempowski i Jerzy Giedroyc a Niemcy. URL: <https://forumdialogu.eu/2019/01/29/odpowiedzialnosc-za-europe-jerzy-stempowski-i-jerzy-giedroyc-a-niemcy/>
3. Балаклицький М. А. Есе як художньо-публіцистичний жанр. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2007. 74 с.

4. Галич О. Роди та жанри літератури. Довідник для вчителя Рівне, 1994. 62 с.
5. Зелінська Н. В. Поетика наукового тексту: українська наукова публіцистика XIX – початку XX ст.: автореферат дис...доктора філол. н. : 10.01.08 К., 2004. 36 с.
6. Левчук Т. Модифікації жанру есе в аспекті інтермедіальності Літературознавчий словник-довідник [за ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка]. К. : ВЦ «Академія», 1997. 752 с.
7. Торговець Ю. І. Особливості генезису жанру есе [Електронний ресурс] Режим доступу:http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4084/1/Y_Torgovets_SPH_2_GL.pdf
8. Хализев В. Е. Теория литературы М. : Высшая школа, 1999. 398 с.
9. Швець Г. Д. Есеїстика Василя Барки: жанрова специфіка та проблематика: автореферат дис. канд. філол. н.: 10.01.01 К., 2006. 19 с.

References

1. Kowalczyk A. St. "Giedroyc i "Kultura", Wrocław 1999, p. 65.
2. Responsibility for Europe. Jerzy Stempowski and Jerzy Giedroyc in Niemcy. URL: <https://forumdialogu.eu/2019/01/29/odpowiedzialnosc-za-europe-jerzy-stempowski-i-jerzy-giedroyc-a-niemcy/>
3. Balaklytskyi M.A. Essay as an artistic and journalistic genre. Kh.: V.N. Karazin KhNU, 2007. 74 p.
4. Halych O. Kinds and genres of literature. Handbook for a teacher, Rivne, 1994. 62 p.
5. Zelinska N. V. Poetics of scientific text: Ukrainian scientific journalism of the 19th and early 20th centuries: author's abstract of the doctoral dissertation. N. : 10.01.08 К., 2004. 36 p.
6. Levchuk T. Modifications of the essay genre in the aspect of intermediality Literary scholar reference dictionary [ed. R. T. Gromyaka, Yu. I. Kovaliva, V. I. Teremka]. K.: VC "Akademiya", 1997. 752 p.
7. Yu. I. Torgovets Peculiarities of the genesis of the essay genre [Electronic resource] Access mode: http://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/4084/1/Y_Torgovets_SPH_2_GL.pdf
8. Khalizev V. E. Literary Theory M.: Vysshaya shkola, 1999. 398 p.
9. Shvets G. D. Essay writing of Vasyl Barka: genre specifics and issues: abstract of the dissertation. Ph.D. philol. n.: 10.01.01 К., 2006. 19 p.

ДЛЯ НОТАТОК

ДЛЯ НОТАТОК

За зміст повідомлень редакція відповідальності не несе

Підп. до друку 30.06.2022. Ум. друк. арк. – 6,75. Обл.-вид. арк. – 6,05.
Формат 30×42/4, папір офсетний. Друк різнографією.
Наклад 100, зам. № 105/22

Тиражування здійснено з оригінал-макета редакційно-видавничим відділом
Хмельницького національного університету.
29016, м. Хмельницький, вул. Інститутська, 7/1, тел. (0382) 77-33-63.
Свідоцтво про внесення в Державний реєстр, серія ДК № 4489 від 18.02.2013 р.